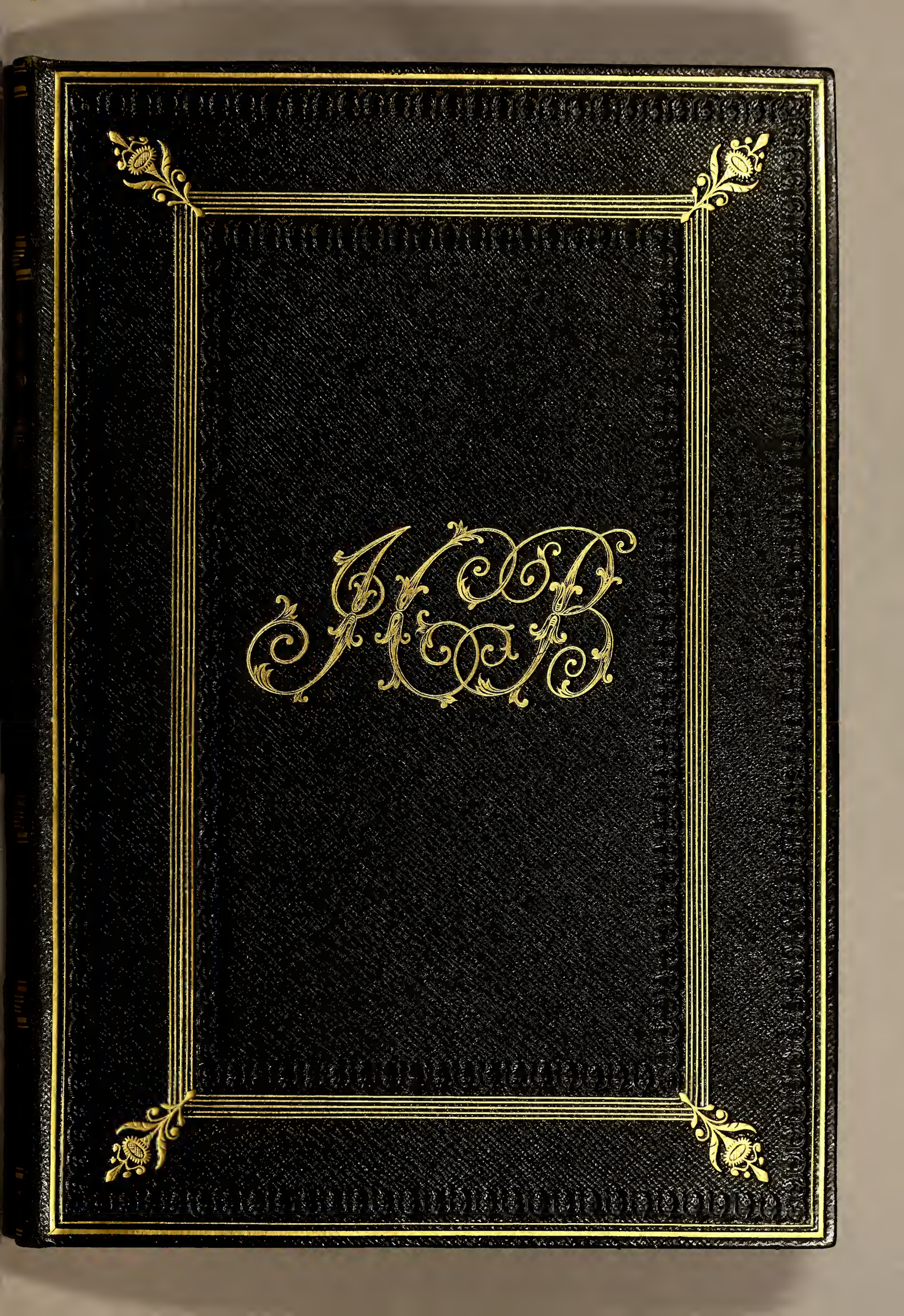

John Carter Brown.

BOUND BY CLYDE
9. NEWMAN ST

Terminus No. 33.

Tertia Ferdinãdi Cortesii Bac. Caesar. et Cath. Maiesta.

IN NOVA MARIS OCEANI HYSPANIA GENEralis præfecti p̃clara Narratio, In qua Celebris Ciuitatis Temixtitan expugnatio, aliarũq; Prouintiarũ, quę defecerant recuperatio continetur, In quarũ expugnatione, recuperationeq; Præfectus, una cum Hyspanis Victorias œterna memoria dignas consequutus est, pręterea In ea Mare del Sur Cortesium detexisse recẽsẽt, quod nos Australe Indicũ Pelagus putamꝰ, & alias innumeras Prouintias Aurifodinis, Vnionibus, Variisq; Gemmarum generibus refertas, Et postremo illis innotuisse in eis quoq; Aromata contineri, Per Doctorẽ Petrum Sauorgnanũ Foroiulienſem Reuen̄. in Christo patris dn̄i Io. de Reuelles Episcopi Viẽnensis Secretarium Ex Hyspano ydiomate In Latinum Versa.

I F Schefold

Beatissimo, ac Sanctissimo Clementi Septimo Sacrosanctę Romanę, ac Vniuersalis Ecclesię Pon. Max. Doctor Petrus Sauorgnanus deditiss. seruus Post Beatorũ pedum humillima oscula Fœlicitatem

TA In rebus humanis compertũ esse cernimus Beatissime, ac Sanctissime Pater, vt prętẽtia quodamodo sordere uideantur, prisca uero tantum, & vetustiora in cælum usq; laudibus ferantur: Hinc Liberi patris, Hinc Herculis, Hinc Salomonis, Hinc Antiquorum pręcipue AEgipti Regum celebrantur Gesta. Admirationi sunt Expeditiones maxime tam longinquæ, Hinc Alexander ille Macedo Magni sortitus est nomen, quoniam sine viribus magnis, laboribus magnis, & Animo Magno talia perfici nequierint: Cęterũ si temporum nostrorum ęqui Iudices esse uelimus, inueniemus nostrę Aetatis Gesta non inferiora, sed longe etiam admirabiliora esse, Quod uel Vnus nobis ostendit Ferdinandus Cortesius. Is siquidem nõ maximis, ut Prisci illi copiis, nõ Classe ingenti. Sed Nauibus, ac militibus perpaucis ea permẽsus est ęquora, ad longinquas profectus est Oras, & tam Celebrem, munitamq;, & loci Natura, ac defensoribus Ciuitatem expugnauit, Vt non solum admirationi, sed etiam Miraculo esse possit, & debeat, Quanta uero Industria, Qua animi Magnitudine, Quo demum labore, & periculo tam Ingentia peregerit Facta, operepręt̃ium haud est recensere, quum id manifesto ex hiis Narrationibus cõstet, Quapropter Ferdinãdus Cortesius æterna non minus, quã prisci illi dignus est memoria, meritoq; inter Magni nominis Viros connumerãd°, Sed & Sere. Karolus. V. Ro. Electus Imperator semper Augustus & Hyspaniarũ & cet. Rex Inuictus merito hanc obrẽ Maximus habetur, cp eius Auspitiis, & Impendiis Alter repertus sit Orbis, Subactę tot Gentes, Deuicti rebellantes, Tam potens, tam munita, & Celebris, tot Prouintiarum, & nationũ Dominatrix Ciuitas Temixtitan Vi expugnata, soloq; æquata, & tot Populi a Demoniorum cultu, ac nephando sacrificandorum Mortaliũ ritu prohibiti fuerint, & Aeterni Redemptoris Domini Nostri Iesu Christi in Ignotis antea regionibus celebrari, præ-

dicari, annunciariq; contigerit: Equidem quum tanti Imperatoris Inuictum nomen per Vniuersum iam diffusum esset orbem, Potentiaq; adeo longe, ac late se extendisset, ut iam in hoc nostro Continenti minime contineri posset, Necesse fuit alias antea ignotas indagare terras, quo tãti Imperatoris honor, Potentiaq; latius clarescaret, Nec Deus Opt. Max. cęptis tã mirandis defuit, Sed nouas, & omnibus sęculis hactenus ignotas patefecit Oras, Vt quemadmodum ante ingens illius in omnes Fines cognotas se extẽdisset Gloria, Ita etiam per ultimum. Occidentẽ ad populos Eoos, & per vltimũ Orientis Solis peragraret terminum, Quod equidem pręcipuum Inditium est, Serenitatem suam Deo Immortali cordi esse, sine cuius Auspitiis, & Gratia res tam admirandę vix cogitari, ne dum peragi potuissent, Vnde certissima spes est eum a Deo Imperatorem esse Electũ, ut eo duce mortalib9 hac deprauata, ac lutea ætate mũdo caelestes vires suas ostendat, Addidit etiam Deus Optimus, Maximus labenti Christianæ Reip. Religioniq; Beati, Ve: tutũ pręsidiũ, & Leuamen, ut Vnanimes Immanissimũ Turcharum Tyrannũ ouium Vobis commissarum Ceruicibus sęuissime imminentem, ac reliquos Verę Christianę Fidei hostes fœliciter deuincatis, prosternatisq;, & pacem, ac aurea Illa Sœcula a vobis geminis Christianorum luminibus diu expectata aliquando miseris mortalibus impartiamini, Quod quidem non tam Iucundum, quam admodum esset necessarium, ut a tot cędibus, bellis, & Erumnis Mundus cessare, & in Sacrosancta pace quiescere posset, Deus Omnipotens Christianæ Reip. Beat. Ve. diu Incolumem seruet, Ex Norimberga Die Vltima Martii. M.D.XXIIII.

Eiusdem Doctoris Petri Sauorgnani ad lectorem,
Carmen.

Durior Ista Phrasis, (fateor) stilus Vndiq; non est
Narranti Similis aspera multa ciens,
Sed Quisnam Domini monitis obsistere posset,
Mandantis Verbo reddere Verba suo,
At mihi si faueat Numen, si vita manebit,
Omnia erunt studio condecoranda nouo,
Interea Excipias Angusto hæc Tempore scripta,
Si non Facunda, at Fortia Gesta leges.

ARGVMENTVM.

ERDINANDVS CORTESIVS NATIone Hyſpanus, Sacratiſſimi, ac potentiſſimi Karoli Quinti Electi Romanorũ Imperatoris, & Hyſpaniarũ &c, Regis, in Noua Maris Occeani Hyſpania præfectus Illatas ſibi ab Incolis Temixtitan, & aliarũ prouintiarũ, ut magnanimi viri mos eſt, Iniurias vlciſci deſiderans, a Finium Securitate quadraginta comitantibus equitibus, & quingentis ac quinquaginta peditib⁹, Nouẽq; campeſtribus tormentis, vnanimi omniũ, aut mori, aut victoria potiri cõſenſu decimaquinta Decembris diſceſſit Ciuitatẽ Teſayco verſus, poſt ardua, & difficilia maximo labore ſuperata montiũ iuga, in hoſtilis patriæ planitiẽ deſcendit, Obuii fiunt hoſtes, quos fundit, multoſq; neci dat, Teſayco Ciuitate egregia, & eleganti potitur, & illius Incolæ, vna cum domino, & eorũ bonis ad Ciuitatẽ Temixtitan confugiũt, Ciuitatem Iztapalapã capit, diripit, comburitq;, Incolæ Ciuitatis Otumba, & aliarũ quatuor Ciuitatũ Sacræ Cęſareæ Maieſtati deditionẽ faciunt, & Corteſii mandata capeſcũt, Potitur & Condiſaluus e Sandoual a Corteſio miſſus prouintia Calco, Fratrẽ Domini cuitatis Teſayco, qui Baptiſma Chriſti ſuſceperat, & don Ferdinandus nominabat, vnanimi Incolarũ conſenſu Ciuitati, & vniuerſæ prouintiæ Aculuacã præfecit, Applicuit Ciuitati Veræ Crucis Interim Nauis aliquibus equitibus, & peditibus in ſubſidium Corteſio, quorum aduentu plurimũ lætat exercitus, Condiſaluo e Sandoual Negotiũ dat ad Bergantinos a prouintia Taſcaltecal ad Ciuitatẽ Teſayco conducẽdos, quos miro ingenio, ordine, & celeritate adducẽdos curauit, Narratur a Corteſio modus, quo Hyſpani qdã ab Indis fuerint interfecti, & Idolis in victimas dati, Comitãtibus Hyſpanis, & triginta milib⁹ Indorũ plures Colonias, & urbes lacu proximas diripit, & cõburit, & ad ciuitatẽ Temixtitã puenit, colloquiũ cũ hoſtibus habet, an deditionẽ facere velint tẽptat, Quib⁹ deditionẽ facere nolentibus, Teſayco reuertitur, Cõdiſaluum e Sandoual adprouintiã Calco mittit cõtra hoſtes e Culua, eorũ caſtris potitur, & Colonias ui capit, & igne conſumit, perluſtrat lacus littora Corteſius, & ciuitates, & colonias iuxra illũ ſitas, qbus ad cingendã obſidione celebrẽ Ciuitatẽ præſidia locari poſſint, ex qbus aliquas cõburit, ab hyſpanis in Chinãta morãtib⁹ litteras recipit Corteſius, & quid actũ ſit intelligit, perfectis Bergãtinis, Incolas e Taſcaltecal, Guaxacingo, & Churultecal in armis eſſe iubet, ut Ciuitas Temixtitã Terra, Lacuq; obſidione prẽmatur. Tres creat Prẽfectos, q tribus præſint caſtris, ſeu Stationib⁹, Magnanimus

aũt Corteſius Bergãtinos aſcẽdit, partitus tñ prius Indos Hyſpanis amicos in tres illas ſtationes, Quib⁹ cõſtitutis Corteſius Bergantinos aſcendit, innumeram hoſtiũ Canoarũ multitudinem fugat, & aquis mergit, plurima intercedũt inter hyſpanos, & Indos certamina, omnes circũuicinas Ciuitates, & Colonias, aut capit, aut comburit, & maiorem Ciuitatis portionem occupat, pontes, & loca ubi aqua uerſari ſolebat, ut pedites, & equites tuto ire, & redire poſſint, opplet, & ſemper victoria potiuntur hyſpani, Vna tamen luce, Fato neſcit quo maligniore, non oppletos victoria elati hyſpani pontes tranſiliere, quo errore Hyſpani plures deſiderati, plurimi vulnerati, & aliqui in captiuitatẽ ducti ſunt, & ab Indis Diis ſuis ſacrificati, Inuicto tamen animo Corteſius ea profligatione nõ cõſternatus acrius obſidioni inſtat, & Andreã de Tapia deſtinat ad debellãdã puintiã Marinalco, Chichimecatecle ducis Incolarũ e Taſcaltecal egregiũ narrat facinus, Otumienſiũ precibus victus ad debellandã prouintiã Matalcingo Condiſaluũ e Sandoual Maiorẽ Executorẽ ire iubet, qui fæliciſſime pugnans victoria potitur, & domini illius vna cũ prouintia Marinalco, & Guyſcon Sacræ Ceſareæ & Cath, Maietati ſe ſubdunt, Et hoſtes eruptione facta ſtationes Petri de Aluarado nocte aggrediũtur, & ſtrenue repellũtur, Pluries colloquiũ habet cum Incolis Ciuitatis Corteſius, & nunc̃ modus concordię inueniri potuit, Tandem ferro, igneq; res agitur, Vltra centũ millia hoſtiũ cęduntur, anteq̃ Ciuitate potiatur Corteſius, & capto Domino ciuitatis vna cum aliquibus e primatibus, Ciuitate (pro maiori parte ſolo equata) potitur, prędam ingentem diuidunt Hyſpani, & quædam ex plumis, mira arte, ingenioq; contexta non partiuntur, Sed Sacrę Cęſareæ, & Cat. Maieſtati donantur, Quorũ aliqua vniuerſi fere Germaniæ principes, apud Sereniſs: Ferdinandũ Hyſpaniarum prin. & Archiducẽ Auſtriæ ac Sacri Romani Imperii locũtenentẽ Generalẽ Virtutũ oium, & Ingenuitatis Vberrimũ Fontẽ nõ ſine admiratione cõſpexere, capta Ciuitate plures Prouintiæ obediẽtiã præſtãt, & ad reliquas rebelles ſubigẽdas, partiq; aurifodinis, & Gemmis, partim Aromatibus affluentib⁹ potitur, Tres in illis Regionibus Nouas Hyſpanorũ locat Colonias, Mare del Sur, quod Auſtrale Indicũ pelagus putamus Duobus in locis detegũt, & ad ulteriora perſcrutanda Naues duas, Quas Hyſpani Carauellas vocant, & Bergantinos duosconficiendos curat Corteſius. Videbis Prętera plura lector optime, quæ te mirifice delectabunt, Et demum quanta Hyſpana ſit Virtus intueberis.

Iannis Alexandri Brassicani Leg. Doctoris, Poetæ ac Orato. a Cæ. Laureati Epigramma.

Iussit Anaxagoras permultos quærere Mundos
Pellei quondam Martia corda Regis.
Vere equidem, quoniam Ignoti sunt undique Mundi,
Atq; Orbes claudit plurima terra Nouos,
Magnus Alexander Mundo est tantũ Inclytus Vno,
Náq; Animi attenti lumina nulla habuit.
Karolus insano hoc quantum est fælicior acri
Nempe oculo mentis Regna subinde ferens,
Ecce nouum Mundum, quem nunc Cortesius Heros
Repperit, Hyspano nomine Præcipuum,
Ecce hominis quantum indefessa Industria possit,
Cæsaris innumeris Regna iuuare plagis,
Solus Anexagoram Cortesius intellexit,
Illius Ignotos quando ita quærit Agros:

S.

Norimbergæ, Anno a Nato Iesu,
M, D, XXIIII,

INCIPIT TERTIA FERDINANDI CORTESII NARRATIO.

ALphonso de Mendoza oriundo e Medelin, quem ab ista Noua Hyspania quinta Martii, præteriti Anni Millesimi quingẽtesimi uigesimi primi expediui, Relationẽ Maie, Vestrę perferẽdã tradidi de omnibus, quę in ea succesſerant, quam perfeceram tricesima Octobris Anni Millesimi uigesimi, Et quia tempus non erat secundum, & etiã naues tres naufragium passæ erant, quas habebam, vna ut Maiestati Vestrę dictam relationem trãsmitterem. reliquas vero mitterem ad adducendũ præsidium ab Insula Hyspana, Dicti Alphonsi de Mendoza discessus diu prorogatus est, quemadmodũ etiam latius eodem Maiestati Vestræ significaui, Et in calce dictę relationis Maiestatem Vestrã certiorem feci, ꝙ postꝯ Indi incolæ celebris ciuitatis Temixtitan vi nos ab ea expulerãt, eiecerantqꝫ, castra moueram contra Prouintiam Tepeaca, quæ illis subiiciebatur. & a Maiestate Vestra defecerat, & Hyspanis, qui supererãt comitantibus, & Indis nobis amicis eis bellum moueram, & eos seruicio Maiestatis Vestrę submiseram, & etiam cum proditio transacta, maximum damnũ, & illa Hyspanorũ tam recens oppressio, nostris cordibus insedisset, cõstitueram aggredi illos e dicta celebri ciuitate, qui fuerant tantæ cladis auctores, & ad hoc incipiebam prępparare tredecim Bergãtinos, ut illis per Lacum possem dictæ ciuitati omne possibile damnũ inferre, si ipsi persisterẽt in eorum malo animo, Et scripsi Maiestati Vestræ, dum dicti Bergãtini fabricarentur, & dum ego, & Indi nobis amici præparabamus eos aggredi, mittebã ad Insulam Hyspanã ad adducendum in nostrum subsidium viros, equos, tormenta, & arma, & ad hoc scribebam officialibus Maiestatis Vestrę, qui in ea residẽt, & trãsmittebam pecunias pro omni sumptu, & expensis ad dictũ præsidium conducentibus, & etiam significaui Maiestati Vestræ, ꝙ donec consequerer victoriam contra hostes, non cogitabam quiescere. nec volebam cessare, & ad hoc adhibere omnem possibilẽ diligẽtiam, posthabitis omnibus periculis, laboribus, & sumptib9 qui euenire possent, & ea sententa parabam me, vt discederem a dicta Prouintia Tepeaca,

Mota tres naues Cortesij Naufragium fecisse.

Mota causas q̃ mouẽt Hyspanos contra incolas e Culua.

Mota Cortesij intentionẽ et animum.

Similiter significaui Maiestati Vestræ, qualiter portui ciuitatis Veræ Crucis applicuerat Nauis Franciſci de Garay Locumtenentis, & gubernatoris Inſulę Iamayca cũ maxima rerũ pœnuria. qua vehebantur forte triginta viri. & retulerant alias duas Naues ventis uela dediſſe, ut profici ſcerẽtur ad fluuiũ Panuco, ubi profligarant præfectum quendã Franciſci de Garay, & timebam⁹ ſi eo peruenirent, eſſent accepturi aliquid incõmodi ab Accolis dicti fluuii. Et ſimiliter Maieſtati veſtræ ſignificauerã me illico ſubſequi iuſſiſſe Nauem, ut eas quęreret, & præterea eiſdem nunciaret, Et poſtq̃ ea ſcripſi, Deo placuit, ꝙ una ex dictis nauibus peruenit ad dictã ciuitatẽ Veræ Crucis, qua vehebantur forte centum & viginti milites, & factus fui certior, prefectum illũ Franciſci de Garay, qui primo aduenerat profligatum fuiſſe, & allocuti ſunt prefectũ eundem, qui interfuerat cladi, & illũ monui, ſi illucirent, non poterat eſſe ſine magna ſui clade, & damno, & dum eſſent in portu certa ſentẽtia eundi ad dictũ flumen, cœpit tempeſtas acri vento comitata, & rudentibus fractis, nauẽ exire coegit, & portum cœpit in ſuperiori littore per leucas duodecim a dicta ciuitate Veræ Crucis ad portum Sancti Iuan, & cum e nauibus deſcendiſſent, octo equis, & totidem equabus, quas adducebant, ſubduxerunt nauẽ, quia nimium imbrem accipiebat, & q̃ primũ hoc audiui, ad eorum præfectũ literas dedi, quibus ſignificabã me admodũ moleſte tuliſſe mala, quæ eidem euenerant, & qualiter iam cõmiſerã Locumtenẽti meo in ciuitate Veræ Crucis relicto, ut ipſi, & hominibus, quos adduxerat, ſe benignũ exhiberet, & eis impartiretẽ omnia neceſſaria, & circumſpiceret quid conſtituere vellet, & ſi omnes, aut aliqui eorum vellent reuerti in naues, quæ ibi erant, ut auxilio tutos dimitteret, opibuſq̃ iuuaret, Dictus autem præfectus, & illi, qui ſecum erant, conſtituerãt remanere, & ad me profecti ſunt. Et de alia Naui nil ad nos allatũ eſt hactenus, & cum hoc tam diu ſit, multum dubitamus de illius ſalute, Deus velit, ut incolumis euaſerit,

Mota in flumine Panuco profligatas eſſe duas naues Franciſci de Garay.

Subducit naues prefect⁹ Franciſci de Garay.

Cõſtituit morari cum prefecto Corteſio claſſis Franciſci de garay.

VM conſtituiſſem diſcedere a prouintia Tepeacha mihi allatũ eſt, duas prouintias, quę appellantur Cecatami, & Xalacingo. quæ ſubiiciũtur domino e Temxtitan, defeciſſe. Et cũ ad has partes a ciuitate Verę Crucis ſit trãſitus, in illa aliquos Hyſpanos

neci dederant, & incolæ defecerãt, & pessimæ erant intentionis, Et ut tutum esset per eam iter, & eos aliquantulum punirem, nisi vellent mecũ pacifice agere, vnũ ex prefectis, cum viginti Equitibus, & ducẽtis peditib⁹ expediui, vna cũ Indis nobis amicis, Cui Maiestatis vestræ nomine serioſe iniunxi, ut moneret dictarum prouintiarum Incolas, vt se concorditer in Maiestatis vestre Vasallos subderent, quemadmodum alias fecerant, & ad hoc omnem possibilem industriã adhiberet, Et si illum pacifice excipere nollent, eis bellum inferret, & eo perfecto. & captis dictis duabus Prouintiis, cum uniuersis militibus reuerteretur ad ciuitatem Tascaltecal. ubi ipsum prestolarer, & sic initio Mẽsis Decembris Anno Millesimo quingẽtesimo vigesimo profectus est, secutus iter suum ad iam dictas prouintias, quæ distant ab eo loco per leucas viginti.

Nota cortesij circumspectionẽ in purgandis & paccandis prouintijs

IS perfectis, potentissime domine, medio Mense Decembris dicti Anni, discessi a ciuitate finium Securitatis, quę continetur in Prouintia Tepeaca, In eadẽ prefectum dimisi cum sexaginta militibus, quoniã ut eos ibi relinquerem, illius habitatores, enixis precibus contenderũt, Et pedites omnes, ire iussi ad ciuitatem Tascaltecal, vbi Bergãtini construebantur. quæ abest a prouintia Tepeaca per nouẽ, aut decem leucas, Ego autẽ, ea nocte profectus sum dormitum ad ciuitatem nomine Chulula, quia eius habitatores, aduentum meum maxime desiderabant, morbo enim Variolarum. qui etiam Incolas harum Prouintiarum (quemadmodum reliquarum Iusularum) corripit, Plures illius Domini, ab humanis exẽpti fuerant, Et optabant, q̃ per me, & suum consilium & meum, alii in demortuorũ locũ sufficerentur, Et cũ eo peruenissem⁹, optime fuimus recepti, & eo, qd̃ supra dixim⁹, confecto negotio, & postq̃ eorum morem gesseram voluntati, eisdem significaui, iter meum esse, ut bellum inferrẽ prouintiis Mexico, & Temixtitan, eos rogatos volui, cum essent Maiestatis Vestræ Vasalli, ipsi modis omnibus studere deberẽt, amicitiam nobiscum manutenere, & nos alios idem facere decebat, dum vita maneret, & dum bellum cum supradictis eram habiturus, mihi viris auxilio esse deberẽt, & cum Hyspanis, quos mitterẽ in eorũ prouintiã, & qui in ea degerent, ita agerent, quemadmodum amici cum amicis agere tenentur, Et promissione ab eis habita, se ita facturos. post biduum, aut triduũ ab ea discessi Tascaltecal versus, quę sex leu-

Describit tempꝰ sui discessꝰ a Ciuitate finium Securitatis.

Verba Cortesij ad dominos e Tascaltecal a quibus auxilium petit contra hostes e culua

Aduenit Cortesius a ciuitate Tescaltecal ubi Hyspanos conueniſſe inuenit.

carum ſpatio abeſt, & cum eo peruenissem, comperi omnes Hyſpanos adeſſe, vna cum dictæ Ciuitatis Incolis, qui meo aduentu maxime lætati ſunt, Sequéti uero die, vniuerſi domini prędictę Ciuitatis. & Prouintiæ, me ut alloquerentur cõuenere, & mihi ſignificarunt Magiſcacin, qui primus habebat inter reliquos dictæ Prouintiæ Dominos, vitam cum morte cõmutaſſe, morbo illo Variolarum, & optime cognoſcebant, me mortem illius ęgre laturum, cum tanta mecum iunctus eſſet amicitia, tamen eidem ſuperſtitem reliquiſſe filium ſuum, ætatis duodecim annorum, & eidem paternum Dominium pertinere, & me enixe rogabant, ut eum, veluti hæredem, Dominũ cõſtituerem, & ipſe Sacræ Maieſtatis Veſtræ nomine, eorum votis obtemperaui, qua ex re, plurimum voluptatis adepti ſunt,

Res & neceſſaria pro Bergantinis parat Cortesius.

Vm peruenissem ad hanc Ciuitatem, comperi Bergantinorum Magiſtros, & Fabros lignarios, multum properare in perficiẽdis cõpagibus, tabuliſq; pro eiſdem, & opus cõueniens peregiſſe, Et illico a Ciuitate Veræ Crucis. ferrum & clauos, quos ibi habebã, vela, rudentes, & alia neceſſaria ad eos perficiendos adduci curaui. Et quia picem non habebam, eam per Hyſpanos quoſdã, in alto Monte ibi propinquo, colligendam curaui, ut omnia præparamẽta, ad dictos Bergantinos perficiendos prẽſto eſſe poſſent, Vt poſtq; Diuino auxilio eſſem in Prouintiis Mexico, & Temixtitan, poſſem curare eos adducendos, quia heę Prouintiæ abſunt per decem, aut duodecim leucas a Ciuitate Taſcaltecal, Et illis diebus quindecim, quibus ibi fuimus, negotiis aliis non incubui, ſed ſolum diligentiã adhibui circa dictorum Bergantinorum Magiſtros, & paranda arma, & ordinem ponendum circa iter noſtrum,

Reuertitur pfectus cũ victoria quẽ Cortesius deſtinauerat ad expugnãdas quaſdã Prouintias

VOBVS cõtinuis diebus ante Natiuitatem Domini, Reuerſus eſt Præfectus, cum peditibus, & equitibus, qui profecti fuerant ad prouintias Zatami & Xalacingo, & intellexi aliquos ex dictis Incolis, cũ eis pugnaſſe, & deniq; aliquos exeis ſponte, aliquos vero vi ad concordiam veniſſe, Et adduxerunt mihi aliquos illarum Prouintiarum Proceres, quibus, non obſtante, qꝫmaxima eſſent digni animaduerſione, propter eorum defectionẽ, & Chriſtianorum mortem, quia mihi fidem aſtrinxerunt, ſe poſt hac futuros, optimos & fideles, Maieſtatis Veſtræ Vaſallos. Ego ſub Regalis Maieſtatis nomi-

ne peperci, & ut in patriã reuerterẽtur dimiſi, & ita concluſimus eo die, quod redundauit in maximũ Maieſtatis Veſtræ ſeruitiũ tam propter pacationem Incolarũ iam dictarum Prouintiarum, quam ſecuritatem Hyſpanorum, qui erant ituri, & reuerſuri per dictas Prouintias a Ciuitate Veræ Crucis,

Dimittit Indos Corteſius vt domũ ſuam reuertantur.

SECVNDA die Natiuitatis in dicta Ciuitate Taſcalte cal. milites omnes recenſui, & inueni equites quadraginta, pedites quingentos quinquaginta, ex quibus, erant octuaginta Baliſtis, & pixidibus vtentes, & habuimus octo, aut nouem tormenta Caſtris commoda, & modicum pulueris. Et partitus equites in quatuor turmas, quarum quælibet decem habebat equites, & peditibus nouẽ præfectos præpoſui, & cuilibet illorũ ſexaginta pedites aſcripſi, & omnes inſimul ſum allocutus, & illis commemoraui, qualiter ego, & ipſi omnes, ut Maieſtati Veſtrę inſeruiremus, has prouintias habitãdas ſuſceperamus, & ſciebant omnes Incolas illarum Prouintiarum, ſe in Maieſtatis Veſtræ Vaſallos ſubieciſſe, & Vaſalli aliquamdiu perſeuerauerant, reciproce bona opera inter nos exercendo, & qualiter Incolæ e Culua, qui ſunt habitatores celebris Ciuitais Temixtitan, & omnes Incolæ reliquarũ Prouintarum eidem ſubiectarum, ſine aliqua cauſa, non ſolum defecerant a Maieſtate Veſtra, Sed etiam multos nobis amicos, & cõſanguineos interemerant, & nos eiecerant ab vniuerſa ſua Prouintia, Recordarenturq; quot pericula, & labores perpeſſi fuiſſent. & circumſpicerent, quantum ad rem Dei omnipotentis, & Maieſtatis Veſtræ faceret, ſi denuo amiſſa recuperaremus, maxime, cũ ad hoc iuſta moueremur ratione, quia Bella gerebamus ad incrementũ Sacroſãctæ fidei noſtræ. & in homines Barbaros, & Maieſtatis Veſtræ commodum, & pro tutela corporum noſtrorũ, Poſtremo quia plurimi ex Incolis dictarum Prouintiarum nobis amici, cœptis noſtris fauebant. qui corda noſtra ardentiora reddere debebant, Qua proppter eos rogatos volebam, ut mœſtum mitterent timorem, & vires reaſſumerent, & quoniam ipſe quoſdã ordines Maieſtatis Veſtræ nomine conſtitueram, & ad Bellum futurum concernentia, ea apperiri, & publicari curaui, Similiter eos rogatos volebam, ut ea obſeruarent & adimplerent, quoniã inde plurimum ſeruitii DEO OPT. MAX. & Maieſtati Veſtræ emanaret, Et vnanimes polliciti ſunt, ſe ita facturos, & executioni demandaturos, & lubenti animo pro Sacroſancta noſtra fide, &

Partitur milites Corteſij in quatuor turmas.

Oratio Corteſij ad milites quos hortat contra hoſtes.

Publicari mandat Corteſius mandata quędam ad bellũ pertinentia.

Mota animũ deliberatum Hyſpanorum aut mori aut amiſſa recuperare.

Maieſtatis Veſtræ ſeruitio mori volebant, aut amiſſa recuperare, & vlciſci proditionem ab Incolis e Temixtitan, & eorũ confœderatis, contra nos perpetratam. Et ego Maieſtatis Veſtræ nomine, eiſdem Gratias egi immortales, & eo pacto, maxima exultatione & lætitia ad Hoſpitia noſtra reuerſi fuimus.

Verba Cortesij ad dños e Taſcaltecal.

SEQVENTI vero die, qui fuit dies Sancti Ioannis Euangeliſtæ, omnes Dominos Prouintiæ Taſcaltecal conuenire iuſſi, & poſtq̃ conuenerant, eiſdem aperui qualiter iam optime cognoſcebant. me ſequenti die Caſtra moturum contra Hoſtes, & eorum Prouintiam ingreſſurum, & optime proſpitiebant, Ciuitatem Temixtitan expugnarĩ non poſſe ſine illis Bergantinis, quos ibi fabricandos curabam, propterea ab eis petebam, ꝙ tam Fabris lignariis. q̃ Hyſpanis, quos ibi dimittebam, omnia neceſſaria impartirentur, eoq̃ modo cũ eis agerent, quo nobiſcum eouſq̃ egerant. & eſſent parati, quãdo a ciuitate Teſayco (ſi omnipotens deus nos Victoria potiri concederet) mitterem pro Compagibus, Tabulis, cęteriſq̃ ornamentis dictis Bergantinis pertinentibus, Et ipſi polliciti ſũt ſe ita facturos, & ſimiliter dixere, velle eo tunc milites deſtinare mecum, & quando adducerentur Bergantini, ipſi met Domini volebant in Caſtra contra Hoſtes, cum omnibus viribus ſuarum Prouintiarum, & mori. vbi me mori contingeret, aut vindictam ſumere contra eos e Culua, acerrimos eorum Hoſtes, & alio die, XXVIII Decembris, qui fuit dies Innocentum compoſito agmine diſceſſi, & iuimus dormitum per Leucas ſex a ciuitate Taſcaltecal, ad Coloniam quandam Tezmoluca nomine, quæ ſubiacet Prouintiæ Guaxacingo, cuius Incolæ ſemper habuerũt, & habent nobiſcum eandem amicitiã, & fœdus, quod habent Incolæ e Taſcaltecal, & ibi quieti nos dedimus ea nocte.

Reſponſio dominoꝝ a Taſcaltecal de auxilio ferẽdo contesio cõtra hoſtes e Culua.

Mota hoſtiũ e culua ⁊ Temixtitan belli apparatũ contra hyſpanos.

LIA RELATIONE Catholice Rex, Maieſtati Veſtræ ſignificaui, Incolas e Mexico & Temixtitan, arma plurima congerere. & in omnib9 ſuis Prouintiis. innumeras foſſas excauabant, & aggeres. aliaq̃ defenſionum genera. quo nobis obſiſtere, & obeſſe poſſent. præparabant. Quoniam illi iam cognouerant. me contra eos Caſtra moturum. Et cum hoc preſciſſem, & cognoſcerem, quantum acuti & audaces eſſent ad res

bellicas, multoties mente reuolueram, qua Prouintia ingredi posſemus, ut aliqua ex parte incautos offenderemus, & ipſi optime ſciebant, nos triplicem in prouintiam ſuam ingreſſum cognoſcere, & illorum notitiam habere, Conſtitui ingredi itinere hoc Teſmolucan. quia cum illius aditus ſit Aſperior, & magis saxis refertus, & ſint aliorum ingreſſuum cacumina, arbitrabar eos nobis minus obſtaturos, & in eo cuſtodiendo, non tantum inuigilarent, Sequenti vero die, poſt miſſarum ſolennia, nos DEO. OPT. MAX. commendauimus, & a dicta Colonia Teſmoluca diſceſſimus, & ego frontem occupaui, cum decem Equitibus, & ſexaginta peditibus leuibus, & Bello aptis, Et cœpimus incœptum iter, proximũ Montem aſcendendo, omni ordine & appa, ratu nobis poſſibili, & profecti fuimus dormitũ per Leucas quatuor a dicta Colonia in cacumiue Montis, ubi ſunt confinia eorũ e Culua, & quãuis maximi eſſent algores, plurimis lignis (quorum ibi maxima eſt copia) ea Noctæ frigora expulimus, Sequẽti die Dominico ſummo mane, cœpimus iter noſtrum proſequi per planitiẽ ipſius faucis, & deſtinaui quatuor Equites, & tres aut quatuor pedites, ut Prouintiam luſtrarent, & ſequentes iter noſtrum, cœpimus deſcendere Montẽ, & ego iuſſi Equites prę ire. & poſt eos immediate Pixidibus & Baliſtis fulcitos milites, & reliquos ſuo ordine ſubſequi, ut facilius Hoſtes incautos offenderemus. illos tamẽ nobiſcum congreſſuros cogitabam, cũ certe Hoſtes nobis inſidias aliquas, aut Stratagemata parauiſſe cogitaremus, ut nobis obeſſe poſſent, Et dum quatuor Equites, & quatuor Pedites vlterius procederent, inuenerunt iter obſtruſum arboribus, ramiſq, & plures, & magnas inciſas, atq in eo tranſuerſas Pinus, & Cupreſſos offenderunt, quæ videbantur eo inſtanti inciſæ, & arbitrantes ſequens iter non fore impeditum, proſecuti ſunt incœptum iter, & quanto plus procedebant, tanto magis Pinis, & ramis obſtruſum illud comperiebãt. Et cum vniuerſum cacumen eſſet arboribus crebris. & Sepibus maximis refertum, magna cum difficultate procedebant, & videntes illud iter multum eis attulit timoris, & arbitrabantur, poſt quamlibet Arborem Hoſtes latere, & etiam, quia ob inciſarum arborũ impedimentum Equis uti non potuiſſent, & quanto plus progrediebantur, tanto plus pauor augebatur, & cum eo pacto aliquamdiu proceſſiſſent, Equitum vnus, reliquos alloquutus eſt, Fratres. ſi vobis rectum iuſtumq videtur, vlterius non progrediamur, Sed pedem referamus, & nunciemus Præfecto noſtro

Cogitat Cortesius qua prouintia hoſtiũ loca ingrediat

Nota in illis partibus eſſe maxima frigora quę tamen eſſe non deberent cũ ea loca ſint ſub tropico Cancri.

Difficillimũ inueniunt iter Hyſpani 7 cu preſſis varijs q alijs inciſis arboribus obſtruſum.

Consiliũ inter preeuntes an progrediant̃ vel reuertãtur

impedimentum quod offendimus, & periculum quod subimus, cum equis vti non possimus, Sin minus, progrediamur, quia uita mea est morti obnoxia, quemadmodum cęterotum omnium, donec huic cepto finem imponamus, Reliqui responderũt, optimum esse eius Consilium, Sed illis bene non videri. reuerti anteq̃ aliquem ex Hostibus conspicerẽt, aut scirent, quousq; iter progrederetur, Et subsequi cœpere, Et cum viderent, dictum iter longius progredi, substitere, & peditem mihi ea, quę inuenerant nunciatum destinarunt, Et cum collocassem me in fronte cum equitibus, commendauimus nos Deo omnipotenti, eo malo itinere vlterius progressi fuimus, & nuntiandũ cõmisi illis, qui postremo sequebãtur agmine, ut properareẽt, quoniã cito perueniremus in planitiem, & q̃ primũ inueni quatuor illos equites, cępimus progredi, multo tamen impedimento, & difficultate, & per mediæ Leucæ spatium, Deo Opt. Max. placuit, ut descenderem9 in planitiem, & eo loci constiti. ut reliquos expectarem, quibus, postq̃ aduenerant, Gratias omnipotẽti agerent nuntiaui, ꝙ eousq; nos incolumes peruenire permisisset, vnde videre cępimus omnem prouintiam Mexico, & Temixtitan, quæ sunt in Lacubus. & circum ipsos, quamuis maxima exultatione eas aspiceremus, considerãtes damnum præteritum, quod die ea perpessi fueramus. aliquid mœstitiæ nobis attulit, & omnes vnanimes polliciti sumus. nunq̃ ab ea sine Victoria exire, aut ibi uitã cũ morte cõmutare, Et hac sententia, omnes adeo læti procedebamus, nõ aliter, q̃ si proficisceremur ad rem aliquã voluptuosam, Et quam primum Hostes nos audiuere, Cępere per omnẽ Prouintiam illico maximos suscitare fumos, Et denuo Hyspanos præcatus sum, in futurũ agerent, quemadmodum prius egerant, & sperabam eos facturos, & nullus ab agmine discederet, & omnia optimo ordine procederent in itinere, Et iam Indi incipiebant clamare ex aliquibus habitationib9, & pagis paruis, significando Incolis. ut in vnum conuenirẽt, ut nobis obessent in quibusdã pontibus & angustis itineribns, quæ ibi erãt, Tamen nos alii tantũ accelerauimus, ꝙ anteq̃ ipsi conuenirent, peruene ramus iam ad planitiem. Et cum egrederemur, opposuerunt se nobis aliquæ Indorum turmæ, Ego vero, Iussi quindecim equites irruere, & re ipsa irruerunt vulnerãdo, & absq; lesiõe aliqua nonnullos ex eis interfecere, & cępimus prosequi incæptum iter Ciuitatẽ Thesayco versus quę est ex maiorib9 & elegantioribus, quę sit in õnibus istis Prouitiis q̃uis omnes alię sint pulcherrime

Deueniũt Hyspani ad planitiem superato malo itinere.

Constituunt Hyspani nũq̃ discedere a prouintia Culua sine victoria.

Opponunt se Hyspanis Indi aliquibus turmis.

& cũ pedites aliquãtulũ itineris labore pręmerent. & nox iã ap propinquaret. dormiuimus in colonia nũcupata Coatebeq̧. qnę subiacet dictæ Ciuitati Tesayco, & abest abea triũ leucarã spacio, eam vacuam inuenimus ea nocte, arbitrati fuimus. ꝙ cũ hęc Ciuitas, & illius Prouintia, quæ Aculuacan dicitur, sit maxima, & tot hominibns referta, & possumus optime credere, ꝙ eo tempore eidem inerãt Centum & quinquaginta milia hominũ, nos aggredi vellent, Ipse decem equitibus fui In primis excubiis, & milites omnes paratos esse iussi, Sequenti die Lunæ, vltima Decembris, prosecuti fuimus iter nostrum ordine solito, & per interuallum quartæ Leucæ, a dicta Colonia Coatebeque, dum perplexi iremus, & colloqueremur, an pacifice nos exciperent. aut bello decertarent, & pro certo eos nobiscum congressuros arbitraremur, nobis obuii facti sunt quatuor Indi ex Primatibus, Vexillo aureo in virga, põderis quatuor Marcarũ auri, & eo Vexillo significabãt eos pacifice ad nos accedere, quã (Deus testis est) quantũ desidrabamus, & etiam quãtum ea indigebamus, cũ essemus adeo pauci numero, & penitus diuisi ab omni subsidio, & inter Hostes constituti, & conspectis illis quatuor Indis, inter quos erat vnus, cuius notitiam habebam, Iussi milites omnes subsistere, & ad eos sum profectus, & facta salutatione, retulere, se nomine Domini illius Ciuitatis aduentasse, & Prouintiæ Guanacacin nuncupati, & suo Nomine supplices rogabãt, non inferrem, nec inferri paterer damnum aliquod in sua Prouintia, quia damna. quæ nos passi eramus, illis e Temixtitan ascribi deberẽt non illis, Et ipsi desiderabant esse Vasalli Vestræ Maiestatis, & amicitia nostra coniungi, & infuturum semper essent oberuaturi nostram amicitiam. & Ciuitatem ingrederemur, & ex eorũ operibus cognosceremus, quam mentem haberent, Ego vero adhibitis interpretibus respondi, eorum aduentum mihi cordi fuisse, & maxime lętabar eorũ pace, & amicitia, & postq̃ excusationẽ fecerant circa oppugnationẽ contra me in Ciuitate Temixtitan factã, tamen dixi. eos optime cognoscere, ꝙ per Leucas sex ab eo loco, & Ciuitate Tesayco, in quibusdam Coloniis eidem subiectis alias mihi interfecerant Equos quinq̧, & quadraginta. aut quinquaginta pedites Hyspanos, & trecentos Indos e Tascaltecal, qui erant onusti, & nobis abstulerãt multũ argenti, auri. vestiũ. aliarũq̧ rerũ. Et postq̃ se excusare nõ poterant. ꝙ illa tantũ pęna plecterent. ut nobis nr̃a restituerẽt. & eo pacto, q̃uis morte digni existerẽt cũ tot chr̃icolas interfecissẽt pacẽ cum illis inire

Hyspani in colonia Coatebeq̧ hospitantur ea nocte proficiscentes ad ciuitatem Tesayco.

Nota Indos obuiam uenire Hyspanis vexillo aureo pacem petentes.

Uerba Indorum pacem peium Cortesio prolata.

Damna sibi ab Indis pacem petentibus illata narrat cortesius.

volebam, postq̃ illi eam exposcebant, aliter contra eos procederem omni quo possem rigore, Illi autem responderunt, ꝙ quicquid ibi nobis ablatum fuerat, Domini, & primates e Temixtitã secum exportauerant, tamen illi inquirerent omnia, quæ inuenire possent, & cuncta restituerẽt, Et petiere, an ea nocte proficiscerer ad ciuitatem, aut in altera e Coloniis me collocarẽ, quæ sunt tanq̃ suburbia ciuitatis, quæ dicũtur Coatican & Guaxuta. quę distant per leucã, aut dimidiã a dicta ciuitate. & semper continuantur habitationes. Quod ipsi optabãt secundũ ea, quę postea succederẽt, Respõdi, me nolle quiescere, donec peruenissem ad dictam ciuitatem Tesaico, Ipsi dixerunt, irem bonis auibus. & ipsi volebant præcedere, ut disponerent hospitia Hyspanis & mihi, & sic discessere, Et cum peruenissemus ad has Colonias, venerunt nobis obuiam quidam e primatibus illarum, & benigne nos susceperũt. & necessaria victui cõcessere, Et in meridie peruenimus ad ciuitatem, ad domum vbi debebamus hospitari, & erat latissima domus, & ampla, quæ fuerat Genitoris ipsius Guanacaci. Domini ipsius Ciuitatis, Et anteq̃ hospitium intraremus, cũ omnes essemus adhuc iuncti, iussi præconia voce mãdari, ꝙ sub pœna capitali, nullus (me incõsulto) ab hospitio discederet. & dicta domo, quę est adeo lata, ut in ea commode nos Hyspani omnes, hospitari potuissemus, etiam si in duplo maiori essemus numero, Et hoc ideo commisi, ut dictæ Ciuitatis Incolę cõfiderent, & domi morarentur, Videbatur enim mihi, tertiam multitudinis hominum partem, in dicta Ciuitate contineri solitam, non conspicere, Nec apparebãt fœminę, aut pueri. quod nullius signum erat quietis,

Verba Incolarũ e Tesayco Cortesio prolata circa pacẽ

Respõsio cortesij Indis facta.

Cortesij circũspectionẽ nota

A die, qua hãc ciuitatem ingressi fuimus, in Vesperis Noui Anni, postq̃ operam dedimus. ut nos collocaremus, quamuis admiraremur, considerantes dictorum Incolarum raritatem, & eos, quos videbamus inquietos, credidimus pauore perterritos, non audere cõparere, & per Ciuitatem deambulare. & ea de causa, aliquantulum eramus imparati. Et cum sero esset factũ, quidam Hyspani ascenderũt quædam Subdialia pauimenta, ex quibus poterant totam Ciuitatem oculis lustrare, Et conspexere omnes Incolas illius discedere, & cum rebus suis se Lacui cõmittebant, suis Canois, quas Incolę Acaler nominant, Et aliqui Montes ascendebant, & quamuis commisissem, ut iter suum impediretur, cum tamen ho

Iuditia exponit Cortesius quibus cognoscit Incolarũ e Tesayco malum animum.

ra esset tarda, & nox aduenisset, & ipsi multũ festinarent, nil profuit, & sic dominus dictæ ciuitatis, quẽ desiderabam habere pro salute nostra cum primatibus dictæ Ciuitatis, profectus est ad ciuitatem Temixtitan, quæ abest ab eo loco per lacum sex leucis, & omnia bona secum apportarunt. & propterea, ut ad vota rem perficerent, quam conceperant, obuiã venere illi quatuor, de quibus superius dixi, vt me deturbarent, ne illis damnum inferrem, & ea nocte, tam nos q̃ suam ciuitatem deseruere,

Nota. Indorum astutias vt turbarent Cortesium.

COstq̃ fuimus spatio trium dierũ in hac ciuitate, absq; aliqua controuersia nobis ab Indis illata, quoniam eo tunc ipsi nõ audebãt nos aggredi, & nos alii no quærebamus alõge illos aggredi, quia mea sentẽtia semper extitit, si vellẽt grõse mecũ agere, vellẽ eos pacifice excipere, & omni tpre pacem ab eis quærere, me Venerũt allocutũ Domini Coatinchã Guaxuta, & Autengo, quę sunt Colonię latissimę, & sunt (ut retuli) contiguę, & herentes dictę ciuitati, rogantes ut eisdem parcerem, q̃ aufugerant a suis Coloniis, & certe non pugnauerãt nobiscum propria voluntate, & ipsi constituebant, velle omnia subire. quę Maiestatis vestræ nomine eisdem essem mãdaturus, Ego autẽ, adhibitis interpretibus retuli, illos optime nosse, a me semper bene tentos, & si patriam suã deseruerant, & in reliquis, ipsimet erant qui causam præstiterãt, Sed postq̃ pollicebantur velle esse nostri amici, domi suę remanerent, & adducerẽt vxores, & filios, & quẽadmodum ipsorũ fuissent opera, ĩta a me haberẽtur, & sic discessere, & ut coniicere potuim⁹, non admodũ cõtenti,

Offerunt prouintię quędã se cum suis Cortesio.

QVamprimũ Domini eMexico, & Temixtitan, & omnes alii domini e Culua (appellatione Culua intelligũtur omnes Prouintię harũ regionum, subditę dominio ciuitatis Temixtitan) audiuerunt dominos illarũ coloniarum obtulisse se in Vasallos, & subditos Vestræ Maiestatis, ad eos Nuncios destinarunt, quibus significabant, eos minus belle feciſſe, quoniam si timore adducti fecerant, optime scire deberent, eos esse numero infinito, & maximæ potentiæ, ut nos Hyspanos omnes, cum Incolis e Tascaltecal prope diẽ essẽt interempturi. & si illud fecerant ne patriam desererent, eam desererent, & proficiscerentur ad ciuitatem Temixtitan, Illi enim maiores colonias, & meliores impartirentur, quibus vitam ducerẽt, Isti domini Coatinchan, & Guaxuta apprehenderunt nuncios, &

Pollicitationes a Dñis e Temixtitan Indis qui se subdiderant Cortesio.

Nota. Exploratores capiunt et vincti adducuntur Cortesio.

eos vinctos mihi adduci curarũt. & illico coram me fassi sunt ea, quæ Dominorum e Temixtitan nomine nunciatũ venerãt, tamẽ dixere eo veniſſe nunciatũ, vt illuc irent ut mediatores eſſe poſſẽt, poſtq̃ noſtra iuncti erant amicitia, ſi poſſent res pacifice cõponere inter dominos e Culua & me. Illi autẽ e Guaxuta, & Coatinchan aſſerebãt eo modo nõ procedere, & q̃ illi e Mexico, & Temixtitan omnino bello decertare conſtituerant, tamen ſimulaui, q̃uis ſic procederet veritas me credere nunciis, quia cupiebã allicere dominos celebris ciuitatis ad capeſcendam amicitiã noſtrã, ex ea enim pẽdebat pax, & bellũ omniũ reliquarũ Prouintiarũ, quæ a Maieſtate veſtra defecerant, Solui mãdaui dictos nũcios, & ſignificaui ne timerent, quia eos ad ciuitatẽ Temixtitan reuerti volebam. & rogabã eos dicerent dominis ciuitatis, me bellum cum illis non deſiderare. q̃uis iuſtam cauſam haberem. Et eſſemus amici, ut prius eſſe ſolebamus, & ut magis eos ad Maieſtatis veſtræ ſeruitiũ inducerẽ. eis nunciatũ miſi, me optime cognoſcere, omnes auctores belli mihi illati, iam ab humanis deceſſiſſe, & præterita miſſa haberemus, & nollẽt præſtare cauſam, ut prouintiæ ſuę deſtruerentur, & Ciuitates, quia hoc moleſte ferebam, Et ſoluti diſceſſere. promittentes ad me cum reſponſo ſe redituros. Domini Coatinchã & Guaxuta & ipſe, hoc tam bono opere remanſimus amici, & fœdere iuncti. Et ego nomine Maieſtatis veſtræ veniam dedi erratis ſuis præteritis, & ipſi maxime lætatiſunt.

Solui mãdat Corteſius exploratores e Culua.

Diſcedunt exploratores e Culua a Corteſio.

POST ſeptem aut octo in hac ciuitate Teſaico conſũptos dies, abſq̃ prælio aliquo, aut controuerſia, hoſpitium noſtrũ muniendo, & ordinem ponendo rebus neceſſariis, & oportunis noſtrę tutelę & ut hoſtes noſtros offendere poſſemus, Proſpitiens hoſtes contra me non moueri, Ciuitate egreſſus ſum ducentis Hyſpanis, inter quos erant decẽ & octo Equeſtres, & triginta, qui baliſtis vtebãtur, & qui pixidibus decem, & tribus aut quatuor milibus Indis amicis noſtris, & profectus per littora Lacus, uſq̃ ad ciuitatem quandam nomine Iztapalapa, quæ abeſt ſpatio duarũ leucarum a celebri ciuitate Temixtitan. & ſex ab hac ciuitate Teſaico, quæ ciuitas aſcẽdit ad decem millia habitationum, & eius medietas, & forte e tribus portionibus, duæ ſunt in aquis, Et dominus qui erat frater domini Muteezuma, quẽ Indi poſt mortem dicti Muteezuma, domi num conſtituerant, Primus fuerat, qui nobis bellũ intulerat, & a ciuitate eiecerat, Et ea propter, & etiam, quia cognouerã Inco-

Proficiſcitur Corteſius ad Ciuitatẽ Iztapalapa.

las dictæ Ciuitatis, in nos malo esse animo, illuc ire constitui, & cũ aduentũ meũ præsensissent, per duas Leucas, anteq̃ eo peruenirem, illico affuere aliqui Indi milites in planitie, & aliqui in lacu Canois vecti, & sic toto illo spatio duarũ Leucarũ, iuimus mixti, semper certando, tam contra eos, qui erant in continẽti, q̃ eos, qui exibant aquis, donec peruenimus ad dictam Ciuitatem & ante, quasi per duas tertias Leucæ, referabant viam stratam, quæ est inter Lacũ aquę dulcis, & Lacum aquæ Salsę, in obicis similitudinẽ, quẽadmodũ ex figura Ciuitatis Temixtitan, quam Maiestati Vestræ transmisi, videri potuit, Qua via strata, aut obice aperto, maximo impetu aqua exire cœpit a Lacu aquę salse, in Lacum aquæ dulcis, quamnis distent dicti Lacus ab inuicem maiori dimidiæ leucę spatio, & non prospitientes eas insidias de siderio Victoriæ, qua potiebamur, optime transiuimus, & eos insequuti fuimus. donec ingressi fuimus admixti Hostibus, dictã Ciuitatem, & cũ iam essent admoniti, omnes domus in continẽti sitæ erant vacuæ, & omnes personæ cum rebus suis. se collocauerant in domibus in Lacu sitis, & ibi permansere illi, qui fugiebãt & acriter nobiscũ pugnauere, Tamen omnipotens tot vires suis subministrare dignatus est, q̃ ingressi fuerimus, vsq̃ quo aquas ingrederẽtur, aliquando ad pectus usq̃, & aliquãdo nando. Et cœpimus plures domos ex illis, quæ in aquis sunt constitutæ, & præterea ex illis vltra sex milia inter viros, fœminas, & pueros, Quoniam Indi nobis amici, conspecta victoria, quã omnipotẽs concesserat, nil aliud negotii habebãt, nisi a dextris & a sinistris interficere, Et quia nox iam aduenerat, milites collegi, & ignem inieci quibusdã domibus, & dum cõburerent, visum est. q̃ Deꝰ Opt, Max, spiritũ meũ suscitauerit, & in memoriã reuocauit viam stratã. aut obicem demolitũ, quẽ uiderã in itinere, & occurrit maximũ damnũ in ea re positũ, & properando cũ meis, ordine positis, Ciuitatẽ exiui, Cum nox esset iam obscura, & peruenissẽ ad eam aquã cũ iam hora noctisnona esse posset, iam tantũ ema nauerat, & labebatur tanto cũ impetu, q̃ eam veloci passu transiuimus, & aliqui ex Indis nobis amicis submersi sunt, & amisi omnem prædã a dicta Ciuitate ablatã, Et Maiestati Vestrę vera refero, Si ea Nocte non transiuissemus, aut per tres horas plus fuissemus morati, nullus nostrũ euasisset, Circũdabamur enim aquis, absq̃ egressu aliquo, quo possemus exire, Et illucescente vidimus Lacũ vnũ esse plenum sicuti alterũ, & aqua amplius non fluebat, & omnis lacus Salsæ aquæ erat Canois refertus, quibꝰ

Obuiam venirunt hostiliter Indi Cortesio tam lacu q̃ continenti.

Cortesiꝰ Iztapalapa vi ingreditur ad mixtus Indis.

Ciuitati ignẽ inijci mandat Cortesius.

Amittunt prædam Hyspani in transeundo discrimino so itinere.

vehebãtur homines ad pugnandũ, qui arbitrabantur nos ibi pos se intercipere, & eo die reuersus sum ad ciuitatẽ Tesayco, aliquã do pugnando cũ illis, qui e Lacu exibant, q̃uis parũ damni illis possemus inferre, quia illico ad suas Canoas pedem referebant, & cũ peruenissẽ ad Ciuitatẽ Tesayco, inueni milites ibi relictos bene tutos, nec aliquã controuersiã sustinuerant., & ex nostro aduentu, & adepta Victoria, maximã voluptatem adepti sunt, Sequenti die, postq̃ eo peruenim9, periit ille Hyspanus, qui vulneratus aduenerat. & ille fuit primus, quẽ Indi mihi hactenus interfecerunt,

Reuertit ad ciuitatem Tesayco Cortesius cum Hyspanis adepta victoria.

SEQVENTI die ad me profecti sunt quidam nuncii e Ciuitate Otumba, & aliis quatuor Ciuitatibus, eidem contiguis. quę distant per quatuor, quinq̃, & sex leucas a dicta Ciuitate Tesayco, & supplices rogarũt, vt illorum præteritis erratis parcerem, præterito bello commissis, ibi enim in Otumba vniuersæ vires e Mexico, & Temixtitan cõuenerant, quando in fugam uersi ab ea discessimus, arbitrantes nos posse penitus delere, & bene cognoscebant ipsimet Incolæ ex Otũba, q̃ se excusare non poterant, quãuis eo argumẽto se excusarent, asserentes, sibi hoc fuisse cõmissum, & ut me impellerẽt, & procliuiorem in sui amicitiã traherent, dixere, Dominos e Temixtitan ad eos Nuncios destinasse, ut suã factionem sequerent & nullo pacto amicitia mea coniũgerentur, aliter contra eos mouerent Castra. & illos destruerent, & ipsi malebant esse Vasalli Vestræ Maiestatis, & a me imperata exequi, Respondi, eos opti me scire, qua animaduersione digni existerent circa præterita & ut illis parcerem, & credere esse vero animo dicta, quæ iam mihi exposuerant, prius ad me ducerẽt nũcios illos captiuos, quos ad eos venisse dixerant, & omnes Incolas e Mexico, & Temixtitan, qui in sua prouincia reperirẽtur, & aliter eorũ erratis non parcerem, & reuerterentur domum, & eas inhabitarent, & ita se gererent, ut cognoscerem ex illorum operibus, eos Maiestatis Vestræ fidos esse subditos, & quamuis plures alias rationes in mediũ adduxerimus, nunq̃ tamen a me aliud obtinere potuerunt, & reuersi sunt ad suam prouintiam pollicentes se præcepta mea & mãdata exequi desiderare, & deinde semper extitere & sunt fideles Maiestatis Vestrę subditi,

Nuncij ex Otumba & aliarũ Ciuitatũ veniũt ad cortesium.

Respõsio cortesij nũcijs ex Otũba data.

ALIA Relatione, Fortunatissime, & excellentissime Do-

mine, Maiestati Vestræ significaui, q̃ eo tempore, quo me in fugã verterũt, & a dicta Ciuitate Temixtitã expulerunt, deducebã mecũ filium vnum. & duas filias, ipsius Domini Muteezuma. & dominũ e Tesayco, qui dicebat Cacamacin, & duos eius fratres. & plures alios Dominos, quos captiuos detinebã, & quem admodũ hostes eos omnes interemerãt, quãuis eorũ essent nationis, & aliqui ex ipsis Dominis suis, præter fratres duos Germanos dicti Cacamacin, qui bono fato vix euadere valuere, quorum alter nominabatur Yspasuchil, & etiã alio modo Cucascacin, quẽ antea Maiestatis Vestræ nomine, cõmunicato consilio cũ Domino Muteezuma, dictæ Ciuitatis Tesayco, & prouintiæ Aculuacan, Dominũ constituerã, Cum in Ciuitate Tascaltecal illũ captiuum retinerem, solutis vinculis aufugit, & ad dictam ciuitatem Tesayco reuersus est, & iam creauerant in dominũ aliũ eius fratrẽ nomine Guanacacin, de quo superius memini, Aiunt commisisse interimi dictũ Quacuscacin fratrem suũ hoc pacto, Quoniam quã primũ ingressus est Prouintiã Tesayco, custodes illum captiuarunt, & hoc nunciarunt Guanacacin eorum Domino, & ipse etiam significauit domino e Temixtitan, qui ut præsensit dictũ Quacuscacin aduentasse, ratus est, illũ non potuisse vincula fregisse, & fugisse, sed venisse nostro nomine, ut inde nobis aliquid significaret. Illico cõmisit dicto Guanacacin, ut interimeret dictũ Quacuscacin suũ fratrem, Qui sine dilatione illud executioni mandauit. Alius vero frater. qui erat minor inter illos, qui apud nos remãsit, cũ esset puer, imbibit nostros mores, & effect9 est Christianus, & illi nomen imposuimus, Don Fernãdo, & quã do discessi a prouintia Tascaltecal, prouintias Mexico, & Temixtitan uersus, eum ibi cũ aliquibus Hyspanis dimisi, de quo in posterũ, & quę circa eum successerunt, Maiestati Vestræ abunde referam,

Mentionem faciat quos eduxerit e prouintia Culua captiuos cõtestius.

Rem non siccis oculis audiendũ plege.

Regul9 baptismum capit 7 eo nomẽ imponitur Don Fernando.

SEQVNTI die postq̃ reuersus fuerã a Ciuitate Iztapalapa, ad Ciuitatẽ Tesayco, constitui destinare Cõdisaluũ de Sandoual executorem maiorẽ Vestræ Maiestatis præfectũ cũ viginti Equitibus, & Ducentis peditibus, Balistis, Pixidibus, & parmis vtentibus ad geminos necessarios effectus, Vnũ, ut cõmitarentur extra dictam prouintiã quosdã nuncios, quos mittebã ad Ciuitatẽ Tascaltecal, ut scirem in quo statu essent illi tredecim Bergantini, qui ibi parabantur, & adcomparandas alias res oportunas, tam relictis in Ciuitate Verę Cru

Mittit Condisalu9 ad geminos effect9 a præfecto cõtestio.

cis, & eorũ, qui mecum erant, Ad aliũ vero, ut eis prouintiæ partem tutã. & ſecurã redderem. ut Hyſpani tuto & ſecuri ire & reuerti poſſent. quia tunc temporis, non poteramus exire hãc prouintiã Aculuacan, niſi tranſiremns per Hoſtiũ loca, Nec Hyſpani, qui morabantur in Ciuitate Verę Crucis, & alibi ad nos ſine maxímo diſcrimine, proficiſci poterant, Et cõmiſi dicto executori maiori, poſtq̃ cõduxiſſet Nuncios ad loca tuta, peruenirent ad prouintiam quandã nomine Calco, quæ fines habet cũ hac prouintia Culuacan, pro cõperto enim habebã, ꝙ Incolæ illius. quãuis eſſent factionis illorũ e Culua, volebant ſe Maieſtati Veſtræ ſubdere. & non audebant exequi, mœtu cuiudſam præſidii, per eos e Culua apud illos cõſtituti, & dictus præfect⁹ diſceſſit, quẽ omnes Indi e Taſcaltecal commitati ſunt, qui ſarcinas noſtras eo adduxerant, & aliqui, qui aduenerant nobis opem laturi, & aliquid predę fuerant potiti in bello, & quãprimum progreſſi ſunt, prefectus ratus, ſi Hyſpani extremũ agmen occuparent, Hoſtes eos aggredi non auderent, Vt vero hoſtes, qui erant in Colonia lacus, & in littore illius, aggreſſi ſunt agmen eorum e Taſcaltecal & prędam omnem abſtulere. & quoſdam ex eis interfecere, & cũ prefectus cum equitibus eo peruenit, acriter in hoſtes irruerunt, & vulnerauerunt, & interfecerunt multos, Qui ſuperfuere infugam verſi, retroceſſere ad aquas, et ad Colonias, quæ lacui adherent, & Indi e Taſcaltecal, profecti ſunt cum rebus, quæ eis ſupfuerant in patriam, & pariformiter Nuncii quos illuc deſtinabã qui poſtq̃ loco tuto, & abſq̃ omni timore, erãt conſtituti, Dictus Condiſaluus de Sandoual, direxit iter ad dictam prouintiã Calco, quæ propinqua erat, & die ſequenti ſummo mane. plurimi ex hoſtibus in unum conuenere, ut eos pugna exciperent. & cum vtraq̃ pars eſſet in campis, noſtri irruerunt in hoſtes, & equitibus duo agmina diſſiparunt, adeo, ꝙ breui noſtri uictoria potiti ſunt & iuerunt comburendo, & eos interficiendo. Hoc facto, & eo itinere pacato, Illi e Calco deſcenderunt, & benigne Hyſpanos excepere, & vtraq̃ pars maximã lęticiam conſecuti ſunt, Et Primates eorum aſſeruere, velle me viſum, & allocutum proficiſci, & eo pacto diſceſſere, & dormitum uenere ad Ciuitatem Teſayco, & cum eo peruenisſent, dicti primates cum duobus filiis, Domini dictæ Prountiæ Calco mihi pręſto fuere, & donarunt nobis tricẽta auri pondera in fruſta, & retulere, parentem eorum ab humanis exceſſiſſe, & tempore, quo periit eis dixerat, ſe nullum maiorem mœrorem perpeti, quam ꝙ moreretur, anteq̃ me vidiſſet, &

Proficiſcitur Condiſaluus e Saldoual ad expugnandum preſidiũ in Prouintia Calco conſtitutum ab Indis.

Aggrediunt Indi Hyſpanos & amicos e Taſcaltecal cũ Hyſpanis proficiſcentes & repelluntur Indi.

Veniunt duo filij domini e Calco cũ aliquib⁹ e primatibus ad Cortesium.

diu me expectauerat, eisq; mandarat, ꝙ quã primũ ad hanc prouintiam peruenirem. me allocutũ & salutatũ venirẽt, & me loco patris obtinerent, & cũ audiuerant meũ aduentũ ad Ciuitatem Tesayco, illico desiderabant proficisci ad me, tamen non ausi fuerant metu illorum e Culua, & etiam eo tunc ausi non fuissent, nisi ille præfectus, quem destinauerã, peruenisset ad suã prouintiam, & quando reuerterẽtur opus erat, ut eis impartirer totidẽ Hyspanos, ut reuerti possent, & asseruerũt me optime scire. eos nec in bello, nec extra, mihi unq; fuisse Hostes, & etiam me scire ꝙ eo tunc, cũ Incolæ e Culua oppugnabant Fortilitiũ, & domũ in Ciuitate Temixtitan, & Hyspanos, quos ibi dimiseram, quãdo Cempoal profectus sum allocutũ Narbaez, & etiã existentes in sua prouintia duos Hyspanos, ad custodiam certæ quantitatis Mayz, quod colligendũ mandaueram indicta prouintia, Extraxerant vsq; ad ꝓuintiã Guaxocingo, quoniã cognoscebant Incolas illius nobis esse amicos, ne illi e Culua eos interficerent, ut omnes inuẽtos extra Fortilitiũ in Ciuitate Temixtitan interfecerãt & hęc, & alia multa, flentes protulere, Illis Gratias egi circa eorũ bonũ in nos animum, & bona opera, & pollicitus sum me omnia facturum, quę illi cuperent, & a me bene haberentur, Et hactenus ostenderunt semper bonum in nos animum, & obediunt in omnibus, quæ ego nomine Maiestatis Vestræ eis ptęcipio,

Mandatum domini e Calco moziẽtis filijs suis datũ.

Respõsio dominis e Calco per Cortisiũ data.

TILII Dicti Domini de Calco, & illi qui secum aduenerant, ibi unius diei morã traxere, & quia cupiebant in patriam reuerti, rogabant, ut illis milites impartirer qui eos tutos conducerent, & Códisaluus de Sãdoual, quibusdã comitatus equitibº, & peditibus, cũ illis profectus est, quibus pręcepi, postq; eos in prouintiã cõmitati essent, peruenirẽt ad prouintiã Tascaltecal, & adducerẽt quosdam Hyspanos qui ibi morabantur, & Don Ferdinandũ fratrẽ dicti Cacamacin, de quo superius memini, & post quatuor, aut quinq; dies, dictus maior Executor reuersº est cũ dictis Hyspanis. & adduxit dictũ don Ferdinandũ. & inde ad paucos dies audiui, ꝙ cũ esset frater dictorũ Dominorũ, dictę prouintię Dominiũ eidem pertinebat, q̃uis haberet alios fratres, & propter hoc, & etiã quia dicta prouintia erat sine Domino, quia Cacamacin, Dominus illius, omnia dimiserat, & aufugerat ad Ciuitatem Temixtitan, & istis de causis, & etiam quia erat maxime Christianis amicus. Nomine Vestræ Maiesttis curaui, ut illum in Dominum susciperent, &

Mittit Condisaluº e Sandoual vt comitet dominos e Calco.

Reuertuntur Incolę e Tesayco in ciuitatē & Don Ferdinādo parēt.

Incolæ illius ciuitatis, q̃uis pauci essent, illū acceperūt, & poste a illi paruerūt, & reuersi sunt multi, ad dictā Ciuitatē, & prouintiā Aculuachā, q abierāt. & aufugerāt, & seruiebāt dicto don Ferdinādo, Et postea cœpta est reformari, & habitari dicta Ciuitas,

IN C ad duos dies post hęc, venerunt adme Domini e Coatinchan, & Guazuta, & asseruere, mihi certe proponerē, oēs eorū e Culua vires in me moueri, & cōtra Hyspāos, & omnis regio erat hostib⁹ referta, & diceré illis, an adducerent vxores, & filios vbi ego erā, vel eos in mōtes deducerent, quoniā ipsi maxime timebāt, Ego autē eos forti animo esse iussi, & non timerent, & domi suę morarentur, nec mouerent se, quoniā nulla re magis oblectabar, q̃ cum illis e Culua pugnā cōmittere, & essent parati, & collocarēt, disponerentq; suos vigiles in vniuersa prouintia, & videndo, aut audiēdo hostes aduentare, illico me monerent, & sic discessere animo gerētes ea. quæ cōmiseram velle exequi. Ego autē, ea nocte præparaui milites meos. & vigiles dispossui omnibus in locis, vbi opus esse cognoui, & tota ea nocte nos non dedimus sōno, nec aliis negotiis incubuimus, & tota ea nocte expectauim9, & die alio, arbitrantes illud, quod nobis retulere illi e Guazuta, & Coatinchan euenturū, Sequenti die mihi allatū est hostes vagari per Lacus littora, cogitando capere posse aliquos ex indis e Tascaltecal, qui ibant, & reuertebantur ad necessaria Castrorū afferenda, & audiueram illos fœdera iniuisse cū duabus Coloniis, subditis Ciuitati Tesayco, quæ erant proxime aquis, ut inde nobis omne possibile dānum inferrent, & ad muniendū se cōstituebant aggeres, fossas & alia varia ad sui tutelā, Hoc audito, sequenti die acceptis duodecim equitibus, Ducentis peditibus, & duobus paruis compestribus tormentis eo, vbi vagabantur hostes profectus sum, qui locus abest a Ciuitate per spatiū vnius Leucæ cū dimidia, & cum egrederer, offendi quosdam exploratores ab hostibus missos. & alios, qui erant in insidiis collocati, & irruimus in eos, & insecuti aliquos neci dedimus, qui supfuere aquæ se credidere. & partem dictarū Coloniarū igne consumpsimus, & exultantes adepta victoria, reuersi fuimus ad Ciuitatem, Et die sequenti, tres Primates dictarū Coloniarū, ad me profecti sunt supplices veniam petentes, rogāteśq;, ne vlterius eos destruerem, & pollicebant se imposterum nullū ex illis e Temixtitan in eorū Colonias suscepturos, & quia istę nō erant personæ magni momēti, & erant subditi don Ferdinādo, Maiestatis Vestrę noie eisdē veniā dedi, Et alio

Respōsio cortesij ad Incolas e Coatincā & Guazuta.

Nunciat Cortesio hostes vagari per lacus littora.

Iudi duarum Coloniarum ad Cortesium pacē petentes veniunt.

die, venerũt alii Incolæ dictarũ Coloniarũ vulnerati, & male habiti, & nũciauerũt, q illi e Mexico, & Temixtitan, reuersi fuerãt ad eorũ Colonias. & quia in eis non fuere adeo gratiose excepti, ut pri⁹ excipiebant, male eos mulctauerant, & aliquos ex eis captiuos abduxerãt, & si ego eos non defenderem, omnes abducerent, & rogabãt, ut promptus, paratusq existerem opem laturus eisdem, si forte denuo illuc reuerterent, quoniã ipsi certe credebãt eos reuersuros, maiorib⁹ copiis ad eos vltimę internitoni dãdos, Et solatus eos cõmisi, vt attẽti, & parati existerẽt taliter, q cũ illi e Temixtitan cõtra eos mouerẽt castra, tẽpestiue scire possem, ut illis opẽ ferrẽ, & hoc habito respõso, ad eorũ colonias reuersi sũt.

Veniunt Indi vulnerati ad Cortesiũ nunciantes se male habitos ab Incolis e Mexico & Temixtitan.

ROMINES, quos dimiserã in Ciuitate Tascaltecal, ut Bergãtinos fabricãdos curarent, audiuerãt portui ciuitatis Veræ Crucis applicuisse nauĩ, vltra nautas cũ triginta, aut quadraginta Hyspanis, octo Equis, aliquibus balistis, pixidibus, & puluere, & cũ adhuc ignorarent, quomodo res in bello eo procederet, nec cõfiderent ad nos posse peruenire, maxime tristabãt, erãt ibi aliqui Hyspani, qui nõ audebãt ad me proficisci, q̃uis plurimũ optarent tale bonũ nouũ ad me deferre, quamprimũ familiaris meus, quem ibi dimiserã, hoc audiuit aliquos volentes tentare venire eo vbi ego eram preconia voce nunciari mandauit graui prẽmissa pena, ne quis ab eo loco discederet, donec a me haberẽt in mandatis, & seruus meus ꝑspiciens, me nulla ex re maiori affectũ iri lętitia, q̃ aduẽtu isti⁹ nauis, & prẽsidii, quod nobis adducebat, Et q̃uis iter non esset tutũ, noctu discessit. & ad Ciuitatem Tesayco peruenit, qua ex re plurimũ cœpim⁹ admirationis. illũ eo viuũ peruenisse, & nouis hui⁹modi maxime fuim⁹ lętati, quia subsidio plurimũ indigebã⁹

Mota portui ciuitatis Veręcrucis nauĩ cum prẽsidio aduentasse.

Mota Hyspani vni⁹ maximũ animũ vt Cortesiũ certũ redderet de aduẽtu nauis

ADEM die Catholice Domine, peruenere ad Ciuitatẽ Tesayco quidã probi viri nũcii dominorũ e Calco. & significauerunt, quoniã se Maiestati Vestrę in Vasallos obtulerãt. oẽs illi e Mexico, & Tamixtitã cõtra eos castra sua mouebãt, ut eos destruerẽt, & interimerẽt, & ad hoc conuocauerãt. & paratos esse iusserãt oẽs circũ uicinos suos, & rogabãt, ut illis opẽ ferrẽ in tali necessitate, quia cogitabant se maxime passuros, nisi eis opẽ ferrẽ, & ingenue fateor Ma, vrę. quẽadmodum alias alia relatione Ma. Vestræ, significaui, vltra nostros labores, & necessitates, maius onus, & dolor erat, non posse opem ferre, & auxiliari amicis nostris, qui, quoniã se subdiderant Maiestati Vestrę ab hostibus nostris e Culua maxime molestaban

Mota ingenui animi affectũ.

tur, & quãuis ego, & omnes cõmilitones mei, omnem in eo adhi-
beremus diligentiã, quoniam videbatur nobis in nullo plus Ma
Respõsio cor- tesij nuncijs e Calco. iestati Vestræ cõplacere, quam si subditis suis opem ferremus, &
fauorem præstaremus, Sed quia tempus quo illi e Calco. ad me
profecti sũt, nõ permittebat me illis elargiri, quę desiderabãt, di-
xi tamen, ꝙ eo tunc volebã mittere ad Bergãtinos adducendos,
& ad id se parauerãt omnes Incolę e Tascaltecal, vnde dicti Ber-
gantini in frusta adduci debebant, & ad hoc cogebar destinare a-
liq̃ quantitatem Equitũ, & peditum, & cognoscebã Incolas pro
uintiarum Guaxocingo, Churultecal, & Guacachula, esse Maie-
statis Vestræ vasallos, & nobis amicos, eos adirẽt, & meo nomi-
ue ab eis peterẽt, cũ eis essent cõtermini, illis opẽ ferrent, & illuc
præsidia sua mitterent, vt tuti eo interim esse possent, donec ipse
met eis opem ferrẽ, quoniã aliter prouidere nõ poterã, & quãuis
ipsis ea tam grata nõ extitissent, quã si eisdem aliquos Hyspanos
fuissẽ impartitus, Gratiastñ mihi egere, & a me vt fidesadhibe
A quo impe- trent subsidiũ Incolę e Cal co narrat cor- tesius. reẽ litteras meas illis decernerẽpetiere, & etiã ut securius illud ex
petere possent ab eisdẽ, quoniã inter incolas e Calco, & alias du-
as prouintias, cũ diuersę essent factionis, sẽper viguerat cõtrouer
sia, & forte dũ hoc negotiũ cõponerem, aduenere nuncii quidam
a dictis prouintiis Guaxocingo, & Guacachula, & presentibus
nunciis e Calco dixere, Dominos dictarũ prouintiarũ. nulla de
me noua habuisse, postq̃ discessera a ciuitate Tascaltecal. q̃uis
& vigiles suos retinerent in montiũ cacuminibus. qui vniuersæ
prouintiæ Mexico. & Temixtitan supereminent. vt cum viderẽt
crebros fumos. qui sunt inditia belli. mihi cũ suis subditis. & mi
Cur Nuncij Guasocingo & Guacachula venerint ad Cortesium. litibus opem laturi venirent. & quia a paruo tempore. plures fu
mos solito viderant. accesserant cogniturι. quomodo me haberẽ.
& si subsidio aliquo mihi opus esset. illico comparare possẽt exer
citũ. Ego autem eisdẽ Gratias egi. & Respondi. dei optimi maxi
mi auspitio. Hyspani omnes, & ego recte valebamus. & semper
Victoria potiti fueramus cõtra Hostes nostros, & vltra volupta-
tem, quã capiebã ex bono eorũ animo. & præsentia, plus tamen
eorũ aduentu lętabar. ut eos fœdere iungerẽ illis e Calco, qui ad
erãt. & eos ad id rogabã. cũ omnes essent Vestræ Sacræ Maiesta
Initur amiti- a inter Incolas Calco. Guasocingo & Quacachula. tis Vasalli, ut essent boni amici, & alter alteri opem ferret contra
Incolas e Culua, qui iniqui & pessimi existebant, & maxime in
præsentiarum. cum illi e Calco ope eorum indigerent, quoniam
Incolæ e Culua volebant eos aggredi, & eo pacto remansere a
mici, & fœdere iuncti, & consumptis ibi mecum duobus diebus,

omnes discessere, multum lęti. & contenti, & postea semper alter alteri opem tulit,

INDE ad tres dies, cum sciremus iam tredecim Bergãtinos esse perfectos, & homines, qui eos adducere debebant, esse paratos, misi Condisaluum de Sandoual, executorem maiorem, cũ quindecim equitibus, & ducentis peditibus, vt eos adducendos curaret, Cui mandaui, ut destrueret, & solo æquaret amplam Coloniam subditam huic Ciuitati Tesayco, quæ cõtermina est ciuitati Tascaltecal, Incolæ enim illius neci dederant quinq; pedites, qui proficiscebantur a Ciuitate Veræ Crucis, ad celebrem ciuitatẽ Temixtitan. quando ego in ea oppugnabar, nullo modo cogitantes talem nobis euenire posse proditionẽ, & eo tempore, cũ primo hac vice ingressi fuimus hanc Ciuitatem Tesayco, inuenimus in oratoriis, & Meschitis, dictæ ciuitatis coria dictorũ quinq; equorũ. cũ pedibus. manibusq;, & ferramentis insuta. & adeo aptata, q̃ melius in vniuerso terrarũ orbe, fieri non posset, & in signũ Victoriæ ipsos bona multa, & res varias Hyspanorũ obtulerunt Idolis suis, & inuenimus sanguinẽ cõmilitonũ, & fratrum nostrorm sparsum, & sacrificatum in omnibus illis turribus, & Meschitis, Fuit res tantę mœstitię, vt nos reintegrare coegerit omnes nostros labores & erumnas, & proditores illius Coloniæ, & alii circumuicini, eo tunc, cũ dicti christicolæ illac transiuerunt, eos optime excepere, vt illi se tutos crederent, & in eos maiori sæuitia vti possent, qua nũq; mortaliũ aliquis vsus fuerit, quoniã dum illi descenderẽt clino quodã, & difficile emetirentut iter, & Equis descẽdere coacti, Freno Equos tahentes, & impeditos, hostes adextris, & sinistris, in insidiis collocati, eo in difficili loco, circũdederunt. Ex quibus aliquot interfecerũt, & alios captiuos tenuere, vt eos ad ciuitatẽ Tesayco perducerent, & illos sacrificarent, & corda eorũ e pectoribus extraherẽt, ante ipsorũ idola, & hoc ita euenisse credimus Quoniam cũ dictus maior executor, illac trãsiuit, quidã Hyspani qui secũ ꝓficiscebãt in quadã domo unius colonię, quæ constitit inter ciuitatm Tesayco, & illam coloniam, vbi interfecti sunt & capti dicti christicolæ, in pariete alba sciptum inuenere, Hic fuit captiuꝰ infortunatꝰ Ioannes Yuste, qui erat quidã Nobilis ex illis quinq; Equitibus, quod spectaculum sinedubio videntibus maximam cordis attulit mœstitiam, atq; dolorem, Quum Maior Exequntor illuc peruenisset, quam primum Incolæ illius

Dittik Condisaluꝰ de saldoual ad adducẽdos bergãtinos in tascaltecal fabricatos.

Nota quomodo coria equorũ interfectorũ aptauerint ꝛ dijs suis dicauerint ꝛ hyspanorũ quorundẽ mortẽ.

Johannes yuste fuit vnꝰ ex interfectis ab Indis ꝛ sacrificatꝰ dijs suis

Coloniæ cognouere suũ magnũ errorem, & facinus, fuga salutẽ quærere cœperunt, Equites vero, & pedites nostri, & Indi nobis amici, eos insequuti sunt, & multos neci dedere, & captiuas habuere plurimas fœminas, & pueros tot, quot potuerunt, & in seruitutem abduxere, quãuis pietate motus noluit interficere, & destruere, quantũ potuit, & antequã discederet, superstites cõuenire, & in sua Colonia degere iussit, & in præsentiarũ habitatur, & erroris sui eos maxime pœnituit. Et dictus maior executor, vlterius progressus est, per quinq;,aut sex Leucas, ad Coloniã quandam e prouintia Tascaltecal, quæ est proximior confinibus e Culua, & ibi offendit Hyspanos, & homines adducentes Bergantinos, & sequenti die discessit cum tabulis, & cõpagibus,quas adducebãt optimo ordine, plusq; octo milibus hominũ, quod erat visu mirabile, &sic cogito esse creditu mirabile, portare tredecim Bergantinos terra, per decem& octo Leucas. Quoniam uera refero Maiestati Vestræ, ꝙ ab agmine quod præcedebat ad extremũ, intercedebat intercapedo duarũ Leucarũ, & cũ primũ progredi cœperunt, præcedebant octo Equites Hyspani,& centũ pedites, In lateribus vero, vltra decẽ milia hominũ, e prouintia Tascaltecal tuebantur, Quibus preerant Yutecad, & Teutipil, qui sunt duo Domini ex primatibus Prouintiæ Tascaltecal, Extremũ defendebant agmen, Centũ Hyspani, & vltra pedites, & octo Equites, & forte ad decem milia hominũ. bello aptorum & bene cõquibus præerat Chichimecatecle. qui est ex primatibus illiꝰ prouintiæ. cum aliis ducibus, quos secum adducebat, qui eo tempore. quo discesserant in primo agmine adducebantur Tabulæ, In extremo vero Compago, Et vt ingressi sunt prouintiam e Culua, Bergantinorum Magistri iussere. ꝙ in primo agmine Compago locaretur. & Tabulæ essent in extremo agmine. quoniam maiori futuræ erant impedimento. si eis aliquid euenisset. Quod si eueniret verisimiliter esset futurũ in primo agmine. & Chichimecatecle. qui adducebat Tabulas. quemadmodũ eousq; cũ suis militibus fuerat sortitus primum agmen. duræ fuit ceruicis. & obstitit plurimum. & maxime laborarũt, ut extremum locũ obtineret quia ipse volebat subire discrimen, quod inde euenire posset. & hoc concesso etiã nolebat pati. ꝙ in extremo agmine aliquis Hyspanorũ moraretur. cũ sit vir maxime fortitudinis: & vigoris. & ipse quærebat potiri eo honore. Adducebãt dicti Duces. duo milia hominũ honustorũ cõmeatibus. & eo ordine & serie prosecuti sunt iter suũ. in quo fuere tribꝰ dieb⁹. Quarta vero luce ingressi

Profligãtur Indi a Condi saluo de saldonal.

Afferunt bergantini ab Incolis e Tascaltecal ad Cortesium.

Nomina ducum hominũ e Tascaltecal.

Chichimecatecle magnanimitatem notat strenuitatẽ.

sunt hanc Ciuitatem maximo gaudio, & exultatione, & strepitu tympanorũ, Et ego ut eos exciperem, illis obuiã progressus sum Et ut superius dixi, illa multitudo tantũ extendebatur, q̃ ab eo tempore, quo primi ingredi cœperũt, intercederet spatiũ sex horarum, anteq̃ Nouissimi ingrederentur, nunq̃ cessantibus, qui ordine ingrederentur, & postq̃ ad illos peruenì, & gratias egi illis Dominis de Beneficiis in nos collatis, illis hospitia consigna ui, & necessaria prouideri curaui, melius, quo fieri potuit, & ipsi mihi retulere, desiderare cum illis e Culua congredi, & videre, quid vellem illis iubere, & retulere, eos vna cũ aliis, quos secum adduxerant, eo animo venisse, & vna cũ Hyspanis, aut mori, aut Vindictã sumere volebant, Ego Gratias egi, & dixi, ut quieti se darent, & cito eorũ morem gererem volũtati.

Obuiam prodiit Cortesius militibus e Tascaltecal qui in subsidiũ suum aduentabant.

NOS Tq̃ omnes isti e Tascaltecal, in Ciuitate Tesayco quieuerant tribus aut quatuor diebus, qui equidem (ad viros, qui in istis Regionibus habentur) erant Strenuissimi, in armis esse iussi viginti quinq̃ equites, trecentos pedites, & qninquaginta Balistis, & pixidibus vtentes. & sex parua tormenta campis conducẽtia, aptari iussi, & insciis omnibus quo pergeremus, nona diei ab hac Ciuitate discessimus, & mecũ venere Duces prędicti, cũ forte triginta milibus hominũ, suis agminibus bene cõpositis, secundum eorum consuetudinem, & per Leucas quatuor ab ista Ciuitate, cũ iam esset hora tarda, offendimus agmen hostile, & nos Equites irruimus in eos, & in fugam vertimus, Illi vero e Tascaltecal, cũ sint agiles, nos sunt sequuti, & ex Hostibus multos interemimus, Ea nocte sub dio semper ad omnia parati Noctem duximus maximis vigiliis. Sequenti die. sũmo mane. incœptũ iter prosequi cœpimus. & eousq̃ nulli quo progredi vellem significauerã. & hoc ideo feceram. quia cauebã a quibusdam e Tesayco, qui proficiscebantur nobiscũ. Ne illud Incolis e Mexico, & Temixtitã significarent. quia adhuc illis nõ fidebam, & peruenimus ad Coloniam nomine Xaltoca. quæ est sita in medio Lacus. & circũ eam inuenimus plures. & magnas fossas aquarum, & muniebant circũ circa dictam Coloniam, ne Equites ingredi possent, & Hostes maxime vociferabant, & conìiciebant in nos Fustes, & spicula, Et pedites quãuis magno labore eam ingressi sunt, & illos a Colonia expulerunt, & magnam dictę Colonię partẽ igne cõsũpserũt, & ea nocte iuimus dormitũ pleucã, & orta iã luce secuti nostrũ iter offẽdimꝰ hostes, & alõge

Nota hoĩm e Tascaltecal laudem in bello ꝛ genera armorum quibꝰ in bello vtunt.

Nota Cortesij sagacitatẽ cũ nulli voluerit significare intentionẽ suam anteq̃ eo perueniret.

cœpere vociferare, vt ſolent in bello facere. quæ vociferatiões ſũt mirabiles auditu, & nos alii incœpimus illos ſubſequi, Et eos in ſequendo. peruenimus ad magnã & pulchrã Ciuitatẽ, quę dicit̃ Guanticlan, & eam inuenimus inhabitatã, ea nocte ibi moram traximus,

Ciuitatẽ guãticlan ingreditur Cortesi⁹.

SEQVENTI die vlterius progeſſi, peruenimus ad quandã Ciuitatem Tenainca nomine. in qua nullũ obſtaculũ inuenimus, & abſq; eo. q; nos quieti daremus, progreſſi ſuimus in aliã Ciuitatem Acapuzalco nominatã, quæ totaliter eſt in circuitu Lacus, nec in ea quieuimus, admodũ enim deſiderabã peruenire ad aliã ciuitatem, quæ Atacuba dicitur, quæ eſt proxima Ciuitati Temixtitan, & cũ eſſemus illis propinqui, inuenim⁹ circũ circa multas aquarũ foſſas, & hoſtes prõptos, paratosq;, & quã primũ eos vidimus, & Indi nobis amici ſimiliter, irruimus in eos, & ingreſſi ſumus Ciuitatẽ, & interficiendo, eos expulimus a Ciuitate, & ea nocte cum hora eſſet tarda, nil aliud fecimus, q; hoſpitio nos collocare, quod erat adeo amplũ. vt cõmode in eo nos collocare potuerim⁹, Sequenti die illuceſcente, Indi nobis amici, cępere Ciuitatẽ depopulari, & cõburere, præter hoſpitiũ vbi hoſpitabamur, & in hoc tali vſi ſunt diligentia, ut conbuſta fuerit etiã quarta pars noſtri Hoſpitii. & hoc ideo cõmiſſũ eſt, quoniã alias quando profligati diſcedebamus a celebri Ciuitate Temixtitan, Incolæ ipſius, vna cum illis e Temixtitan, in ea nos maxime oppugnarunt, & interfecere plures Hyſpanos,

Irruũt Hyſpani in Indos & eos in fugã vertunt.

Quare cõbuſta fuerit ciuitas Atacuba ab Hyſpanis.

ALLIS Sex diebus, quibus fuimus in hac Ciuitate Atacuba, nullus extitit dies, quo non fuerimus cũ Hoſtibus congreſſi, & leuia prælia iniuerimus, & Duces illorũ e Taſcaltecal, & cõmilitones ſui plurima duella inibant cũ illis e Taſaltecal, & inter ſe acriter & ſtrenue preliabãtur, & inter ſe multa intercedebant, & alter alteri minabatur, & cõuitia proferebãt ad inuicẽ, quæ ſine dubio erãt ſpectatu digna, & omni hoc tempore mortui ſunt plurimi ex Hoſtibus, abſq; aliquo noſtrorũ morte. quia multoties ingreſſi ſumus ſtratas illas vias, & pontes Ciuitatis, quãuis, cum tot munimina obtinerent, acriter reſiſterent, & multoties fingebant cedere, ut ciuitatem ingrederemur, aſſerendo. Ingrediamini Ciuitatem, ut in ea vos voluptati dare poſſitis. Aliquando dicebant. Cogitatis adeſſe aliũ

Verba Indorum ad Hyſpanos.

Muteezuma, qui votis satisfaciat, Et dū sic ista fierent. perueni semel ad quendā pontē, quem expugnauerā. & cū ipsi essent vltra illum pontem, significaui meis. ut quiescerent, & similiter illi cū signū meum conspexere, innuerūt suis, ut silerent, & eis retuli, quare essent effecti fatui, & volebant destrui, & si inter eos comperiretur aliquis ex Primatibus Ciuitatis, illuc accederet, quoniam desiderabā illū alloqui, Illi vero responsū dedere, omnē illā hominum multitudinem, quam ibi uidebam esse Dominos, & propterea ea, quæ vellem in mediū proferrem, & cū ego nullum responsū dedissem, cœpere in conuitia prolabi, & quidam ex nostris eis nunciauit, ꝙ morerētur fame, & ꝙ inde exire non permitteremus quęsitū cibaria, Responderūt se non indigere, & si indigerent, cōmederent nos Hyspanos, & Incolas e Tascaltecal, & quia iter meū ad hāc ciuitatē Tacuba fuerat potissimū, ut tractarem cū illis e Temixtitan, & cognoscerem, quali essent intentiōe, & mora mea ibi nil proderat, post sex dies decreui reuerti Tesayco, ut properarem ad cōficiendos Bergantinos, & ut terra. mariꝫ eos obsidione præmerem, Eo die, quo discessimus venimus dormitū ad Ciuitatē Goaotitan, de qua superius memini, & hostes nos sēper sūt insecuti, & nos Equites sępius in eos irruebamꝰ, & sic aliqui permansere in nostra potestate. Sequenti die, cœpimus iter nostrū prosequi, & cū hostes nos discedentes prospicerēt rati sunt nos id timore facere, cōuenere multi ex illis. & nos insequi cœpere, Cum ego hoc prospicerem, iussi pedites anteire, & cum sisterent, in extremo eorū agmine essent quinꝫ Equites, & ipse remansi cū reliquis viginti, & iussi sex equites se collocare in insidiis in quodā loco, & alios sex in alio, & quinꝫ in alio, & ipse tribus equitibus in alio. Et quā primū hostes transiuissent. cogitantes nos omnes insimul anteire, audientes vocem (Sancte Iacobe) prosilirent, & eos a tergo aggrederentur, Et cū tempus affuit prosiliuimus, & cœpimus lanceis illos impetere, & insequuti fuimus eos per duas leucas semper in planitie, quæ fuit visu digna, & sic exillis multi periere. tam a nobis q̄ ab indis nostris amicis interempti, & remansere, & vlterius nos non sunt insecuti, Nos vero pedem retulimus, & consequuti fuimus nostros, & ea nocte permansimus in Colonia quadam insigni Aculman nomine, quæ abest duabus leucis a ciuitate Tesayco. Vnde discessimus sequēti die, & iu meridie peruenimus ad Ciuitatē, & fuimus hilari vultu a maiori Executore. quem prefecerā. & ab omnibus reliquis recœpti & maxime lætati sunt nostro aduentu, quoniam postq̄

Colloquium inire vult Cortesi⁹ cū Indis vt a sua duriti e eos abducere posset.

Reuertitur Cortesi⁹ ad ciuitatem Tesayco ad bergantinos apprandos.

Insequit Cortesius Indos p leucas duas 7 ex eis multos interfecit.

inde discesseramus, nunc̃ aliquid de nobis ad eorũ aures peruenerat, nec quid euenisset, & maxime desiderabant scire, Sequenti die post̃ eo perueneramus, Domini & duces militũ e Talcaltecal, ame dimitti petierũt, & profecti sunt ad eorũ ciuitatem, admodũ læti aliqua hostium preda.

Proficiscunt Duces e Talcaltecal in prouintiam suam cũ præsidio adducto.

OVER dies duos post̃ ingressi eramus ciuitatẽ Tesayco, Venerunt ad mę aliqui Indi nuncii dominorum e Calco, & significarunt dominos suos iussisse, ut mihi suo nomine nũciarent, ꝙ illi e Mexico, & Temixtitan, eos aggredi volebant, & inuadere ut eos destruerẽt, & me rogabãt. ut eo subsidiũ destinarẽ, quẽadmodũ alias petierãt, & ego illico curaui mittere Cõdisaluũ de Sãdoual cũ viginti equibus, & trecẽtis peditib⁹, cui præcepi ut properaret, & cũ illuc pueniisset, curaret omnib⁹ modis opem ferre, & fauorẽ possibilem prestare illis Maiestatis Vestrę Vasallis, & nobis amicis, & cum eo perueniisset, comperit plurimos ex prouintiis Guaxocingo, & Guacachula conueniisse, & expectare, & cõpositis rebus discessere, ꝓfecturi ad Coloniam nomine Guastepeque. ubi Incolę e Culua erant collocatę, vnde damna inferebãt Incolis e Calco, & hostiũ plures exierunt e quadã Colonia, quę erat in itinere, & cũ Indi nobis amici essent magno numero, fidentes Hyspanis, equitibus insimul ingruerunt in eos, & castris potiti sunt, & ea in colonia prope Guastepeque ea nocte morati sunt, & postera luce discessere, & cum peruenissent prope Coloniam Guastepeque, Incolæ e Culua incœpere conserere manus cũ Hyspanis, tamen breui eos in fugam verterũt, & eos interficiendo eiecerũt a Colonia, equites vero morati sunt, ut equis cibũ subministrarent, & hospitarẽtur. & dum essent ita imparati, peruenere hostes usq; ad plateã ante hospitiũ existentem vociferando, proiiciendo lapides, fustes. & sagittas, & Hyspani sumptis armis vna cũ Indis nobis amicis, eos aggressi sunt. & a dicta Colonia denuo expulerunt, & insecuti sunt eos per leucæ spatiũ. & interfecere multos ex hostibus, & ea nocte admodum lassi, reuersi sũt ad dictã coloniã Guastepeque, vbi qeuere per dies duos, Eo tunc maior Executor audiuit, in Colonia vlteriori Acapichtla nomine, cõueniisse hostiũ maximã multitudinẽ, & constituit illuc proficisci visũ, si pacifice se dedere vellent, & pacẽ vellent quærere. Ista Colonia erat admodũ munita, & loco alto sita, vbi ab equitibus lędi non poterant, & cum Hyspani illuc perueniissent, illico hostes manus conserere cæperunt, & e loco alto la-

Obuiã hostiliter veniũt Indi e culua Corresio. quos fũdit & Colonia potitur.

Maior exercitus proficiscitur ad coloniam munitam expugnãdam.

pides proiicere, & q̃uis multi essent ex amicis nostris, cum dicto Maiori Executore, & considerantes loci munimen, non audebant hostes aggredi, & quam primũ dictus maior Executor, & Hyspani hoc conspexere, constituerunt, aut mori, aut vi ascendere in excelsum illius Coloniæ, & inuocatione Sancti Iacobi inceperunt ascendere, & Deo Optimo Maximo placuit, tantũ viriũ eisdem subministrare, ꝙ q̃uis maxime obsisterent, & offenderẽt, ascenderunt, quamq̃ multi fuerint vulnerati, & cum Indi nostri amici eos essẽt insecuti, & hostes se victos viderẽt, fuit tanta eorũ cedes ex Hyspanis manibus, & illis, qui cadebant ab alto. ꝙ omnes illi, qui ibi interfuere affirmant fluuiũ paruũ, qui Coloniam illã circundabat, rubicundũ mortuorum sanguine effluxisse, & diu morati sunt, anteq̃ aquã potabilem extrahere possent, cũ enim ingens esset estus, aqua multũ indigebant, & cum modum huic negotio imposuissẽt, dimittens duas eas Colonias quietas, & bene condigna castigatione mulctatas, quia pacem primo negassent, Dictus maior Executor reuersus est omnibus comitantibus ad Ciuitatẽ Tesayco, Et credat Vestra Sacra Catholica Maiestas, hanc fuisse insignem victoriam, in qua Hyspani optime vires suas demonstrarunt,

Constituunt Hyspani: aut mori: aut arce potiri.

Reuertũt insigni adepta victoria Hyspani: ad ciuitatẽ Tesayco

QVM Incolæ e Mexico, & Temixtitan audiuere maximũ damnũ illatum suis ab hyspanis, & incolis e Calco, constituerunt in eos mittere Duces quosdam maximis Copiis, quo audito Incolæ e Calco mihi significarunt, rogantes. ut illis celerrime præsidiũ transmitterem, & illico expediui Dictũ maiorem Executorem quibusdam peditibus, & equitibus, Tamen cum eo peruenit, iam hostes e Culua, & Incolæ e Calco, cõflixerãt acriter hinc inde, & deo placuit, vt amici nostri e Calco victoria fuerint potiti, & neci dedere multos ex hostibus, & captiuos obtinuere quadraginta, inter quos erat dux quidã ex Mexico & duo alii ex primatibus, quos oẽs Incolæ e Calco consignarunt dicto Maiori executori, ut ad me eos adduceret, Quorum aliquos ad me destinauit, Reliquos secum retinuit, Voluit enim morari ad præsidiũ Incolarũ e Calco, in quadã Colonia in finibus hostium e Mexico, Et postea dum ei visum est moram suã non necessariã, rediit Tesayco, & adduxit reliquos captiuos, qui apud eum remãserant, Hoc interim habuimus alia multa leuia certamina, & occursus cum Incolis e Culua, quæ omnia ad euitandam prolixitatem prętermitto,

Dittit Condisalu⁹ de Sãdoual: ad ferẽdum subsidiũ incolis e Calco.

Reuertitur cum captiuis quibusdã maiori executori ad Cortesiũ.

Nota diligentiam Cortesij in itinerib⁹ tutandis.

QVM iter a Ciuitate Veræ Crucis, ad hanc Ciuitatem iam esset tutũ. & possent ire, & redire tuti illi e Ciuitate iam dicta, quotidie aliquid a nobis audiebant. & nos similiter ab illis. quod prius fieri non poterat, Et Nuncio quodã miserunt ad me quasdam Balistas, pixides, & puluerem, quibus maximam cœpimus voluptatem, & inde ad duos dies, miserunt aliũ nũcium, quo nunciarunt portui applicuisse naues tres, quibus vehebantur multi milites, & equi, & eos illico ad nos trã smitterent. Et cum in tanta essemus subsidii pęnuria, nobis a deo Optimo, Maximo subsidium transmissum credidimus,

Cortesi⁹ quęrit dedicationem incolarũ e Temixtitã: non destructionem.

OMNIBVS modis possibilibus inquirebam in nostrã amicitiã allicere Incolas e Temixtitan, Partim ne eorũ causa destruerentur, partim ut quiescerems a laboribus pręteritorũ bellorũ, Et maxime, quia cognoscebã inde prouenire maximã vtilitatem Vestræ Maiestari, & vbicũq; poteram habere aliquẽ Ciuitatis Incolam, illũ remittebã, vt illos monerem, q; pacifice deditionem facerent, & in die Mercurii Sãcti Anni M, CCCCC XXI, coram pręsto esse iussi Primates Incolas e Temixtitan, quos illi e Calco captiuauerãt, & nunciaui an aliquis eorũ proficiscì vellet ad Ciuitatem, & meo nomine Dominos illius alloqui. & eos rogare, q; vlterius nõ quęrerẽt mecũ bella gerere, & se subderẽt in Vasallos Vestrę Maiestatis, ut prius fecerant, quoniam ego illos perdere non cupiebã, sed in amicos tenere, & q̃uis non libenti animo irent, quoniam timebant, si nunciũ illud afferentes irent, eos interficerẽt. Duo tamen ex illis ire constituerunt, & a me litteras petiere. & quãuis illi non perciperent ea, quę in eis cõtinebantur, sciebant tamen talem vigere consuetudinem, vt cũ eo peruenirẽt Incolæ Ciuitatis eisdem fidẽ adhiberent, Ideo interpretibus adhibitis eis nota feci, quæ in dictis litteris continerentur, scilicet ea, quæ ipsis met imposueram, & eo pacto discessere, & pręcepi quinq; equitibus, ut eis assisterent, donec ad loca tuta peruenissent,

Dimittit Cortesius duos incolase Temixtitan.

Nũciaŕ Cortesio ĩcolas e Culua: cõtra hões e Calco castra mouere

IE Sabbati Sancti, incolæ e Calco, & sui confœderati, & amici mihi nunciandum curarunt, Incolas e mexico, contra eos moueri, & ostenderunt pãno quodam albo pictas oẽs Colonias, quæ aduers⁹ eos proficiscebãtur, & itinera, quibus proficiscì debebant, & supplicabãt, q; omnino

subsidium eisdem transmitterem. & dixi eis, q̃ inde ad dies sex subsidium eisdem destinarẽ, & si hoc interim necessitate aliqua præmerentur, mihi significandum curarent, & ego eisdem opem ferrem, Tertia die Pascatis reuersi sunt me rogatum, ut celerrime subsidium transmitterem, quia citius, quam fieri poterat Hostes appropinqabant, & ego eis aperui me velle ire ad opem eis ferẽ dã, & voce pręconia mãdari iussi esse in armis viginti quiq̃ equites, & pedites trecentos,

Indi e Calco veniũt rogatũ auxiliũ a Cortesio: cõtra dominos e Temixtitan.

QVIE IOVIS ante hoc, Venere ad Ciuitatem Tesayco, quidam nuncii e prouintiis, Tazapan, Mascalango, & Neuten, & aliarum prouintiarum, & significarunt aduentasse, ut se dederent in Vasallos Vestræ Maiestatis, & ut amicitia nobiscum iungerentur, quoniam ipsi nunq̃ aliquem ex Hyspanis interemerant, & se erexerant contra seruitiũ Vestræ Maiestatis, & attulere quasdam vestes ex Bombice, Eis gratias egi, & pollicitus sum, si essent boni, & fideles, illos bene tractarem, & sic læti reuersi sunt,

Munera quę dã Cortesio allata a dñis e Calco.

SEQVENTI die Veneris, qui fuit quint⁹ dies aprilis, Dicti Anni Millesimi quingẽtesimi vigesimi primi, digressus sum ab hac Ciuitate Tesayco, comitantibus triginta equitibus, & trecentis peditibus, qui erant parati, & in ea dimisi triginta equites, & trecentos pedites, quibus prefeci Condisaluũ de Sandoual Executorem maiorem, & mecum exiuere, ad viginti milia hominum e Tesayco, & agmine composito, iuimus dormitũ ad Coloniã Prouintiæ Calco, Tamanalco nomine, vbi optime fuimus recepti, & hospitati, & ibi (quoniam est locus munitissimus,) postq̃ Incolæ e Calco, amicitiam nostram iniuerant, semper præsidium tenuere, est enim in finibus prouintiæ e Culua, Postera vero die peruenimus ad Calco, nona hora diei, & nullã morã fecimus, nisi in alloquendo Dominos illius, & illis sententiam meam apperui, quæ erat semel ambire Lacũ, cũ cogitarem, q̃ eadẽ die transacta, quæ magni erat momenti, tredecim illi Bergantini essent perfecti, & parati, ut eos lacubus credere possem⁹, Et cum essem allocutus Dominos e Calco, hora vesperarum discessimus, & deuenimus ad eorum Coloniam, vbi se nobis coniũxere ad quadraginta milia hominum militum nobis amicorum, & ea nocte ibi quieuimus, & quia Incolæ dictæ Coloniæ mihi retulere, incolas e Culua, me in planitie expectare, Iussi in aurora

Proficiscitur Cortesi⁹ opẽ latutus dñis e Calco.

Intẽtio Cortesij circa obsidionem ciuitatis Temixtitan.

Proficiscit Cortesius in hostes.

gentes oēs esse in armis, & expeditas, & sequenti die post missarū solennia progredi cœpimus, & ego primū agmen occupaui comitantibus viginti equitibus, In extremo vero agmine, remansere equites decem, & eo pacto transiuimus cacumen arduum, Post meridiem peruenimus ad montē arduū, & altum, & in eius cacumine erat magna multitudo mulierū, & puerorū, & illius latera plena armatis viris, & illico vociferare cœperunt, fumos multos faciēdo, in nos fundis, & sine multos lapides, sagittas, Iacula & fustes iaciēdo, ita, ꝙ cū peruenissent ad nos, multū incōmodi sustinebamus, & quamuis vidissemus, ꝙ in planitie non ausi fuerāt nos expectare, mihi visum est (q̄uis aliud foret iter nostrū) esse pusilanimitatem vlterius progredi, absq; eo, ꝙ aliquid damni intulissemus, & ut amici nostri non arbitrarentur nos ex segnitie illud prętermittere, Circumspexi montem, qui erat in circuitu fere per leucam, & vere tam natura munitus, & arduus, ut videretur fatuitas velle illum ascendere, & occupare, q̄uis eos obsidere possem, & eos ad deditionem cogere, non poteram me continere, & dum ita hererem, constitui illum ascendere tribus locis, quos conspexeram, & commisi Christoforo Corral Signifero sexaginta peditū, (qui semper me commitabatur) ut suo vexillo in eos irrueret, & ascenderet locum magis arduum, & quibusdam militibus Pixidibus vtentibus, & Balistis, ut eū intrepide sequerētur, Et IOANNI Rodriguez a Villa Forti, & Francisco Verdugo prefectis, ut sociis suis, & quibusdā militibus Balistis vtētibus alio loco ascenderent, & Petro Dircio, & Andreę a Moniaraz prefectis, ut alio loco aggrederentur, quibusdā paucis militibus pixidibus, & Balistis vtentibus, Et cum audirent pixidis sonum omnes constituerūt ascendere, & aut mori, aut Victoria potiri, Et cū audissent pixidis sonū, illico montē scandere cœpere, & hostibus cœpere duos Montis circuitus, & vlterius ascendere nō preualuere, quia nec pedibus, nec manibus se sustinere poterant, Erat enim incredibilis asperitas, & arduitas dicti montis, & tot lapides manibus ab alto deiiciebant, qui, quamuis frangerentur maximum damnum inferebant, & fuit tam strenua Hostium defensio, vt duos nobis interfecerint Hyspanos, & vulnerarint vltra viginti, & nullo pacto illac transire potuimus. Ego autem, cū viderem impossibile esse. plus eo. quod feceramus posse effice re. & multos Hostium conuenire. ut in Monte constitutis opem ferrent. ut omnis planities esset Hostibus referta. Prefectis mandaui. ut pedem referrent. & quum descendissemus eos aggressi

Montē arduum ppugnare cōstituit Cortesius cū Hyspanis.

Ad pixidis sonū Hyspani vndiq; mōtin ppugnare incipiunt.

Duos Interficiūt hispanos indi nec mōtē occupare possunt.

fuimus, qui erant in planitie eos vulnerando, & interficiendo, & durauit persecutio plusquam hora cũ dimidia, & quum maxima esset Hostium multitudo, Equites fuere dispersi, & postquã conuenere, factus fui ab eis certior, qualiter peruenerant pet Leucã ab eo loco, & viderant alium Montem, maxime refertum gentibus, tamen non tam arduum, & in planitie circũ circa erant plurimæ Coloniæ, & duo non defuissent ibi, quę hic deerant, Primũ erat Aqua. Aliud, quod cũ Mons nõ tam arduus esset. nõ tantũ obsisterẽt, & quia sine periculo gẽtes illę non poterãt capi, maxima cum mœstitia (quũ ea victoria potiri non potuissemus) inde discessimus, & profecti fuimus dormitum in alia Colonia apud dictum Montem, vbi maxime passi fuimus, quia nec ibi aquam potuimus comperire, & tota ea die necnos, nec Equi eam attingeramus, & sic mansimus ea nocte, audientes Hostium tympanos. Bucinas, & vociferationes,

Persequit et: interficit Cortesius Indos.

Nota etiã in illis partibus aliquibus esse aquarũ penuriam.

QVVM illuceſceret quidam prefecti, & ego ſuſpeximus Crepidinẽ, quæ nobis nõ minus ardua videbatur, quã primus mons, Habebat enim Abrupta, altiora quidẽ, non tamen aſcenſu ardua, & in illa erant plures pugnæ apti, ut aſcenſum prohiberent, Et prefecti, & ego cũ aliis nobilibus, qui aderant, acceptis parmis pedites eouſq; progreſſi fuimus (conduxerant enim equos, ut eiſdem potum exhiberent per leucam ab eo loco) ut ſaltem videremus Montis ſitum, & vnde poſſemus illum oppugnare, Et reliqui quamuis nihil eis fuiſſet commiſſum, nos ſubſequi cœpete, Et quam primum peruenimus ad Montem illi, qui erant in Abruptis illius, arbitrati ſunt me medium velle aggredi, & ea reliquerunt ut ſuis ſubuenirent, Ego vero quam primum conſpexi eorum malum ordinem, & cogitans, ſi ea duo Abrupta occuparem, poſſem multum eis damni inferre, Abſq; multo ſtrepitu, iuſſi præfectum cum ſuis commilitonibus, ut alterum ex eis aſcenderet, occupareteq; magis arduum, quod vacuũ reliquerant, Ego autem, reliquis comitantibus Montem ſcandere cœpi, vbi denſiores erant Hoſtes, & Deo placuit, vt illius gyrum vnum occupauerim, & collocauimus nos in loco tam elato, ut pene illum, ubi manus conſerebant æquaret, quem videbatur impoſſibile vi occupare poſſe. Saltem ſine maximo periculo. & dãno, Iam prefectus unus collocauerat Vexillum ſuum altiori in

Nota in colle admodum arduo: maximã multitudinẽ Indorũ eſſe cõtra Hyſpanos paratos.

Nota Corteſij circũſpectionem in mõte propugnãdo.

parte dicti Montis, & inde iaculari cœpit in Hoſtes Baliſtis. & Pixidibus, Illi viſo incómodo, quod ſuſtinebant, & animo volúetes futura, annuerũt velle facere deditionẽ, & arma depoſuere humi, & ſemper mea extitit ſententia, velle illis oſtendere, nos nolle eos offendere, & damnum aliquod inferre, quamuis maxima eſſent pœna digni. Prętertim cũ vellẽt eſſe Maieſtatis Veſtræ Vaſalli. & eſt gẽs tantę rationis. ut hęc omnia optime percipiat. Iuſſi ut deſiſterent a damno eis inferendo. & cum me allocutum venere. eos læto vultu recepi, & cum conſpexiſſent, quam gratio ſe ſecum agebamus, illis illud in altero Monte exiſtentibus nunciarunt, Qui quamuis Victores manſiſſent, conſtituerunt tamẽ ſe dedere in Maieſtatis Veſtræ Vaſallos, Et acceſſere veniam petentes errorũ prętteritorum, In ea Colonia apud Monte m, fuimus per dies duos, & inde vulneratos Milites ad Ciuitatem Te ſayco conducendos curaui,

Deditionẽ faciunt Indi: et arma depoſuunt.

GT INDE diſceſſi, & Decima hora diei peruenimus ad Ciuitatem Guaſtepeque, de qua ſuperius memini, & in domo Viridarii Domini ipſius oẽs hoſpitati ſumus, quod viridariũ eſt maius, pulchriusq; omnib⁹, quę vllo vnq; tempore viſa ſint, Continet enim intra ſe quatuor leucarũ circuitũ, & eo preterlabitur cõſpicuus fluuius, & de loco ad locũ ad geminarũ Baliſtarum iactũ, ſunt domus cũ viridariis ſuis paruis, variis arboribus diuerſorum fructuũ, & herbis, & floribus odoriferis, & certe eſt ſpectatu dignũ videre viridarii huiuſmodi elegantiã, & amplitudinẽ, Et eo die in eo hoſpitati fuim⁹, & Incolæ ſon omnibus poſſibilibus officiis proſecuti fuere, ¶ Poſtera autem die diſceſſimus, & octaua hora diei peruenimus ad Coloniã magnam Yantepeque, in qua nos multitudo hoſtiũ expectabat, & cum eo deuenimus, viſum eſt eos nobiſcum velle pacifice agere, Siue timore, quo pręmebantur, ſiue ut nos deciperent, quia illico ſine aliqua compoſitione fugere cœperunt, & Coloniã deſerere, & ego non curaui in ea morã trahere, & cum illis triginta equitibus eos inſecuti fuimus per leucas duas, donec incluſimus eos in alia Colonia, quæ Giluteque nuncupat, vbi multos vulnerauim⁹, & etiã interfecimus, In ea inuenim⁹ Incolas admodum imparatos, Eo enim peruenimus, antequã eorũ exploratores aduenirẽt, & aliqui eorũ obiere, & cœpim⁹ plures mulieres, & pueros, Reliliqui oẽs terga fugę dedere, Ego morã traxi in ea Colonia diebus duobus, ratus dñm illius venturũ, vt ſe Ma. Vrę ſubderet, & cũ

Peruenit ad ciuitatem Guaſtepeque Cortesius.

Aufugiũt Indi e colonia Yantepeque: et Cortesius ea potitur.

non veniſſet in meo diſceſſu. Ignem coloniæ iniiciendũ curaui, & ante quam ab ea diſcederem, venerunt ad me quidam alterius Coloniæ Vlterioris Yactepeque nomine, & ſupplices petiere, ut vt errorib⁹ ſuis condonarem. quoniam volebant Maieſtaris veſtræ eſſe Vaſalli, & ego eos benigne excepi, quoniam in eos iam condigne fuerat animaduerſum,

Coloniã comburendam curat Cortesi⁹.

EADEM die, qua diſceſſi, perueni ante Coloniã quandam munitiſſimam Coadinabaced, & in ea erant multi viri pugnæ apti, & erat Colonia tam munita, & circundata, tot monticulis, & amfractib⁹, ut aliqui eorũ decẽ hominum obtinerent profunditatẽ, & equites non poterãt ingredi, niſi locis duobus, & eos tunc temporis ignorabam⁹, & ut per ea loca ingredi poſſemus, cogebar ambire ſpatium leucę cũ dimidia, poteramus etiã ingredi per pontes ligneos, tamen eos extulerant. & erant tam arduo loco conſtituti, & tuto, ut ſi fuiſſemus in decuplum pro nihilo nos habuiſſent, Et dum appropinquaremus, iaculabantur in nos plurimas ſagittas, lapides, & fuſtes, & Et dum ita contenderemus, Indus quidam e Taſcaltecal, ab hoſtibus non conſpectus tranſiliit loco admodum difficili, Quã primum Indi eum conſpexere, rati ſunt Hyſpanos illac trãſiuiſſe, & hoc pacto tanq̃ cœci, & admirantes dederũt terga fugæ, & Ind⁹ ille, & quatuor familiares mei eos inſequebantur, & duo alii præfecti, quam primũ viderunt Indum tranſeuntem, illũ ſequuti ſũt, & tranſiuerunt, Ego autem cum equitibus cœpi ambire ea loca uſq̃ ad montem, ut poſſem inuenire ingreſſum ad Coloniã, Indi hoſtes noſtri. ſemper ſagittas, & fuſtes in nos iaculabantur, quia inter nos & eos, non intercedebat aliud niſi amfract⁹, in modũ foſſæ, & cum intenti eſſent pugnę nobiſcum initę, & iſti adhuc non conſpexerãt illos quinq̃ equites Hyſpanos, aggreſſi ſunt eos incautos a tergo, & vulnera illis inferre cœperunt, Et quum eos tam incautos offendiſſent, & non cogitantes, q̃ a tergo aliquid damni eis inferri poſſet, non enim ad aures ſuas perueuerat, ſocios tranſitum deſeruiſſe, quo Indus ille, & Hyſpani tranſiuerãt, erãt admirantes, & non audebant conſerere manum, & ex illis interficiebantur aliqui ab Hyſpanis, Et poſtq̃ videre veritatem rei, cœpere ſe dare fugæ, Et iam noſtri ingreſſi erant Coloniam, & eam cœperunt comburere. & Hoſtes omnes aufugiebant, & ita fugiendo, confugiunt ad montem, quamuis multi ex illis perierint. Et Equites Hyſpani multos interemerunt. Et poſtquam

Nota difficilem locũ ab indis p̃ſidio occupatum.

Potiunt coloniã Hyſpani.

Cõburit capta colonia ab Hyſpanis.

inuenimus ingressum in Coloniam circa meridiem, in ea constitimus in domo sita in quodam viridario. Erat enim iam Colonia penitus combusta, & hora iam tarda, Dominus Coloniæ. & aliqui Primates cogitantes q̃ in loco tam arduo, & tuto se tueri non potuerant, timentes ne montẽ ascenderemus ad eos interficiendos, constituerũt uenire se oblatũ in vasallos Vestræ Maiestatis, Et ego eos in tales recepi, & mihi polliciti sunt, se in futurum vel le esse nostri amici. Isti indi, & alii, qui veniebant ad se subiiciendum in Vasallos Vestræ Maiestatis, post cõbustionem domorũ, & depopulationem bonorũ, retulere hanc subesse causam, cur tã sero nostram iniuissent amicitiam, quia credebant luere pœnas errorũ cõmissorũ, si primo paterẽtur sibi damnũ inferri, arbitrãtes si damnũ fuissent perpessi. nos eos vlterius odio prosequi non deberemus,

Dominus capitur Coloniae venit se oblatũ in vasallum &c. Cathol. Maiestatis.

SA NOCTE dormiuimus ea in colonia, & sequẽti die secuti fuimus iter nostrum, per prouintiã, & pagos inhabitatos, & sine aqua, quã, & vnius montis cacumina maximo labore, & erumnis trãsiuimus. & absq; potu, adeo, q̃ plurimi ex Indis. qui erant nobiscum, siti periere, & per sex leucas ab illa Colonia, ea nocte quieuimns in quadã habitatione, & illucescente iter nostrũ secuti, peruenimus in conspectũ pulcherrimę Ciuitatis Sichimilco nomine, quę sita est in lacu aquæ dulcis, & cum illius incolæ aduentum nostrum diu cognouissent, aggeres multos, & fossas construxerãt, & pontes extulerant omniũ ingressuum ad dictam Ciuitatem, quę abest a celebri Ciuitate Temixtitan, tribus, aut quatuor leucis. & in ea erant strenui multi, qui. aut Ciuitatem tueri, aut mortem subire constituerant, Quum eo peruenissem, & milites suo ordine collocassem, Equo descendi, & peditibus quibusdã comitantibus, deueni ad aggerem quendam, quem extruxerant. post quem latebat maxima hostium copia. & cum cœpimus oppugnare aggerem, quia pixidibus, & balistis utentes, illis dãnum maximũ inferebant, eũ deseruere, & Hyspani ingressi sunt aquas. & vlterius progressi terram inuenere, & dimidiæ horæ interuallo. qua secũ pugnauimus, occupauimus potiorem portionem Ciuitatis, & hostes retrocedentes ascẽderunt eorum Canoas, & nobiscum certarunt, donec nox superuenit, & aliqui quęrebant pacẽ, & alii propterea a pugna non desistebant, & toties annuerunt paci, nunq̃ tamen eam Executioni demandarunt, donec fuerimus ab ipsis delusi,

Patiunt multum Hyspani defectu aquarum: et aliqui ex Indis siti moriuntur.

Aggredit munitum aggerẽ Cortesius q̃ potit: et ciuitate potitur.

& ideo id faciebant, Primo, ut hoc interim exportarent bona, & deinde morã interponerent, qua insubsidiũ illis aduentarent Incolę e Mesico, & Temixtitan. Eo die interfecerũt duos Hyspanos, qui predæ gratia ab aliis seiuncti proficiscebantur, & fuerunt in tanta angustia, ut nusq̃ auxiliũ afferri potuerit, & in serocogitarunt hostes, quomodo efficere possent, ꝙ nũq̃ a sua Ciuitate viui exire possemus, & cõgregata magna eorũ multitudine, cõstituerũt nos aggredi ea parte, qua ingressi eramus, & cũ eos veniẽtes vidim9, admodũ admirati fuimus eorũ strenuitatẽ, & velocitatẽ, & sex eqtes & ego, qui paratiores reliqs eramus, in eos irruimus, illi autẽ equorũ strepitu perculsi, terga verterũt, & sic eos fuimus insecuti extra Ciuitatẽ plures interficiendo, q̃uis fuerimus in maximo periculo, quia cũ tã acriter pugnarent, multi ex illis ausi sũt equites expectare suis ensibus, & parmis, & cum essemus mixti illis, & diu fueramus eos insecuti, Equus quo ego insidebã fessus cecidit, & cũ me peditem hostes conspexissent, aliqui contra me se mouerunt, Ego autem lancea me tueri cœpi, & Indus e Tasealtecal (quẽ optime cognoscebã) cum me periculo inclusum. & in eo discrimine videret, ut opem ferret aduolauit, & ipse cum familiari meo, qui aduenit ereximus equum, & eo instanti aduenere Hyspani, & aufugerunt, & ego vna cum equitibus. cũ essem9 fessi, reuersi fuimus in Ciuitatẽ, & q̃uis nox appropinquaret, & quieti nos dare deberemus, iussi ꝙ oẽs pontes elati, quibus transibat aqua obstruerentur lapidibus, & cespitibus, qui aderant, vt equites possent ciuitatem ingredi, & egredi sine labore, aut periculo, & inde non discessi donec illa mala itinera optime fuissent refecta, & maximo ordine excubiarũ eam noctem consũpsimus.

Interficiũtur duo hyspani q̃ desiderio prędę seiuncti ab aliis erant.

Nota Cortesiũ esse in maximo vite periculo constitutũ.

Nõtes opplẽdos curat maxima diligentia Cortesius

SEQVENTI die cũ oẽs Incolæ e Mexico, & Temixtitan, cognoscerent me esse in ciuitate Sichimilco, decreuere nos terra & lacu modo aliquo circundare, cogitabant enim nos non posse euadere, & ipse ascẽdi turrim Idolis suis dicatã, vt conspicerem. quo ordine progrederentur, & vnde nos aggredi possent, ut remediũ quantũ deceret apponerẽ, & cũ omnia pręparassem, aduentauit maxima Canoarũ copia, quę ascendebant ad bis mille, quibus vehebantur vltra duodecim milia hominum, terra vero procedebat tanta multitudo hominum. vt planitiem omnem operirent, & Duces eorũ, qui preibant habebant in manibus Enses ex nostris, & clamando eorum

Nota. Maximam Indorũ multitudinẽ Hyspanos aggredi.

prouintias, videlicet Mexico, Mexico, Temixtitan, Temixtitan proferentes in nos iurgia multa, & minabantur velle nos interficere eisdem ensibus, quos nobis abstulerant, in ciuitate Temixtitan, & cũ iam declarassem, quẽ locũ quilibet præfectus obtinere deberet. &qa cõtinentẽ versus, erãt maximę hostiũ copię, eos aggressus sũ equibus viginti, & indis quingẽtis e Tascaltecal. & diuisim⁹ nos in partes tres, & eis iniunxi, ꝙ postꝯ cõgressi essent, pedẽ referrent ad radices vnius mõtis, qui per mediæ leucę spatiũ aberat, qa pariformiter ibi constiterãt multi ex hostib⁹, & ita diuisæ, quælibet turma per se aggressa est hostes, & illis profligatis & vulneratis, & multis interfectis, retrocessimus ad radicẽ mõtis & mandaui quibusdã familiaribus meis peditibus, qui mihi seruiuerant, & qui erant agiles, ut experirentur scandere montẽ ab ea parte, vbi asperior videretur, & ipse cũ Equitibus circũdarem montem ubi locus erat planior, & eos ita interciperemus, & sic euenit, quoniã cũ conspexere Hyspanos montem ascendere, rati se tuto posse fugere terga verterũt, & obuiarũt nobis, qui eram⁹ quindecim equites: & eos aggressi fuimus, & similiter illi e Tascaltecal, ut breui spatio vltra quingẽtos ex illis fuerint desiderati, & reliqui omnes euasere, & aufugerũt in mõtes. Reliqui sex equites, forte fortuna ingressi sũt latũ & planũ iter hostes vulnerãdo, & per leucã & dimidiã e Sichimilco, offenderunt agmen hominũ belligerorũ, qui ueniebant hostibus opem laturi, eosꝯ profligarant, quosdam vulnerarunt, iam cũ in unũ conuenissemus omnes circa decimam diei reuersi sumus in ciuitatatem Sichimilco, & ingressus inueni Hyspanos multos desiderantes nostrũ aduentũ, ut scirent quid nobis successerat, & mihi exposuernut, se fuisse in maximo piculo cõstitutos, & ipsos (uires pluſꝯ suggesserãt) enixos, ut hostes eiicerẽt, ex qbus maximã interfecerãt multitudinẽ, & mihi elargiti sunt duos enses, quos nostri indis abstulerant, & dixere milites Balistis utentes, amplius nullas obtinere sagittas, nec pixidibus vtẽtes puluerem, & dũ sic essemus anteꝯ equis descenderemus, aduenit maximũ hostiũ agmen, per amplũ stratã viam maxima vociferatione, & illico in eos irruimus, & cum ab vtraꝯ viæ stratę latere esset lacus, se in eũ proiecere, & eo pacto eos fudimus, & sic militibus coniunctis, admodũ lassi Ciuitatem fuimus ingressi, & vniuersam incendi iussi, pretęr hospitium vbi morã trahebamus, & sic fuimus tribus diebus in hac Ciuitate & nullo die fuimus sine pugna, postremo relicta Ciuitate igne consumpta, & destructa discessimus, & certe erat speciosa, in ea enim

Mota modũ quo Indi in actiẽ ꝓgrediũt.

Aufugiũt Indi visis peditibus & ab equitib⁹ intercipiunt interimũturqꝯ plurimi

Reuertit ad ciuitatem Sichimilco Cortesius cũ Hyspanis.

Indi Cortesium aggrediũtur qs fundit & in fugã vertit.

erant multæ domus, & turres ſuis Idolis dicatę ex lapidibus quadratis, & ne ſim prolixus, prętermitto multa miranda. quæ erãt in iſta Ciuitate.

Mota pulchrã ciuitatẽ: cũ elegãtiſſimis domibus et meſchitis.

A DIE, qua diſceſſi. exiui extra Ciuitatem ad quãdã plateã, quæ eſt in continenti, & eſt prope Ciuitatem, qui locus eſt vbi Incolæ habent nundinas ſuas, & ordinem ponebã, ut decem equites primũ obtinerent agmen, decem medium agmen peditum, & ego vna cũ aliis decem extremum agmen obtinerẽ, Incolæ vero e Sichimilco, ubi nos progredi conſpexere, cogitãtes nos eorũ timore diſcedere, a tergo aggreſſi ſũt magno clamore, & decem equites vna mecũ aggreſſi fuimus eos, donec in aquas proſilire coegimus, adeo ut nos vltra non ſint inſecuti, Et eo pacto incęptũ iter proſecuti fuimus, & hora decima diei perueuimus ad ciuitatẽ Cuyoacan, quę abeſt a Sichimilco, duabus leucis, & a ciuitatibus Temixtiran, Culuacan, Vchilubuzco, Yztapalapa, Cuytagnaca, & Myzqueque, (quę oẽs ſunt ſitæ in aquis, & ex iſtis nulla maiori leucæ cũ dimidia interuallo ab alia diſtat) eam habitatoribus vacuã cõperimus & in ea fuimus hoſpitati in domo Domini ipſius. & ibi fuimus eo die, quo eã ingreſſi fuimus. & ſequenti. & quia perfectis Bergãtinis, conſtituetã obſidere Ciuitatem Temixtitan, volui prius videre ſitũ huius Ciuitatis, & ingreſſum, egreſſũq; & quo in loco Hyſpani poſſent offendere, aut offendi, Et ſequenti die, qua perueneram, aſſumptis quinq; equitibus, & ducentis peditibus, ſic progreſſus ſum ad lacus littora, qui erat prope per uiã ſtratam, quę ingreditur Ciuitatatẽ Temixtitan, & vidim9 tot Canoas militibus refertas, ut pene infinitus earũ eſſet numerus, & deuenimus ad aggerẽ, quẽ conſtituerãt in ipſa ſtrata uia, & pedites eũ oppugnare cępere, & q̃uis fuerit acris oppugnatio, & multũ obſtiterint, & vulnerarint decem Hyſpanos, eũ tamen aggerẽ tandem occuparunt, & multos ex Hoſtibus neci dederunt, & quãuis Baliſtis, & pixidibus vtentes, remanſiſſent ſine puluere, & ſagittis, Et ex eo vidimus dictã viam ſtratam recto tramite aqua procedere ad Ciuitatem Temixtitan, per leucam cũ dimidia, & eã cum illa, quæ tendit ad Ciuitatem Yztapalapa, refertas viris ſine numero, & conſiderato eo, quod videre deſiderabã, quoniã in hac Ciuitate, eſſe debebat prędidiũ ex equitibus, & peditibus, Collegi noſtros, & ſic reuerſi ſumus cõburendo domos, & turres ſuorũ Idolotum, & ſequenti die diſceſſimus ab hac Ciuitate ad Ciuitatẽ Tacuba.

Mota plures in lacu eſſe ciuitates.

Occupat aggerem cũ Hyſpanis Cortesius magno labore et periculo.

quę abest duarũ leucarũ spacio, & peruenimus illuc decima diei

Causã narrat Cortesi⁹: cur ad hanc ciuitatẽ puenerit.

preliando vndequaq;, Hostes enim ex Aqua prodibãt aggressuri Indos, qui sarcinas nostras afferebãt, & inueniebãt se delusos, & sic nos pacifice prodire permittebant, & quia ut dixi mea sententia erat circũire oẽm Lacũ, vt perlustrarẽ, & melius cognoscerem sitũ prouintiæ, & etiã ut opem ferrem Indis amicis nostris, Nolui morã trahere in Ciuitate Tacuba, & quũ Incolæ e Temixtitan, quæ est illi propinqua, (extenditur enim tantũ Ciuitas, ut fere in continentẽ usq; protendatur dictæ Ciuitatis Tacuba) conspexere nos vlterius progredi, animis creuere, & maxima alacritate cœpere aggredi sarcinas nostras, & quũ nos equites essemus optimo ordine cõstituti, & in planitie hostibus damna multa absq; nostro incõmodo inferebamus, & dum modo huc, modo illuc curreremus, & quũ aliquãdo Iuuenes quidã familiares domestici mei me sequerent, vna vice, ex illis duo non sunt sequuti, & in

Hyspani duo capiuntur ab Indis.

uenerũt se eo inloco, vbi ab Hostib⁹ capti fuerunt, qua propter rati fuimus, hostes in eos maxime animaduersuros, ut facere solent, qua ex re deus est testis doloris, quẽ sustinui, tam, quoniam erant Christicolæ, q;, quoniã erant viri strenui. & hoc bello optime Maiestati Vestræ inseruiuerãt, Et quũ exiuissemus ab hac Ciuitate, cœpimus, iter nostrũ prosequi per alias Colonias circũuicinas, & appropinquauimus multitudini, & tunc ibi cognoui Indos captiuos habuisse eos Iuuenes, & ut mortẽ eorũ vindicarem & quia Hostes nos insequebant maiori vociferatione, q; dici potest, Ego viginti equitibus in insidiis me collocaui, post domos quasdã, & quũ Indi viderent reliquos decem Equites cũ sarcinis, & reliquã multitudinem preire. semper eos sequebantur per iter, quod erat latũ, & planũ nil suspicantes. & quũ aliquos iam transisse conspicerem, Inuocaui nomẽ Sancti Iacobi, & acriter in eos irruimus, & anteq; nos deducerent in fossas. quę erant proxime. ex illis interfeceramus vltra centũ. & ex primatibus, & strenuis, & noluerũt vlterius nos persequi, & ea die iuimus dormitũ ad Ciuitatem Coatinchan lassi, & madefacti quoniã multũ pluerat, & iam hora erat tarda, & eam habitatoribus vacuã cõperimus, & sequenti die incœpimus iter nostrũ prosequi, semper certando cũ aliquo ex Indis, qui nos vociferando aggrediebantur, & iuimus dormitũ ad Coloniã quandã nomine Gilotepeque, & eam inhabitatã inuenimus, Et alio die hora duodecima dici. deuenimus, ad Ciuitatem Aculman, quæ subest domino e Tesayco, vbi ea nocte quieuimus, & fuimus optime ab Hyspanis recepti, & læta

Se in insidijs collocat Cortesius cũ equitibus: et multos ex eis interficit.

Numerat cortesi⁹ ciuitates & loca: vbi nocte quiescit q̃ reuertitur.

ti sunt maxime aduentu nostro, quoniã post meũ ab eis discessũ, nil a nobis vsq; ad eũ diem, quo illuc deuenimus, acceperãt, quũ multas suspitiones habuissent in Ciuitate, & habitatores eiusdẽ quotidie eis significabant Incolas eMexico, & Temixtitan cõtra eos arma moturos, dũ ego loca illa perlustrarem, & sic eo die constitutũ fuit, quod fuit mirum, in quo Maiestas Vestra maximũ adepta est cõmodũ multis rationibus, quas postea referamus,

Mota varia fuisse relata de Hyspanis.

QO DIE Potentissime, & inuictissime Domine, moram trahebã in Ciuitate Temixtitan, ab initio quãdo illuc perueni, ut in prima Relatione Maiestati Vestræ significaui, qualiter in duobus, aut tribus prouintiis ad hoc constitutis, pro Maiestate Vestra domus quędam conficiebantur ad cultu ram, in quibus essent laboratores, & alia conformia patriæ, & ad vnam illarum, quæ dicitur Chinanta, misi duos hyspanos, & ista prouintia non subiacet Incolis e Culua, & in aliis, quæ subiiciebantur tempore, quo me oppugnabãt in ciuitate Temixtitan, interfecerãt eos Hyspanos, qui morabãtur in illis locis, & de predati sunt omnia, quæ in eis continebantur, quę erant magni momenti data loci cõparatione, & ab illis Hyspanis, qui remansere in Chinanta transactus fuit Annus, anteq; aliqd audiuerim, quia a quũ oẽs illæ ꝓuintiæ defecissẽt, ipsi aliquid intelligere a nobis nõ poterãt, nec nos ex illis, & isti Incolæ e Chinanta, significarũt (quũ essent Maiestatis vestrę Vasalli. & hostes Incolis e Culua) dictis Christicolis, ꝙ nullo pacto ab eorũ prouintia ꝓficiscerẽt, quia Incolę e Culua nos pluimũ oppugnarãt, & arbitrabantur paucos, aut nullos ſnpereſſe, & sic morã traxere dicti Hyspani in ea prouintia, & alterũ ex illis, qui erat iuuenis, & Martialis, eorũ ducem constituerunt, & hoc interim eisdem hostes eorũ aggrediebatur, pro maiori parte ipse, & Incolæ e Chinanta, victoria potiebantur, & quũ diuino auxilio aliquantulũ nos refecissemus, & victoria aliqua potiri incepissemus contra hostes, qui nos profligauerant, & eiecerant a Ciuitate Temixtitan, Incolæ e Chinanta significarunt Hyspanis illis, eos audiuisse hyspanos esse in ꝓuintia Tepeaca, & si desiderarent vera cognoscere, ipsi destinarent duos Indos, q̃uis iter essent facturi per multas hostiles prouintias, curarent tamen noctu proficisci, & extra cõsueta itinera, donec peruenirent ad prouintiã Tepeaca, & vnus ex Hyspanis, qui erat prudentior, ad nos litteras destinauit tenoris subsequentis,

Domus aliquas faciẽdas curauerat Cortesius.

Verba incolarum e Chinãta Hyspanis: qui apud eos repericbantur

Incolę e Chinanta nunciũ destinant ad Cortesiũ: cũ literis vni⁹ Hyspani.

¶ Nobiles Domini, duas, aut tres litteras Vestris Nobilitatibus

Continuatur epistola Ferdinandi ad Hyspãos milites

exaraui. & ignarꝰ sũ an vobis redditæ fuerint. nullũ illarũ respõsum habui, Pariformiter dubito hanc ad manus vestras peruenire posse, Significo Nobilitatibus vestris, ꝙ omnes incolæ e Culua defecerunt, & bella gerunt, & pluries nos aggressi sunt, ad laudem tamen omnipotentis dei victoria fuimus potiti, & cum Incolis e Tuxtebeque, & fœdere iunctis illis e Culua assidue bella gerimus, illi qui subiacent suæ Maiestati, & eius sunt Vasalli, sunt septem Ciuitates eprouintia Tenez, & ego, & Nicolaus semper morati fuimus in Chinanta, quæ primaria est, maxime desiderarent scire, vbi locorũ cõperiatur capitaneus, vt ad illũ litteras dare possemus, & illũ certiorem facere de omnibus hic gestis, & si forte mihi significaueritis vbi se contineat, & destinaueritis viginti, aut triginta Hyspanos proficiscerer illuc cũ duobus Incolis harũ prouintiarũ, qui similiter exoptant Capitaneũ videre, & alloqui, & bene conduceret, quia quũ iam tempus instet colligendi Cacap, illi e Culua bello non permittunt, Dominus custodiat Nobiles vestras personas. vt ipsæ met desiderant, E Chinanta, quo die Aprilis ignoro, M, D, XXI. Ad Domina, Vest, seruitiũ Ferdinandus de Aarruntos,

Affert epistola Ferdinandi Cortesio: ex qua maximã capiũt voluptatem omnes Hyspani.

VAM primũ dicti Indi peruenere ad dictam prouintiam Tepeaca cũ dicta epistola, Prꝫfectus. quẽ cũ hyspanis quibusdã quos ibi dimiserã, illico eã ad ciuitatẽ Tesayco mihi perferẽdã curauit, qua accepta, maxima repleti fuimus lætitia, quia (q̃uis fidissimũ nosse illorũ e Chinãtaanimũ) cogitabam9, ꝙ si fœdere iungerẽtur Incolis eCulua, eos Hyspanos neci darent, Quibus illico rescripsi, significando omnia, quꝫ successerant, & sperarent, ꝙ q̃uis vndiq; circũdarentur, cito Deo annuente essent liberi, & tuto possent ingredi, & egredi,

Omnibus locis t mõis possibilibꝰ parat Cortesius obsidere ciuitatẽ Temixtitan.

OST q̃ circũiuimus Lacũ, ex qua inspectione plures modos, ut dictã Ciuitatem Temixtitan, tam maritima, q̃ terrestri obsidione cingeremus, concepimus, Morã traxi in Ciuitate Tesayco, parãdo melius, q̃ fieri potuit viros, & arma. & diligentiã adhibẽdo, ut perficerent Bergantini, & quẽdã machina, qua eos conduceremusq; ad Lacum, quæ machina cæpta est fabricari eo instãti, quo eo peruenere cõpages, & tabulæ ipsorũ Bergantinorũ, in fossato quodã, quod erat ante domos Ciuitatis, & progrediebatur donec Lacũ ingrederetur, & ab eo loco vbi Bergantini colligati sunt, & dicta machina cæpta est, di-

ſtat abipſo lacu fere per mediæ leucæ ſpatiũ, & huic operi incubuerunt quotidie ad octo milia hominũ Incolarũ ex Aculuacan, & Teſayco, Machina enim illa erat profunditatis gemini hominis ſtatus, Ita ꝙ Bergantini poterãt conduci ad lacũ ſine periculo, & labore, quod opus fuit maximũ, & admiratione dignũ, Et perfectis Bergantinis, & illis machinę impoſitis vigeſima octaua die Aprilis Dicti Anni, recenſui noſtras copias omnes, & comperi octuaginta ſex equites, Centũ, & octodecim milites Baliſtis, & pixidibus vtentes, & ſeptingentos, & vltra pedites, enſibus, & parmis fulcitos, & tria magna ferrea tormenta, & quindecim parua tormenta fuſilis Aeris, & decem Centipondia pulueris, qua luſtratione facta, cõmiſi hyſpanis omnibus, vt cuſtodirent, & adimplerent ordines, quos ego inter eos conſtituerã pro rebus belli quantũ illis eſſet poſſibile, & læto animo eſſent, & vires aſſũmerent, quũ cernerent deũ optimũ maximũ nobis modum elargiri, viderent, ut victoria potiremur contra hoſtes noſtros, & optime cognoſcebant nos quũ ingreſſi ſumus ciuitatẽ Teſayco, nõ habuiſſe vltra quadraginta equites, & deũ nobis opem tuliſſe melius, q̃ excogitaramus, & aduentaſſe Naues equis, viris, & armis refertas, quæ omnia ipſi nouerãt, & ea etiã imprimis, quia quũ pugnaremus pro Sanctæ fidei noſtræ fauore, & augmento, & ut ad ſeruitiũ Vr̃æ Maieſtatis cõpelleremus tot ciuitates, & prouintias, quæ iam defecerant, ipſi merito conſtituere deberẽt, aut eas vincere, aut mori, Et ipſi reſponderunt, & demonſtrarunt ad hoc eſſe paratos, & illud deſiderare, & diẽ illũ, quo milites recenſui, conſũpſimus magna animorũ exultatione, & deſiderio nos videre obſidionẽ, & perficere hoc bellũ, a qua depẽdebat omnis pax, aut ruina iſtarũ prouintiarũ,

Ad bergantinorum opus ſemper erant octo millia hominũ: quottidie laborãtiũ.

Recenſet milites Corteſi⁹ in hoſtes e culua terra lacu q̃ profectur⁹.

Nota Hyſpanorum animũ contra hoſtes e Culua.

SEQVENTI die Nuncios deſtinaui ad Ciuitatẽ Taſcaltecal, Guaxacingo, & Churultecal, eis ſignificatũ, Bergantinos iam eſſe perfectos, & me cũ omnibus militibus eſſe accinctũ itineri, ut obſidione cingeremus ciuitatẽ Temixtitan, Qua propter eos rogatos volebam, ꝙ cũ eos iam certiores reddidiſſẽ, & gentes ſuas paratas haberẽt, ipſi maioribus, & ornatioribus ad bellũ Copiis ad me proficiſcerentur ad ciuitatem Teſayco, vbi eos expectarẽ decẽ dierũ ſpatio, & nullo pacto hoc prętermitterent, quoniã eſſet maximũ impedimentũ rebus omnibus, quas iã parauerã, Quũ eo nuncii peruenisſent, & Incolæ eſſent parati, optantes cõgredi cũ Incolis e Culua, Incolę e

Corteſij mandata perferenda Indis e taſcaltecal ⁊ aliis ſibi amicis.

Incolę e Guaxacīgo & Churultecal proficiscūtur ad ciuitatē Calco.

Guaxacingo, & Churultecal profecti sunt ad Ciuitatē Calco, ita enim eisdem mandauerā, quia illac ingredi debebāt, ut ciuitatē obsidione cingerent, Duces vero Incolarū e Tascaltecal militibus strenuis, & bello aptis comitātibus ad ciuitatem Tesayco profecti sunt per dies quinq, aut sex ante pasca Spiritus sancti, quod fuit tēpore eisdem assignato, & quū scirem diem, quo appropinquabant, eis obuiā progressus sum magno gaudio, & ipsi veniebant tam læti, & compositi, ut melius dici non possit, & secundū numerū a Ducibus nobis relatū, erant vltra quinquaginta milia hominum bello aptorum, qui a nobis optime recepti sunt, & bene hospitati,

Recēset copias Cortesius et exponit numerū Hyspanorum.

IE Secunda post pasca, omnes copias tam peditū, quā equitū plateā istius ciuitatis occupare iussi, ut eas componerem, & consignarem prefectis eā quātitatem, quā adducere debebāt præsidio triū Ciuitatum, in quibus collocare præsidiū conducebat, quæ circundant Ciuitatem Temixtitan, & vni præsidio prefeci Petrū de Aluarado, & ei constitui triginta equites, decem & octo Balistis, & Pixidibus vtentes, & quinquaginta pedites ensibus, & parmis fulcitos, & vltra viginti quinq milia virorū bello aptorū ex incolis e Tascaltecal, & illi debebant castra ponere in Ciuitate Tacuba,

Præficitur Christophoro Dolid prefidio Cuyoacan.

SECVNDO præsidio prefeci Christophorū Dolid, cui impartitus sum triginta tres equites, & octodecim Balistis, & pixidibus vtentes milites, & centū & septuaginta pedites parmis, & Ensibus armatos, & vltra viginti milia hominū ex Indis nobis amicis, & isti debebant castra sua ponere in ciuitate Cuyoacan,

Qui debeant esse p̄sidio ciuitatis Yztapalapa.

TERTIO vero prefidio, præfeci Condisaluū de Sandoual executorem maiorē, & illi concessi viginti quatuor equites, quatuor pixidib9 vtentes milites, & tredecim Balistis, & centū quinquaginta pedites ensibus, & parmis aptos, ex quibus erāt illi quinquaginta electi Iuuenes, quos mecum semper habebam, & oēm multitudinem e Guaxacingo. Churultecal, & Calco, quæ ascēdebat ad triginta milia hominū, & isti proficisci debebant ad ciuitatem Yztapalapa, ut cā destruerent, & vlterius progredi via strata auxilio, & ope Bergantinorum, & coniungere se cū præsidio impositio ciuitati Cuyoacan, ut postq ingrederer lacū Bergantinis Dictus Maior Executor, sua poneret castra loco magis commodo, & conuenienti,

TRO Bergantinis, quibus ingredi debebã lacũ, dimiſi trecentos homines, ut plurimũ Mari aſuetos & agiles. ita q̃ quolibet Bergãtino vehebant viginti quinq̃ hyſpani, & quilibet Bergatinus habebat prẽfectũ ſuum, & Naucle rũ, & ſex milites Baliſtis, pixidibusq̃ vtentes.

Diſponit milites qui ſint in bergantinis.

ATO ORDINE ſupradicto, duo præfecti, qui debebãt eſſe cũ militib9 in Ciuitatibus Tacuba, & Cuyoacan, poſtq̃ acceperant inſtructionẽ omniũ agendorũ, diſceſſere a ciuitate Teſayco decima Mai, & iuerũt dormitũ ad Leucas duas cũ dimidia ab ea in Colonia optima Aculman nominata, & ea die cognoui inter præfectos fuiſſe controuerſiam circa hoſpitia, illico ea nocte modũ impoſui, omnia pacifica reddidi, & eo quendã deſtinaui, qui eos reprehẽdit, & ſequenti die ab eo loco diſceſſere, & profecti ſũt ad aliã Coloniã Gilotepeque nominatã, quã inhabitatã cõperere, Ingreſſi enim erant hoſtium prouintias, & ſequenti die profecuti ſunt iter ſuo agmine compoſito, & ea nocte quieti ſe tradidere in quadã Ciuitate nomine Guantican, de qua Maieſtati veſtræ antea mentionẽ feci, quã pariformiter inhabitatã inuenere, & eadẽ die trãſgreſſi ſunt duas ciuitates, & Colonias, quibus etiã nulli homines inerant, & hora Veſperarũ Ciuitatẽ Tacuba ingreſſi ſunt, quæ ſimiliter erat inhabitata, & hoſpitati ſũt in domibus Domini ipſi9, quæ ſunt egregię, & amplæ. q̃uis hora iam eſſet ſera, profecti ſunt ad vias ſtratas, quæ ducunt ad Ciuitatem Temixtitan, & decertarunt per tres horas, cũ Incolis ciuitatis, & cũ nox eos aggreſſa eſt, reuerſi ſunt abſq; aliquo eorũ diſcrimine ad ciuitatem Tacuba,

Mota diſcordiã inter prẽfectos hyſpanos ꝓpter hoſpitia.

Decertat iter Indos et hyſpanos in illa ſtrata via.

EQVENTI die ſũmo mane duo illi prẽfecti conuenere, quib9 modis ut illis iniunxerã, auerterẽt aquam dulcem, quæ cannalibus ingrediebatur ciuitatem Temixtitan, & eorũ alter profectus eſt ad ortũ fluminis, comitatus viginti equitibus, & quibuſdam aliis Baliſtis, & pixidibus vtentibus, qui fluuius aberat, quarta portione unius leucę, & ibi incidit, fregitq̃ cannales, qui erant ex ligno, & ex lapide quadrato, & acriter pugnã cũ hoſtibus iniuit, qui illum impedie bant e lacu, & terra, & tãdem eos profligauit, Negotiũq̃ expediuit, ad quod perficiendum aduentarat, ſcilicet ut aquam ciuitate incluſis auferret, quæ ciuitatem ingrediebatur, quod facinus fuit audens, & validum,

Frangũtur fiſtulę ab hyſpanis: quibus aqua conducebãt in ciuitatẽ Temixtitan.

ut Ciuitate inclusis aqnam dulcem auferret, quæ Ciuitatẽ ingrediebatur, quod facinus fuit audens, & validum,

Aptantur mala itinera circa lacum: vt equites cõmode ire z redire possent.

EADEM die Præfecti aptanda curarunt mala quędam itinera, pontesq; & fossata, quę ibi circa lacũ cõperiebantur, ut Equites huc, & illuc concurrere possent, & hoc perfecto in quo mora fuit trahenda per tres, aut quatuor dies, in quibus pluries cõcursũ est cũ Incolis ciuitatis Temixtitan, in quibus concursib9 aliqui Hyspani vulneribus affecti sunt, & plurimi ex hostib9 interfecti. & occuparũt plures aggeres, & põtes, & interceslere colloquia, & duella inter Incolas Ciuitatis, & eos e Tascaltecal, quod erat dignũ admiratione, Christophorus Dolid præfectus, qui prędidio esse debebat in ciuitate Cuyoacan cũ cõmilitonibus suis discessit, Est autẽ Cuyoacan per leucas duas a ciuitate Tacuba, Et prędectus Petrus de Aluarado remansit præsidio ciuitatis Tacuba, vbi quottidie pugnam, & leuia prędia cõmittebant cũ incolis Ciuitatis, Et eo die quo Chroforus Dolid discessit Cuyoacan versus, Ipse, & socii peruenere decima hora diei, & hospitiũ suũ voluere in domibus Domini ipsius ciuitatis, & habitatoribus vacuã ciuitatem inuenere, Et sequenti die profecti sunt ad viã stratã, qua proficiscitur in ciuitatẽ Temxititan, viginti comitantibus equitibus, & aliquibus Balistis vtentibus, & forte septem milibus Indis e Tascaltecal, & inuenere hostes maximo apparatu, & viã stratã demolitã, & aggeres multos fabrefactos, & cũ illis prędiũ iniuere, & milites Balistis vtẽtes aliquos vulneribus cõfecere, interfecereq;, & eo pacto secutũ est per sex dies, in quorũ quolibet fuit aliqua pugna, & leuia prelia, Nocte quadam hostiũ vigiles aliqui Incolarũ ciuitatis peruenere vocife ratũ prope Castra, & excubię Hyspanorũ ad arma cõclamatũt & milites castris exiere, & nullũ ex hostibus inuenere, quia multũ longe a Castris voiferati fuerant, quæ illis aliquid timoris iniecerant, & quũ nostri essent diuisi in tot partes, cupiebant illi præfecti duorũ prędidiorũ meum aduentũ cũ Bergantinis tanq; eorum salutem, & ea spe fuere per aliquos paucos dies, donec peruenI, ut infra dicã, & his sex diebus, milites duorũ Castrorũ quotidie iungebantur, & equites quũ essent alter alteri proximi prouintiis vagabantur, & aliquos ex hostiqus vulnerabant, & ex montib9 conducebant multũ Mayz, ad vsum Castrorum, quod est panis, quo vtuntur in his partibus, & est perfectius illo, quod nascitur in Insulis,

Partit Cortesius prędectos qui militibus prędidijs cõstitutis prę sint.

Nota assidua bella inter hyspanos z Indos.

Quid sit Mayz.

IN CAPITIBVS Superioribus retuli me permanere in ciuitate Tesayico tercētis miltib⁹ Hyspanis & tredecim Bergātinis, quia cū scirē pręsidia esse in locis, ubi castra sua ponere deberent, ego Bergātinos ascenderē, & aliquod Canois damnū inferrem. & ciuitatē lustrarē, & quāuis admodū desiderarem terra proficisci, vt Castris ordinē imponerē, quū pręfecti essēt, quibus plurimū fidere possem rebus, quas iniunxerā, & Bergātinorū negotiū esset multi momenti, & postulabat maximū ordinem, & ingeniū, Decreui eos ascēdere, quia maior fortuna, & sors expectabatur aquis, & q̄uis a principalioribus cōmilitonib⁹ meis informa fuerim monitus, vt proficiscerer cū præsidiis, quū ipsi cogitarent ibi plus periculi esse, ¶Sequenti die post festū Corporis Christi in aurora iussi exire Ciuitate Tesayco Cōdisaluū de Sandoual maiorem executorem cū suis copiis Yztapalapa versus, & circa meridiem eo peruenere, quę aberat sex leucarum spacio, & eā cōburere cœpere, & pugnare cū Incolis eiusdem, & quū viderent potentiā quā, habebat Dictus maior executor. illū enim comitabantur vltra quadraginta milia hominū Indorū nobis amicorū, retrocessere ad aquas, & Canoas ascenderūt, Et Maior Executor cū omnibus copiis, quas ducebat, collocauit se in dicta ciuitate, & ea die ibi morā traxit expectās quid mihi eueniret,

Nota Cortesij animum in bergātinis esse omne damnum hostium e Temixtitan

Condisaluus e Sandoual: Iztapalapa ꝓficiscitur cum suo presidio.

QVVM dimisissē Maiorē executorē, illico Bergātinos ascēdi, & velis, Remisq; incubuimus, & dū maior executor pugnabat, & cōburebat ciuitatē Iztapalapa, deuenimus in conspectū vnius collis alti, & muniti, qui est prope ciuitatē Iztapalapa, & totus est in aquis, & erat munitissimus cui insidebat maxima hominū multitudo, tā ex coloniis circūuicinis, q̄ ex Incolis Temixtitan, Iā enim illi optime cognoscebāt, me primo cēgressurū cū incolis e Yztapalapa, & ibi cōstiterāt ut se a nobis tuerētur, & nobis obessent si possent, & qnū cōspicerēt nos eo applicare, vociferare cęperunt, & fumos emittere, vt oēs ciuitates in lacu cōstitutæ cognoscerent, & essent paratæ, & q̄uis mea sentētia esset ꝓficisci oppugnatū eā partē ciuitatis Iztapalapa, quę lacui heret, aggressi sumus existentes in dicto colle, & descēdi cū centū & quinquaginta hominib⁹, & q̄uis esset ardu⁹ & excelsus, magna difficultate ascendere cępimus, & ui expugnauim⁹ aggeres, quos extruxerāt ad sui tutelā, & ingressi fuim⁹ eo modo, vt nullus ex illis euaserit pręter mulieres, & pueros, & hac pugna vulnerarūt viginti hyspanos, tñ uictoriā cōsecuti fuim⁹,

Bergātinos ascendit Cortesius.

Aggredit̄ hostes Cortesi⁹ in colle constitutos: q̄s omnes interficit.

Visis bergãtinis incolę Iztapalapa fumos emittũt: et canois illuc inuehũt visuri q̃d sint bergantini.

QVVM Incolæ ex Iztapalapa fumos emisissent a quib⁹dam turribus Idolorũ, quæ erãt cõstitutæ in colle quodam excelso, & propinquo suæ Ciuitati, Incolæ e Temixtitan, & aliarũ ciuitatum in lacu cõstitutarũ cognouere, me iam ingredi lacũ cũ Bergantinis, illico tanta Canoarum multitudo in vnũ conuenit, ut nos aggrederent, & tentatũ venirent, quid essent Bergantini, & ut coniicere potui erant vltra quingentas, & quũ viderem eos ad nos recto tramite aduẽtare, ego & illi, qui ascenderamus Collẽ, Bergantinis descendimus maxima celeritate, & mandaui Bergantinorũ præfectis, ut nullo pacto se mouerent, vt illi in canois existentes nos aggredi constituerent, & crederent nos timore perculsos, non audere eos aggredi, & sic cœpere magno impetu dirigere Canoas in nos, ad binos tamen Balistæ iactus remansere, & quieuere, & quũ animo voluerem, ut primo cõgressu maxima potiremur victora, & ita faceremus, ut hostibus timorem maximũ incuterem⁹, quum sũma totius belli in eis sita esset, & vnde ipsi maiora dãna pati poterãt, & ipsi etiã aqua nobis maius damnũ inferre poterant, Deo placuit dũ alter alterũ inspiceret, terrestris ventus afflauit admodũ nobis fauorabilis, & secundus, ut in eos inuehi possemns, & illico iussi prefectos eas aggredi Canoas, & eas insequerentur, donec intrarent in Ciuitatem Temixtitan, quũ ventus esset secundus, & quãuis illi quãtũ poterant aufugerent, irruimus in medios hostes, & plures Canoas fregimus, & ex hostibus multi interfecti, & submersi fuere, Insecuti fuimus eos per leucas tres, donec eos ingredi coegimus domos Ciuitatis, Et sic omnipotenti deo placuit, ut potiremur maiori, & meliori victoria, quã nos metipsi petieramus, aut optaueramus,

Vento secundo afflãte bergantinis canoas aggredit Cortesius: et in fugã vertit.

QVI erãt in Prędidio Ciuitatis Cuyoacan. qui melius cõspicere poterãt quomodo Bergantinis vehebamur. ut spexerũt tredecim Bergãtinos per aquas & vento secũdo potiebamur, & profligabam⁹ omnes hostiũ Canoas, ut post mihi retulere fuit res eisdem maximã voluptatẽ afferens, ut enim superius dixi ipsi, & prędidio existentes in Ciuitate Tacuba, maxime desiderabant aduentũ meum, & optima ratione. quoniam vtrumq; prędidium, tanta hostium multitudine circũdabatur, ut miraculose omnipotens eis animum adderet, & hostium animos minueret, ne exirent aggressum eorum Castra, Quod si factũ fu-

Mota Hyspanos maxĩe desiderare bergantinorũ aduentum.

isset, non poterat esse sine Hyspanorũ damno, quamuis semper essent parati, & constituissent aut mori aut Victoria potiri, vt illi qui erant separati ab omni genere cuiuslibet subsidii, prętercẽ eo, quod a deo sibi pręstari sperabãt, Quũ illi in Prędio Cuyoacan, nos conspexere Canoas insequentes, cœperunt iter suum, maior pars equitũ, & peditũ, quę aderat, ciuitatẽ versus, & acriter pugnarũt cũ Indis, qui stratã viã occuparũt, & aggeres, quos extruxerãt, & pedites & equites multos pontes trãsiuere, quos amouerãt, & ope Bergantinorũ, qui proficiscebantur prope viam stratã, Indi e Tascaltecal nobis amici, & Hyspani insequebantur hostes, & eorũ aliquos interficiebant, & aliqui cõmittebant se aquis ab alio latere vbi Bergantini non existebant, & eo pacto insequuti sunt hostes ea victoria vltra leucã, donec peruenerint ad eundẽ locũ, vbi ego cũ Bergantinis constiterã, vt inferius referam.

Mota Hyspanos velle aut mori: aut victoria potiri.

Hyspani bergantinis hostes insequunt: et multos necĩ dant.

VVM Bergantinis fuissemus insecuti Canoas per leucas tres, illæ, quæ euasere ingressæ sunt domos Ciuitatis, & quũ iã aduenisset hora Vesperarũ, & ultra iussi in vnũ conuenire Bergantinos. & cũ eis peruenimus ad viã stratam, & ibi constitui prosilire in terrã, comitatus triginta Hyspanis, ut expugnarem duas paruas turres Idolis suis dicatas, quæ erant circũdatę muro non multũ edito ex lapidibus quadratis, & quũ descenderemus nobiscũ acriter pugnã iniuere, ut eas tuerentur, & tandem magno periculo, & labore dictas turres cœpimus, & illico littori exponẽda curaui tria ferrea tormẽta, quæ Bergãtinis eõducebã, quia reliquũ stratę vię ab eo loco ad ciuitatẽ (quod interuallũ dimidiæ leucæ spaciũ esse poterat,) hostibus refertum erat, & ab vtroq; latere stratæ viæ vbi erat lacus, omnia erant canois operta, quibus inerãt homines bello apti, dirigere iussi tormentũ vnũ ex prędictis, per viã illã stratã, & illius emissione, hostibus damni multũ illatũ est, & tormẽtũ dirigentis ignauia puluis igne consũmptus est, quem ibi habebamus, quãuis illius nõ magna esset quãtitas, & secuta nocte, Bergantinum Yztapalapa ire iussi, vbi constiterat Maior executor, quæ poterat distare per leucas duas, vt adduceret oẽm puluerem, quẽ habebat, & q̃uis mea ab initio sentẽtia, quãprimũ lacũ Bergãtinis fuisse ingressis, proficisci ad ciuitatẽ Cuyoacan, & puidere, vt omnia procederẽt bono ordine, hostibus inferendo maius dãnũ, quod inferre possent, & quã primũ eo die descendi in illam stratã viã, & eas geminas turres occupaui, constitui ibi Castra ponere. & Bergãtini essent ibi

Duas turres ex quadratis lapidibus capit Cortesius.

Puluis tormentorũ Cortesij igne cõsumitur.

apud eas turres, & dimidia pars præsidii impositi Ciuitati Cuyoacan, quinquaginta pedites Maioris Exequutoris sequenti die eo ꝓficiscerẽtur, & hoc aptato, ea nocte mãsim9 vigilãtes, eram9 enim in maximo periculo constituti, & omnis Ciuitatis multitudo illuc confluebat per illã stratã viam, & lacum, & nocte media aduenit maxima hominũ multitudo, & Canois, & strata illa via, ut Castra nostra adorirẽt, & certe nobis timorẽ maximũ incussere, & trepidationẽ, Præsertim quia nocte cõtingebat, & ipsi nũq; eo tempore congredi solent, nec visũ est eos aliquando noctu prelia iniuisse, prꝫterq; in aperta, & manifesta Victoria, & cum nos essemns parati, secũ pugnare cœpimus, & ex Bergantinis (quilibet enim illorũ tormentũ paruũ habebat) cœpimus emittere in eos tormenta illa, & Balistis, pixidibusq; vtentes, idem faciebãt, & eo pacto non ausi sunt vlterius progredi. & tantũ appropiquarunt, ut aliquid damni nobis intulerint, & eo peracto absq; vlteriori aggressu reliquũ noctis consumpsimus,

Nota Hyspanos cũ Cortesio in maximo vite discrimĩe constituros.

SEQVENTI Die quũ illuceseret, in castra nra peruenere in ipsa strata via cõstituta, in quib9 degebã quindecim Balistis, & pixidibus vtentes milites, quinqnaginta parmis, & ensibus, & septem, aut octo Equites, ex presidio Cuyoacan, & quũ ipsi aduentarunt, iã Hostes inuecti Canois, & via illa strata nobiscũ certabãt, & tanta erat hominũ copia, vt terra, & lacu nil aliud prꝫter homines cernerem9, & tot vociferationes, & clamores emittebãt. vt Mundus corruere videreẽ, & nos cũ illis pugnare cœpimus per viam illã stratam, & occupauimus pontẽ vnũ, quẽ ademerant, & aggerẽ vnum, quẽ in ipsius pontis ingressu fabrefecerãt, Et tormẽtis, & equitibus tantũ damni intulimus, ut pene illos ingredi coegerimus primas domos Ciuitatis, & qa ab alio latere stratæ viæ, Bergantini duci non poterãt, multę erãt Canoę, & nobis maxime erant infensi sagittis, & fustibus, quas iaculabantur, nobis in via strata existentibus, demoliri curaui dictæ vię stratæ partem, transire feci Bergantinos quatuor, qui postq; transiuerunt, Canoas domos Ciuitatis ingredi coegerunt, ut nullo pacto egredi auderent vlterius, Ex alio latere stratæ viæ, reliquis octo Bergantinis insidentes milites, pugnã inibant cum reliquis Canois, & truderunt eas in domos Ciuitatis, & in medio earũ ingressi sunt, quamuis prius ingredi ausi non fuissent, Erant enim multa loca vadosa, & quę eos impediebant, & quũ inuenere ingressum profundũ, & tutũ, pugnabãt cũ existentibns in Ca-

Ineunt certamẽ Indi cum Hyspanis: tã lacu: quam via strata.

Bergantinis res agitur cõtra Indos e Temixtitan: qui canoas repellunt.

nois, & cœpere aliquot ex illis, & combussere multas domos illi us suburbii, & totũ diemillũ consumpsimus certando modo iam dicto,

POSTERO die Maior Executor cum omnibus copiis, quas continebat inciuitate Yztapalapa, tam Hyspanorũ, q̃ nobis amicorũ discessit Cuyoacan versus, & inde usq; in continentem est via strata longitudinis leucæ cũ dimidia, & dictus Maior Executor progredi cœpit per quartã partẽ vnius leucę, peruenit ad ciuitatem quandã, quę similiter sita est in lacu, & per plures illius loca, equites ingredi possunt, & illius incolæ secũ pugnare cœperunt, & ipsos in fugã uertit dictus Maior Executor, & ex eis multos neci dedit, & destruxit totam ciuitatem ac igne consumpsit, Et quia audiuerã Indos demolitos esse magnã partem dictæ stratæ viæ, & gens illa cõmode trãsire non poterat, eo ire iussi duos Bergantinos, ut eis in transeundo opem ferrent, Ex qbus pontẽ cõfecere, & illac pedites, trãsiuere, & postq̃ trãsiuerant iuerunt hospitatũ in ciuitate Cuyoacan, Et Maior Executor decem comitantibus equitibus strata via peruenit ad Castra nostra, & quũ eo peruenit, nos certantes cũ hostibus comperit, & ipse vna cũ illis, qui secũ aduenerant equis prosiliere, & pugnam iniuere cũ hominibus, qui erant in illa strata via, quibuscũ nos reliquis cõmixti eramus, & cũ dictus Maior executor pugnã inire cœpit, hostes fuste sibi trãssixere pedẽ, & quãuis ipsum, & plures alios eo die e nostris vulneribus affecerint, tormentis grãdiorib9 Balistis, & Pixidibus damnũ maximũ intulimus, ut nec qui via strata insidebant, nec qui canois vehebantur tantũ, ut prius appropinquare eudebãt, & præseferebant timorem, & minus audatiæ solito, & eo modo fuimus per dies sex, quibus continuo certauimus cũ illis, & Bergãtini circũibant ciuitatem, cõburendo oẽs domos, quas inuenire dabat̃, & offenderũt altũ aquę ingressũ, q̃ Ciuitatẽ circũdare poterãt, & oĩa illius suburbia & peruenire ad interiora ciuitatis, quod nobis fuit admodũ proficuũ, & eo modo impediui aduentũ Canoarũ, quia nulla ex illis audebat appropinquare Castris nostris, per quartã portionem vnius leucæ,

Maior executor discedit Yztapalapa Cuyoacã versus.

Mittit bergantinos cortesius: vt transeuntibus auxilium pręstẽt.

Nota Indos e Temixtitaniã incipere timere.

ALIO DIE, Petrus de Aluarado, qui pręerat militibus præsidio ciuitatis Tacuba relictis, me certiorem reddidit, qualiter abalio latere ciuitatis per viam stratã, quæ tendit ad quasdã Colonias in continenti sitas, & per aliam paruã sibi contiguam, Incolæ e Temixtitan ingrediebantur,

egrediebanturq; ad libitum, & credebant, ꝙ cũ oẽs coacti ex eo loco exirent, & quãuis ego potius exoptassem eorũ egressum, q̃ ipsi met, quũ nos melius damnũ eis inferre possemus in continenti constitutis, q̃ in fortilitio, quod in aquis obtinebant, ut tamen vndiq; circũdarentur, & in re nulla possent cõmodũ capere e continenti, & quãq; Maior Executor esset vulneratus, ei iniunxi, ut Castra sua poneret in Colonia quadã parua, quo perueniebat altera ex viis stratis, Qui discessit comitãtibus viginti tribus equitibus, centum peditibus, & decem & octo Balistis, & pixidibus utẽtibus, & mihi dimisit quinquaginta illos pedites, quos mecũ semper ducere solebã, & sequenti die eo peruenit, & Castra sua locauit eo in loco, ubi eidem iniunxerã, & postea Ciuitas Temixtitan obsidioe cincta est, vt nullus ea per loca, quibus stratis viis egrediebatur in Continentem, egredi posset.

Magis optarasset Cortesius Indos exire ciuitatẽ ꝙ in ea ꝑmanere

Circundatur ciuitas temixtitã vt nullus possit egredi.

DABEBAM potentissime Domine, in Castris in illa strata via constitutis, ducentos Hyspanos pedites, inter quos erant viginti quinq; milites Balistis, & pixidibus vtentes, abiq; militibus Bergantinis custodiendis cõstitutis, qui erant vltra ducẽtos, & quinquaginta, & cũ aliquãtulũ clausos hostes teneremus, & haberem⁹ multos bello aptos ex nostris amicis, Cõstitui ingredi Ciuitatem dicta via strata, q̃ maxime possem, & Bergantini ab vtroq; latere essent acincti, ut a tergo fauorẽ prẽstarẽt, & iussi aliquos equites, & pedites ex illis, qui moram trahebant in Ciuitate Cuyoacan, ad nra Castra proficiscerentur, ut nobiscũ Ciuitatem aggrederentur, & decẽ equites obsiderent faucẽ illius stratæ uiẽ, fauorẽ prẽstantes a tergo nobis pugnãtib⁹ & aliquib⁹ remanẽtibus in Ciuitate Cuyoacan, quoniã Incolæ Ciuitatũ Sichimilco, Culuacan, Iztapalapa Chilubusco, Mechichalcingo, Guytagnaca, & Myzqueque, quẽ erant in lacu sitæ, & defecerant, fauebantq; Incolis Ciuitatis, & volentes nos aggredi, a tergo eramus tuti defendentibus dictis decẽ, aut duodecim equitibus, quos iubebã vagari per illam stratã viã, & totidem semper erant in Ciuitate Cuyoacan, & vltra decem milia Indorum nobis amicitia iunctorũ, Similiter iniunxi Executori Maiori, & Petro de Aluarado, ꝙ ex suis stationibus ea die Ciuitatem aggrederentur, quoniã a meo latere occuparẽ maiorem Ciuitatis partẽ, quã possem, Et eo modo summo mane castris egressi fuimus, & pedestres sequuti per illam stratã viam, & prope illa hostes offendimus, ut ab eis demolitam viẽ stratæ portionem tu-

Disponit bergãtinos Cortesius vt Indis damnum inferat.

Iubet Petrũ de Aluarado vrbem oppugnare.

erentur ad latitudinem hyspanæ lanceæ, & ad eandē profunditatem, in ea extruxerāt aggerem, & inter nos strenue pugnauim9, tandem eam occupauimus, & ulterius secuti fuimus eos, usq; ad ingressū ciuitatis, ubi erat turris suis Idolis dicata & in radice illi9 pons magnus elatus, & per eum progrediebatur aqua lata, cum alio aggere admodum munito, Quū eo peruenimus, nobiscum certare cœperunt, tamen quū Bergātini essent ab vtroq; latere, sine periculo occupauim9, quē occupare fuisset impossibile absq; eorū ope, & fauore, & quū ipsi cœpissent deserere aggerē, existētes in Bergantinis terram cœpere, & nos alii aquas tranauimus, & similiter incolæ e Tascaltecal, Guaxocingo, Calco, & Tesayco, qui erant vltra octuaginta milia hominū, & dū lapidibus, & lateribus crudis implebamus pontem illū, Hyspani occuparunt aliū aggerem, qui erat in vico, qui est ex principalioribus, & latiorib9 qui sint in vniuersa illa ciuitate, & quū ille nō fulciretur aqua, fuit occupare facillimū, & insequuti fuimus hostes per eūdem vicū, donec peruenerint ad aliū pontē, quē extulerant præter q̄ tignū latū, per quod transibāt, & ingressi sūt per illud, & per aquā tuto, cito eū occuparunt, In alia pontis parte, aliū quoq; aggerem magnum construxerant ex cespitibus, & lateribus crudis, & quū eo perueuissemus, non poteramus transire, nisi nos aquis cōmisissemus, & istud erat maximo nostro periculo, maxime hostibus acriter pugnantibus, & ab vtroq; dicti vici latere, innumera erat hostium magno animo ex pauimentis subdialibus certantiū multitudo, & quū illuc peruenere, plurimi milites pixidibus, & Balistis vtentes, & emisimus duo tormenta per vicum illū, illis maximū inferebamus damnū, & quū hoc noscerēt aliqui ex Hyspanis se aquis cōmisere, & ad aliā ripam tranarunt, & fuimus certando anteq̄ eo aggere potiri possemus per horas duas, & quū hostes eos tranantes conspexere, aggerem deseruere, & subdialia pauimenta, & tradidere se fugæ per eū vicum, & eo pacto omnis transiuit multitudo, & ipse illico dictū pontem opplendum curaui, & aggerem disiiciendū, & hoc interim hispani vna cū Indis nobis amicis hostes insecuti sunt, per eum vicum spatio duorum Balistę iactuum, vsq; ad alium pontem, qui est proximus foro ex principalioribus ciuitatis hospitiis, hunc non ademerāt, nec aggerem construxerant, Non enim arbitrati fuerant nos eo die aliquid ex hiis, quæ acquisiueramus occupaturos, Nec nos alii cogitabam9 dimidiam posse partem occupare, & in ipsius Fori ingressu collocaui tormentū vnum, quod maximum hostibus damnum infere

Nota aquę illius pōtis profunditatē quā Hyspanis tranarunt.

Occupat vicum ciuitatis Temixtitan Cortesius.

Dimittit prę sidio vnius vici aliquos Hispanos Cortysius.

Ex hoc conijcitur quę occupauerit Cortesius.

Nota multitudinē Indorum pugnantiū contra Hispanos.

bat, qui erant tot numero, ut eos forū non caperet, Hyſpani aūt, quū conſpicerent aquā ibi non contineri, in qua verſari ſolet periculum, conſtituerunt Forū ingredi, & quū Incolæ Ciuitatis conſpexiſſent decretū executioni demandatum, & videre maximam Indorū nobis amicorū multitudinem, quāuis eos ſine noſtri præſentia nihilipenderent, dederunt terga fugæ. Et Hyſpani, Indiq; nobis amici eos inſecuti ſunt, donec eos ingredi coegerint ſuorum ambitū Idolorū, qui eſt cirundatus calce, & lapidibus, & ut alia relatione viſum eſt, habet tam amplū ambitū, ut in eo collocari poſſit Ciuitas quadringentarū domuū, & iſte ambitus illico fuit ab eis derelictus, & Hyſpani, ac Indi nobis amici eū occuparūt, & aliquantulū conſtiterunt in illis turribus, Quū Incolæ Ciuitatis vidiſſent equites non adeſſe, irruerunt in Hyſpanos, & vi eiecerūt eos e turribus, & ex ambitu, qua de re videre ſe in maximo periculo, & diſcrimine, quū retorcederēt conſtitere inferius in ipſius ambitus porticubus, & quū hoſtes eos tam acriter vexarent, retroceſſere ad plateam, & inde eos expulerunt, donec eos coegerint ingredi vicum, ita ut tormentum, quod ibi erat abſtulerint, Et Hyſpani quum impetum hoſtium ſuſtinere non poſſent, maximo diſcrimine retroceſſere, & re ipſa fuiſſent maximo in diſcrimine, ni deo placuiſſet, ut eo inſtāti adueniſſent tres equites, & plateam ingreſſi ſunt, Hoſtes illis viſis, cogitantes maiorem eſſe numerum, terga fugæ dare cœperūt, & noſtri occupare impluuiū, & ambitū, de quo ſupra memini, & in turri eminētiori illius, quæ habebat vltra centum gradus uſq; ad ſummum, decem, aut duo decim ex primatibus Ciuitatis ſe munierūt, & quatuor aut quinq; Hyſpani eam aſcenderunt, & quamuis illi acriter ſe defenderent, occuparūt tamen eam Hyſpani, & eos omnes neci dedere, & deinde aduenere quinq;, aut ſex alii Equites, & nouiſſimi vna cum primis inſidias pararunt hoſtibus, & ex illis vltra trigin ta interfecerunt, & quum adueſperaſſet, iuſſi receptui cani, & dum milites retrocederēt, tanta hoſtium multitudo ingruebat, ꝙ equitibus opem nō ferentibus Hyſpanis, impoſſibile fuiſſet non ſubire maximum incommodum, Quum tamen anguſtias, vias ſtratas omnes, vbi verſabatur diſcrimen tempore, quo retrocedebant, optime apraſſem, & equites per eas ingredi, & egredi poterant, & quum Hoſtes irruerent in noſtrum poſtremum agmen, noſtri equites inuehebātur in eos, & ſemper aliquos vulnerabāt. & interficiebant, & quum vicus eſſet longus potuere ter, aut quater eo modo in hoſtes inuehi, & quamuis hoſtes cernerent illis da

Nota ambitꝰ deſcriptę magnitudinem.

Retrocedere coguntur Hyſpani ab indis

Denuo aufugiunt & retrocedunt indi.

mnũ maximũ inferri, rabidi tamen canes tam acriter in nos irruebant, ut nullo pacto eos sustinere possemus, nec obsistere, quin nos insequerentur, & omnem eũ diem in hoc consumpsissemus, si ipsi iam non occupassent plura subdialia pauimenta, quæ eminent vico, & ea propter equites maximũ subibant discrimen, & eo modo deuenimus eadem via strata ad nostra Castra, absq; alicuius Hyspani (quamuis multi fuerint vulnerati) amissione, Et iectũ ignem reliquimus maioribus, & elegantioribus domibus illius uici, ut alias, quũ vicum ingrederemur, ex subdialibus pauimentis nobis obesse non possent, ¶ Eodem die Maior executor, & Petrus de Aluarado cũ hostibus ciuitatis acriter certarunt, quilibet e suis stationib⁹, & dũ certabamus, aberamus vnus ab altero per leucam cũ dimidia, & per leucã, Tantũ enim extendebant loca habitata ciuitatis, quãuis minimũ interuallũ intercederet, & amici nostri, qui apud eos erãt numero infinito, acriter certarunt, & retrocessere in Castra eo die absq; aliquo sibi illato incommodo,

Mota Indoꝝ rabiem inꝑsequẽdis Hyspanis dum retrocedebant.

Quantum extendatur edificijs ciuitas Temixtitan.

ESTO INTERIM Don Fernando Dominus Ciuitatis Tesayco, & prõuintiæ Aculuacan, de quo superius Maiestati Vestræ memini, studebat allicere omnes Incolas ciuitatis, & prouintię sibi subiectos, & prẽsertim Primates in nostri amicitiam, quia eousq; non erant confirmati, ut postremo se confirmarunt, & quotidie confluebant ad dictum Don Fernando varii domini, & fratres sui ea intentione, ut nobis fauerent, & pugnam inirent cum Incolis e Temixtitan, & Mexico, & quum Don Fernando esset adulescens, & Hyspanis maxime affectus, & cognosceret beneficia Maiestatis Vestrę sibi collata, quum tam latum Dominium eidem condonatum videret, prẽsertim, quum uideret alios iure sibi prẽponi debere, Inuigilabat quantum eidem fieri poterat, ut omnes eius subditi venirent pugnatum cum Incolis Ciuitatis, & subirent discrimina, & labores, quos nos patiebamur, & allocutus est fratres suos, qui erant sex, aut septem numero iuuenes bello apti, & iniunxit, ut omnibus Incolis ei subditis uenirent nobis opem laturi, & vnum ex eis nomine Ystrusuchil (qui est annorum viginti quatuor) iuuenẽ strenuũ dilectum ab omnibus in ducem destinauit, & peruenit ad castra viæ stratæ comitantibus forte triginta milibus hominum, bello aptorum suo more bene dispositorum, & ad alia duo castra

Bonus Don Fernandi in Hyspanos animus descr ibit.

Cõponit Dõ Fernandus vt Incolę prouintię Tesayco opem ferãt. Cortesio.

peruenere vltra viginti milia hominũ,& ego benigne eos excepi, & Gratias egi de ſuo bono in nos animo,& operib⁹, Poterit optime noſſe Veſtra Sacra Cath. Maieſtas, ſi bona fuerit amicitia Noſtri Don Fernandi, & cuius ſententiæ eſſent illi e Temixtitan, quũ proſpicerẽt illos in eos inuehi,quos ꝑ ſubditis habebant,pro amicis, affinibus, & fratribus, & etiam pro patribus, & filiis,

Gratias agit Corteſius incolis e Teſayco a Don Fernãdo ſubſidio tranſmiſſis.

POST duos dies dictæ oppugnationis ſuperius memorate,quum dicta ſubſidia aduenisſẽt, Incolæ e Sichimilco, qui ſunt conſtituti in aquis,& quędam Coloniæ ex Otumienſibus, qui ſunt Montani, & maiori numero illis e Sichimilco,& erãt aſcripti ſeruituti Dominis e Temixtitan, venere oblatũ ſe in Vaſallos Veſtræ Maieſtatis, Rogantes, ut indulgerem eorũ diuturnitati, & eos optime excæpi, eorum aduentu maxime lætatus, Quoniam ſi incommodum aliquod Incolæ e Cuyoacan perpeti poterant ab eis pati poterant,

Incolę e Sichimilco cum alijs Coloniis offerũt ſe Corteſio.

VVM e latere Caſtrorum noſtrorum in via ſtrata conſtitutorum ducibus Bergantinis igne cõſumpſiſſemus plura ſubdialia pauimenta in ſuburbiis Ciuitatis, & nulla ex Canois comparere auderet, Mihi viſum eſt ad Caſtrorum noſtrorum tutelam ſufficere ſeptem Bergantinos, Ideo cõſtittui deſtinare in Caſtra Maioris executoris tres Bergatinos,& Petri De Aluarado tres alios, & cõmiſi ſerioſe ꝑfectis illorum, quum ab amborum caſtrorum lateribus. hoſtes ſibi maxime prouiderent ex continenti ſuis Canois, & introducerẽt aquã, fructus varios, Mayz, & varios comeatus, & vagarentur modo huc, modo illuc, & vlterius prodeſſent ad auxilium ferendum militibus in Caſtris exiſtentibus, quoties vellent aggredi, & oppugnare Ciuitatem, & eo profecti ſunt dicti ſex Bergãtini ad dicta Caſtra, quæ res fuit proficua, & neceſſaria, quũ die noctuq; prælia mirabilia inter eos intercederent, & capiebant innumeros hoſtium Canoas, & etiam ex illis plures,

Transmittit ad alia caſtra Berganorinũ partem.

VM PREDICTIS Ordinem impoſuiſſem,& tot Copiæ in noſtri ſubſidium,& pacifice aduenisſent, ut ſuperius memini, eos ſum allocutus vele hinc ad duos dies oppugnare Ciuitatem,prop

Alloquit amicos Corteſi⁹ & quid animo voluat declarat.

terea tunc comparerent bene preparati, & eo tunc cognoscerem an fidi essent amici, Et ipsi se ita facturos policiti sunt, & sequenti die iussi milites esse in armis, & significaui hominibus existentibus in Castris, & Bergantinis, quid constituissem, & quid illis agendum esset,

Mandata se executuros pollicent Indi.

SEQVENTI die post missarum sollennia, & datam Præfectis informationem, quid sibi esset agendum, Castris nostris exiui comitantibus equitibus, & trecentis Hyspanis, & omnibus Indis nobis amicis, quorum infinitus erat numerus, & quum Via strata progrederer, ad trinos Balistæ iactus, hostes nos iã morabantur maximis clamoribus, & quum tres iam interceffissent dies, quibus secũ, non fuerat certatum, demoliti fuerant omnia, quæ oppleueramus, expugnatu difficiliora, q̃ ante fuerant, & Bergantini ab utroq; viæ stratæ latere peruenere, & cum eis possemus propius ire Tormentis, pixidibus, & Balistis multum damni eisdem inferebamus,

Damnũ p̃ Cortesium & Hyspanos Indis factum.

HOC PROSPICIENTES in terrã prosiliuimus, & aggerem occupauimus, vna cum ponte, & progredi cœpimus, & Hostes insequi, At illi muniebant se in aliis pontibus, & aggeribus, quos extruxerant, Quos maiori tamen labore, & discrimine, quã alias occupauimus, Et eiecimus, e vico, a Platea, & magnis illis domib9 Ciuitatis, Et tunc iniunxi Hyspanis, ne vlterius progrederentur, quoniã ego vna cum amicis meis opplebã saxis, & laterib9 aquarũ meatus, in quibus erat maximus labor, Nam quamuis huic Negotio incumberent decem milia Indorum nobis amicorum, Aduenit tamen hora Vesperarum anteq̃ finis esset operi impositus, & eo tempore semper Hyspani, & indi nobis amici decertarunt cum incolis ciuitatis, eisdem insidias instruendo, quibus plurimi perire, & ego equitibus comitantibus Ciuitatem peragraui, & vicis illis, quib9 habebatur aqua, vulueravimus multos, & ita egimus, ut retrocederent, nec vlterius auderent progredi in continentem,

Ne Hyspani vlterius progrediant iubet Cortesius

Lustrat ciuitatem Temixtitan Cortesius

COGNOSCENS Incolas ciuitatis esse rebelles, & ostendebant animum, aut certe occumbere morti, aut se

fortiter tueri, Duæ ſententiæ inde meo inſederunt animo, Vna, ꝙ modicas, aut nullas ex diuitiis, quas nobis Incolæ Ciuitatis abſtulerãt recuperaturi eramus, Altera, ut nobis anſam darẽt, ut eos extremæ internitioni daremus, & poſtremã ſentẽtiam veri orem cogitabamus, quæ nobis maxime diſplicebat, & cogitabã modum, quo eis timorem incutere poſſem, ut iam reſipiſcerent a ſuo errore, & cognoſcerent damnum, quod illis inferre poſſem, & ſemper comburebã, deſtruebamꝙ turres Idolorũ, & domorum ſuarum, & ut propius viderent, hac die Ignem iniiciendum cura ui illis magnis domibus in platea cõſtitutis, vbi alias, quum nos expulere a ciuitate, ego, & Hyſpani hoſpitari ſolebamus, quæ erant adeo amplæ, ut quilibet princeps ſexcentis hominibus in ſuo ſeruitio exiſtentibus commode hoſpitari poſſet, & etiam aliis eiſdem adherentibus, quæ quamuis non eſſent tam amplæ, & a liquantulum minores, erant tamen pulchriores, & elegantiores, in quibus dominus Muteezuma retinebat omnia genera auium, quæ reperiebantur in hiis prouintiis, & quamuis illud mhi diſpli ceret, quum cognoſcerem hoſtibus magis diſplicere, cõſtitui eas Igne conſummere, qua re hoſtes maxime ſunt contriſtati, & ſimiliter reliqui eis fœdere iuncti in lacu cõſtituti, quoniam nun ꝙ rati ſunt noſtras vires tantum poſſe, & eſſemus tanti, ut eouſꝙ progredi poſſemus, & hoc ſibi multo plus diſplicuit,

Cõburit eas magnas domos Cortesi⁹ vbi prius habitare ſolebat.

Iniecto domibus igne Cortesi⁹ receptui Cani iubet.

IGNE INIECTO dictis domibus receptui cani iuſſi, & iunctis militibus, quoniam hora tarda erat, ad noſtra caſtra deuenimus. & quum hoſtes nos retrocedere uiderent maxima irruebat multitudo, & extremum agmen noſtrum aggrediebatur, & quum vicus iam eſſet compoſitus, & equites poſſent ad libitũ ire, & redire in eos irruebamus, & ſemper aliquos ex eis vulnerabam⁹, propterea tamen non deſiſtebant a tergo nos vociferationibus inſequi, Eo die demonſtrarunt maximũ dolorem preſertim, quum nos ingreſſos eorum ciuitatẽ, & eã igne vaſtantes, & cõtra eos pugnãtes, & eos inſequẽtes Incolas coloniaꝙ Calco, Teſayco, & Sichimilco, Similiter & Otumienſes, quũ quilibet nomẽ patriæ pugnãdo clamaret, conſpexere, ab alio vero latere eos e Taſcaltecal, qui vna cum reliquis oſtendebãt eis incolas ſuæ ciuitatis in fruſta, & aiebãt ipſos in cibũ cenę ili⁹ ſeruaturos, & in futurũ prandiũ, quemadmodũ re ip-

Maxima pre munt triſticia Incolę ciuitatis ex eo die uiſis.

ſa faciebant, & eo pacto peruenimus in caſtra, ut nos quieti dare mus. ea enim die multum laboris paſſi fueramus, Septē autem Bergantini, quos apud me retinebā eo die ingreſſi ſunt per eſtua rias foſſas ciuitatis, & ex ea multum igne conſumpſere, Præfecti vero aliorum Caſtrorū, & ſex alii Bergantini, ſtrenue certarunt eo die, & circa ea, quę eis euenere, poſſem diffuſius enarrare, quæ e uitandę prolixitatis gratia prætermitto, niſi ꝙ in caſtra ſua victo ria potiti receſſere abſq; aliquo eorum diſcrimine.

Strenue decertant Bergantini cū Indis.

SEQVENTI die ſummo mane ordine antedicto, poſt miſſarum ſolennia omnibus copiis ſum in Ciuitatem reuerſus, ne hoſtibus tempus daretur euacuandi pontes, & reficiendi aggeres, & quāuis ſummo mane ſurrexiſſem, nihilominus ex tribus portionibus aquarum, & vicorum, qui intercedunt, duę portiones a Caſtris noſtris vſq; ad illas magnas domos, & plateā erant extructę, ut præcedēti die, in quibus occupandis fuit maxima difficultas, ut certamen prorogatū fuerit ab octaua, uſq; ad horam primam poſt meridiem, quo tempore conſumptę ſunt omnes ſagittæ, & globuli, quos milites Baliſtis, & pixidibus utentes attulerant, & credat Sacra veſtra Maieſtas, ꝙ maxima ſubibamus diſcrima, quoties illis dictos pōtes occupabamus, quoniā ut eos occuparemus neceſſe erat natando tranſire, & eo modo non poterant multum viribus uti, quoniam ictibus enſium, & lancearum hoſtes in ripa obſiſtebant ne tranſirent, tamen quū a lateribus non haberent ſubdialia pauimēta, ex quibus nobis obeſſe poſſent, & ab alio latere in eos ſpicula iaculabamus, non aberamus enim alter ab altero per lapidis iactum. Hyſpani indies augebantur animis, & conſtituebant tranſire, & etiam quoniam videbant meo ſic animo inſidere, & ꝙ, aut cadēdo, aut ſurgendo non erat aliud faciendū. Videbit̄ Maieſtati Veſtrę, quū tot pericula in dictis pontibus, & aggeribus occupādis ſubiremus, eramus negligentes, poſtq̄ eos occupaueramus, deſerere, nec manutenere, ne ſingulis dieb⁹ talia ſubirem⁹ diſcrimina in illis occupandis, quæ diſcrimiina ſine dubio erant maxima, & Certe ſic videbitur abſentibus, tamē ſciat Veſtra Maieſtas, ꝙ nullo pacto fieri poterat, quoniam ut illud executioni mandaretur, e duobus alterum facere cogebamur, ꝙ, aut caſtra ibi locaremus in platea, & ambitu turrium Idolorū, aut ꝙ aliqui cuſtodirēt nocturno tēpore pōtes, in utroq; maxima diſcrimina, nec vires ſubpeditabāt, qm̄ ſi caſtra locarem⁹ in Ciuitate, ſingula quaq; nocte,

Oppugnat Cortesius denuo ciuitatem

Conſtituunt Hyſpani tranſire aquā difficilem ut oppugnare poſſint Ciuitatem.

Nota difficultatem caſtrametandi Hyſpanis.

Nota Indoꝝ multitudinẽ. ⁊ Hyſpanorũ paucitatem.

& hora, cum illi eſſent ſine numero, & nos pauci millies ad arma cõclamaret, & certarẽt nobiſcũ, & labores eſſent intollerabiles, & vndiq; nos poterant aggredi, Velle autem nocte pontes cuſtodire Hyſpani hora tarda erãt adeo laſſi, & feſſi ex pugna diei, ut milites pontium cuſtodiæ nullo pacto locare poſſem9, & propterea cogebamur quotidie denuo eos occupare, quo ciuitatẽ ingrediebamur, eo die cũ tempus conſumpſiſſemus in occupandis illis pontibus, & opplendis non fuit tẽpus alia gerendi, niſi q; in vico alio, qui progreditur ad ciuitatem Tacuba, fuerunt occupati duo alii pontes, & oppleti, & plures magnæ, & egregiæ domus illius vici igne conſumptæ ſunt, & eo mõ aduenit hora tarda, & tẽpus retrocedendi, & tunc nõ minori verſabamur in diſcrimine, quã in occupandis pontibus, quia cum hoſtes nos retrocedere conſpicie bant, tantũ animis augebantur, non aliter, q; ſi victoria potiti fu iſſent, & nos terga fugæ dediſſem9, & ad hoc neceſſe erat, q; põtes eſſent bene oppleti, & materies æquata ſolo vicorũ, adeo ut equites ſine impedimẽto poſſent ab vtroq; parte currere, & hoc pacto cum retrocederemus, cum tam procliui nos inſequerentur, ali quando fingebamus dare terga fugæ, & nos equites in eos reuertebamur, & ſemper capiebamus duodecim, aut tredecim ex illis ex fortioribus, & eo modo, & quibuſdam inſidiis, quas ſibi ſemper parabamus, lædebantur, & certe illud erat pulcherrimum, & admiratione dignũ, quoniã cũ notiſſimũ, & notoriũ eſſet damnũ, quod illis inferebamus ex tali inſecutione, nos tamẽ inſequi non deſinebant, donec viderent nos ciuitate egreſſos, & ita reuerſi ſumus in Caſtra, & præfecti aliorũ caſtrorũ, me certum reddiderũt qualiter eo die omnia eis proſpera euenerant, & multos ex hoſtibus neci dederant, tam lacu quam terra, Et præfectus Petrus de Aluarado, qui moram trahebat in ciuitate Tacuba, mihi litteris ſignificauit occupaſſe duos, aut tres pontes, quia cum eſſet in via ſtrata, quæ exit e foro celebris Ciuitatis, & ea itur ad ciuitatẽ Tacuba tres illi Bergantini, quos illi dederam poterãt peruenire ab vno latere, & appropinquare eædem viæ ſtratæ, non fuerat in tanto periculo, quãto trãſactis diebus, & ab eo latere Petri de Aluarado erant plures pontes, & plures aquarum meatus in dicta via ſtrata, quamuis non eſſent ita crebra ſubdialia pauimenta, ut in aliis locis,

Nota Hyſpa difficultatẽ in receſſu a ciuitate.

Nunciat Cortesio omnia bene procedere.

Notat difficultatẽ Petri de Aluarado.

OMNI EO TEMPORE INCOLAE Ciuitatũ Yztapalapa, Oychilubuzco, Mechicacingo, Culuacan,

Myzqueque & Cuytaguaca, quæ ut ſuperius memini in lacu dulcis aquæ cõſtitutæ ſunt, nũq̃ voluerunt mecum pacem, nec etiam eo toto tẽpore incomodũ, aut damnũ aliquod ab eis perpeſſi fuerāmus, & quũ Incolæ e Calco eſſent fideles Maieſtatis vr̃ę Vaſalli, & conſiderarent nos negotiũ habere cũ incolis celebris Ciuitatis, coniunxere ſe cũ quibuſdã Coloniis, quæ lacui herent, & omne poſſibile damnũ inferebant exiſtentib9 in lacu, & quũ cognoſcerent nos ſemper victoria potiri contra incolas e Temixtitan, & cõſiderantes ſibi illatũ damnũ, & quod ſibi inferri poſſet ab amicis nr̃is, ſe dedidere, & peruenere in caſtra nr̃a, & ſupplices rogauerunt, ut pr̃eteritis eorũ erratis indulgerem, & cõmitterẽ incolis e Calco, & vicinis eorũ ne vlterius eis damnũ inferrent, Eis mihi placere reſpondi, & me non moleſte ferre hæc ab aliquo, niſi ab incolis ciuitatis Temixtitan, & ut crederẽ ſuã amicitiã eſſe ex corde, rogabã poſtq̃ conſtituerã nũq̃ obſidionẽ ſoluere, donec aut per deditionẽ, aut per vim ciuitatẽ caperem, & ipſi haberẽt multas Canoas, quibus auxilio mihi eſſe poſſent, vt pararẽt eas oẽs, quas poſſent, vna cum omni multitudine ſuarũ Coloniarũ, ut im poſterũ aquis mihi auxilio eſſent, & etiã rogabam, quũ Hyſpani haberẽt paucas, & malas caſulas, & tempora eſſent pluuioſa, ut in caſtris noſtis fabricandũ curarent maiorũ caſularũ numerũ, & adducerent Canoas, quibus vehi poſſent Tigna & lateres ex domibus ciuitatis proximiorib9 caſtris, & illi retulere Canoas, & viros bello aptos eſſe acinctos ad quãlibet diem, & in cõſtruendis caſulis fuerunt admodũ diligentes, q̃ ab vno, & ab alio latere illarũ duarũ turriũ illius ſtratæ viæ, vbi ego caſtrametatus fueram tot edificarunt, q̃ a proxima ad nouiſſimã eſſet interuallũ ad tres aut qutuor Baliſtæ iactus, & vltra, & cõſideret Veſtra Maieſtas, latitudinẽ dict̃ę ſtratæ viæ, quę eſt ſita in profundiori loco dicti lacus, & ab utroq̃ latere dict̃ę ſtrat̃ę vię erant locatæ dictæ dom9 & reemanebat tantum vacui in ea, vtcommode Equites, & Pedites potuiſſent ad libitum ire, & redire, & in Caſtris continebant̃ numeratis Hyſpanis, & Indis, qui illis inſeruiebant, vltra duo milia hominum, Reliqui enim Indi nobis amici hoſpitabant̃ in Cuyoacan, quæ abeſt per leucã cum dimidia a dictis Caſtris. & etiam Incolæ earum Coloniarum, multoties nobis impartiebantur aliquos commeatus, quibus maxime indigebamus, & pr̃eſertim Piſces, & Ceraſa, quæ ſunt tanta in copia, ut poſſint ſufficere per Menſes quinq̃, aut ſex. (quibus cõtinuant̃) hominibus in duplum q̃ in iſtis partibus comperiantur.

Nota malignum Indorũ e Temixtitan in Hyſpanos animum.

Offerũt ſe coꝛteſio quędam colonię lacui viciną.

Nota caſtrorum Coꝛteſij magnitudinẽ: et elegantiam

Indi e coloniis impartiebãtur Hyſpanis cõmeatus.

Nota multoties Hyspãos ingressos ciuitem. et semp victoria potitos.

QVVM per duos, aut tres dies succeſſiue ingreſſi fuiſſemus Ciuitatẽ a latere Caſtrorũ nrorũ, dẽptis illis aliis tribus aut quatuor, qbus ingreſſi eram9. & ſemper potiti victoria contra hoſtes, & tormentis, pixidibus, & Baliſtis plures interficiebamus, cogitabamus q̃ in horas venirẽt oblaturi pacem, quã exoptabamus proiñde ac ſalutem propriã, nil tamẽ nobis prodeſſe poterat, vt ad eam inducerent, & ut eos maioribus afficeremus incõmodis, cogeremusq; eos, ut pacem nobiſcũ inirent, conſtitui quotidie ingredi ciuitatem, & eã oppugnare omnibus copiis, quas mecũ habebã, a quatuor locis. & ad eſſe iuſſi omnem multitudinẽ ciuitatũ in aquis conſtitutarũ, ſuis Canois, & eo die mane cõperiebantur in noſtris caſtris vltra centũ milia indorũ nobis amicorũ, & mandaui tres Bergãtinos cum dimidia portione, quę aſcendebant ad mille & quingentos numero, ire ab vno latere, & tres alios cũ reliquis Canois ab alio proficiſci ut circũdarent ciuitatem, & eã cõburerẽt, & maius ſibi poſſibile damnũ inferrent. Ego autem ꝓgreſſus ſũ primaria via ſtrata, & inuenimus eã ſine impedimento uſq; ad magnas domos & nulli ex pontibus erant ſublati, & progreſſus ſũ uſq; ad viam ſtratam, quæ aſcendit ad vicum, quo itur ad ciuitatẽ Tacuba, in quo continebantur ſex, aut ſeptẽ pontes, & ibi curaui præfectũ quendã vicũ alium occupare ſexaginta, aut ſeptuaginta peditibus, & ſeptem equitibus a tergo, ut eis preſidio eſſent. Eos comitabãtur, decem, aut duodecim milia Indorũ nobis amicorũ, & iniunxi alteri præfecto, ut aliũ ſimiliter vicum occuparet, & ipſe militibus, qui ſupererant ſequutus ſũ vicũ, quo itur ad ciuitatem Tacuba, & tres occupauimus pontes, quos oppleuimus. & reliquos occupandos reliquimns ad diem ſequentem, Erat enim hora tarda, & melius, cõmodiusq; ſequenti die occupari poterãt, quoniã admodũ deſiderabã oẽm vicũ illũ occupare, ut milites Petri de Aluarado ſe nobiſcũ coniũgere poſſent. & proficiſci poſſent de Caſtris ſuis ad noſtra, & Bergantini illud idem facerent. & ille dies fuit nobis maximę victoriæ, tam aquis, q̃ continenti, & aliquid præde adeptũ eſt ab Incolis ciuitatis. & in Caſtris Petri de Aluarado, Maioris executoris, non modica potiti ſunt victoria,

Mota cẽtum milia Indorũ eſſe cũ Cortesio cõtra incolas e Temixtitan.

Iniũgit Cortesius vni prefecto vt vicũ occuper:

Reuertit ad ciuitatẽ denuo Cortesi⁹ cũ Hyſpanis.

POSTERO die reuerſus ſũ ad ciuitatem eo ordine, quo die antecedenti, & deus nobis tandem victoriã conceſſit vt quacumq; meis militibus progrediebar nullã cõperiebam repugnantiam, & hoſtes tãta celeritate pedem referebant,

vt eis videretur nos e quatuor Ciuitatis portionibus tres iã occupasse, & ex Castris Petri de Aluarado eos maxime præmebant, & procul dubio eo die, & precedenti arbitrabar eos nobiscũ pacem inituros, quã adepta victoria, & sine semper mihi proponebam & tamen nũq; propterea in eisdem vidimus signũ aliquod pacificũ, & eo die reuersi sumus maxima exultatione ad castra nostra, quãuis plurimũ tristaremur, quũ videremus Incolas ciuitatis mori pœnitus constituisse.

Occupauerãt iam Hyspani e quatuor portionibus ciuitatis tres.

TOLLIS Diebus præteritis Petrus de Aluarado occupauerat plures pontes, & ut eos peditibus, & equitibus nocte tueretur, vtebatur, & reliqui proficiscebantur in Castra, quę aberãt fere per leucã, & quia labor ille erat intollerarabilis, cõstituit locare Castra in fine Vię stratę, quæ proficiscitur ad Ciuitatem, quod forum est latius foro Salamantinæ Ciuitatis, & porticubus vndiq; circumseptum, & ut possent peruenire ad Forũ, non supererant occupandi nisi duo, aut tres pontes, erant tamen lati, & admodũ occupatu difficiles, eo modo fuit per aliquot dies, & semper victoria potitus fuit, & eo die, de quo superius memini, quũ videret hostes prę se ferre lassitudinem, & me assidue eos acriter oppugnare, Victoria adeo elatus ob pontes, & aggeres occupatos, Constituit vlterius progredi, & occupare põtem, qui continebat latitudinem sexaginta passuũ vię stratę demolitæ, pfunditatẽ hominis status cũ dimidio, & ulrra, & quũ audacter incepissent, eo die Bergãtini illis maximo fuere adiumento, aquã tranarunt, & pontem occuparunt, & hostes fugientes insequebãtur, & Petrus de Aluarado properabat locũ illum oppleri, ut equites transire possent, & etiã quoniã eũ quotidie cõmonefaciebam, tam scriptis, quã verbo, ne palmũ quidem loci occuparet, nisi esset tutus, & equites tuto possent ingredi, & egredi. Illi enim sunt, qui eis bellũ inferunt, Et quũ Incolæ ciuitatis conspicerent, non transiuisse nisi quadraginta, aut quinquaginta Hyspanos, & aliquos ex nobis amicis, & nostros equites non posse transire tam ex tempore, in eos conuersi sunt, ut eos cogerent vertere terga fugæ, & proiicere se aquis, & tenuere tres, aut quatuor Hyspanos captiuos, quos illico profecti sunt ad sacrificã dũ diis suis, & interfecere aliquos ex nostris amicis, & tandem Petrus de Aluarado in Castra sua est reuersus, & quũ eo die perueuissem in castra nostra cognoui, quæ ei acciderant, maximã inde mœstitiã contraxi, quũ illud esset ansam prebere hostibus, ut animis augerent, & crede-

Petr⁹ de Aluarado occupat duos latos pontes.

Nota pontis latitudinem & profunditatẽ.

Profligãtur aliquantulum Hyspãi: & quatuor captiui detinẽtur qui sacrificantur.

Rationes quę mouerũt Petrum de Aluarado ad occupandũ cum latum pontem.

rent nos nullo pacto imposterum audere eos aggredi. Ratio cur petrus de Aluarado constituerat expugnare illũ difficilem locum, ea fuit, ut superius memini, quia videbat se pro maiori parte expuguasse difficilia hostiũ loca, & illi aliquem timorem, & lassitudinem prę se ferebant, & prę cipue, quoniã existẽtes in eius castris instabant, ut Forũ occuparet, illo enim occupato, fere vniuersa Ciuitas capta videbatur, & ea omnia euenere spe, & viribus Indorũ, qui aderant, quũ existentes in dictis castris, considerarent assiduas oppugnatiões in ciuitatẽ a me factas, arbitrabãtur me citius illis dictũ Forũ occupaturum; & propterea dictus Petrus de Aluarado maxime sollicitabatur, & idẽ mihi eueniebat in nostris castris, Hyspani enim omnes acriter sollicitabant, ꝙ per vnũ ex tribus vicis, quibus ingrediebatur in Forũ ingrederemur, quũ nullũ haberemus obstaculum, quo occupato, minor supereſſet labor, & ipse dissimulabã omnibus modis, quibus poteram, quãuis causam non apperirem, & hoc ideo erat propter discrimina, & perturbationes, quę mihi sese offerebãt, ante enim ingressum in forũ plurima intercedebant subdialia pauimenta, pontes, & viæ stratę demolitæ, ita ꝙ domus omnes, qua transire debebamus, erãt tanq̃ Insulæ in medio maris,

Sollicitatur Cortesius ab Hyspanis: vt ciuitatẽ ingrediatur: et pontes occuper.

OVVM sero peruenissem in Castra, & cognouissem profligationẽ petri de Aluarado, Sequenti die summo mane constitui proficisci in sua castra, ut illũ erroris præteriti reprehenderem, & cognoscerem, quæ ipse occupasset, & vbi castrametatus esset, & ut illum monerẽ de omnibus ad tutelam suã, & ad hostiũ offensionem facientibus, & quũ peruenirem illius Castra, maxima fui admiratione ductus, quomodo potuerint tantum ciuitatis, & tot malos pontes occupasse, & quũ ea vidissem, non tanta dignus reprehensione visus est, quanta prius videbatur, & ordine constituto, quid esset agendum, in Castra nostra eodem die reuersus sum,

Proficiscitur in castra Petri de Aluarado Cortesius: vt illum reprehendat.

Pluries ingreditur ciuitatẽ Cortesius: rãbergãtinis: ꝙ canois.

POST hæc multoties ingressus sũ Ciuitatẽ locis solitis, & duobus in locis Bergantinis, & canois insidentes decertabant, & ego in ciuitate quatuor in locis, & semper victoria potiebamur, & multi ex hostibus peribant, indies enim multitudo sine numero in nostri subsidiũ confluebat, Differebam vlterius progredi, Primo, ut viderem si hostes duriciẽ, & malũ animum, quem habebant, deponerent, Secundo, quia noster ingres-

sus non poterat esse sine maximo discrimine, Illi enim erant admodū coniuncti, & alacres, & mori constituerant, & cū Hyspani rem hanc tā diu differri viderent, & interceserant iā viginti dies, quibus nunq; destiterant a pugna, ultra quā credi potest, mihi fuerūt importuni, ut superius dixi, ut ingrederemur, & Forum occnparemus, quo occupato, hostibus minimū spatii relinquebatur, vbi se tueri possent, & si deditionem facere nollent, fame, & siti mori cogerentur, quū potū non haberent, nisi aquæ salsæ illius Lacus, & & quū me excusarē, Vestræ Maiestatis Thesaurarius mihi significauit, omnes in castris existentes confirmare, ut Forū occuparē, & ipsi, & aliquibus aliis probis viris, qui aderant respondi, eorū intentionē esse optimā, & me id plus aliis desiderare, illud tñ non exequebar ob eā causā tantū (quā ipsi sua sollicitudine, ut proferrē cogebant) quę talis erat, q̄ quāuis alii bono animo illud agerent, quū tamen ea in re maximū versaretur discrimen, essent multi, qui illud non exequerentur, & tandē eorū importunatione annui, me facturū eo in negotio omnia, quæ possem, cōmunicato prius consilio cū militibus reliquorū castrorū,

Hyspanorum importunitatem Cortesio latam vt ciuitatem ingrediatur nota.

Causa quę tardum reddebat Cortesiū ad intrandum forum.

POSTERO DIE conueni aliquos ex Primatibus, & cōstitui facere certiorē Maiorē executorē, & Petrū de Aluarado, nos sequenti die ingressuros ciuitatē, & laborare, ut in Forū peruenirēmus, & scriptis demandaui, quæ per eos essent agenda a latere ciuitatis Tacuba, & vltra literas destinaui illuc duos meos familiares, ut eos certos facerent de omni negotio, Et ordo, quo omnia procedere deberent talis erat, q̄ Maior executor accederet comitantibus decē equitibus, centū peditibus, & quindecim Balistis, & pixidibus utentibus in castra Petri de Aluarado, & in suis castris remanerent reliqui decē equites, & cōponeret inter illos, ut sequenti die, quo certamen cōmitti debebat collocarent se in insidiis post domos quasdā, & sarcinas suas abducēdas curarent, non aliter q̄ si abirent, ut incolæ ciuitatis egrederentur ad eos insequendū, & equites in insidiis collocati illos a tergo aggrederentur, & dictus Maior executor tribus Bergātinis, quos habebat, & tribus aliis Petri de Aluarado illum malum transitū, vbi Petrum de aluarado profligarant, & accelleraret in opplendo dictum transitū, & vlterius progrederentur, & occuparet nullo pacto longius procederēt, nec aliquid vlterius occuparent, nisi occupata opplerent, & aptarēt, & si possent sine magno eorū periculo occupare usq; ad Forū, omnē darent operā, quoniā ego idem erā facturus, & aduerterent, q̄ quāuis ea sibi nuncianda curarē, non

Ordo quo ciuitatē aggredi debebant Hyspani.

Negotium demandatū maiori executori.

Nota preceptum Cortesij Hyspanis datum in oppugnãdo ciuitatẽ.

obligabã tamen eos ad occupandũ passum vnũ ciuitatis, ex quo aliquid incõmodi subire possent, & hoc nunciaui, quoniã cognoscebã eos esse tales, qui personas eorũ eo, ubi iuberẽ constituissent, quãuis se morituros cernerẽt, Illi à me expediti profecti sũt in Castra, & cõuenerũt dictos Maiorem executorẽ, & Petrũ de Aluarado, quibus aperuere omnia, quẽadmodum in nostris Castris constitueramus, & quoniã illi unicũ locum erant oppugnaturi, iussi ad me mitterent septuaginta, aut octuaginta ex militibus peditibus, ut sequenti die mecũ Ciuitatẽ ingrederẽtur, qui ea nocte dormitũ peruenere in castra nostra, ut eis iniunxeram,

Egredit Castris Cortesi⁹ ciuitatem expugnaturus.

ORDINE iam dicto composito sequenti die post missarũ sollẽnia, e castris nostris exiuere illi septem Berganini, quos comitabãtur vltra tria milia Canoarũ nobis amicarũ, & ipse viginti quinq; comitatus equitibus, & reliquis, quos in castris habebã, & illis septuaginta, qui aduenerant ex castris Tacuba, secuti fuimus iter nostrũ & ciuitatẽ fumus ingressi, quã postq; fuerã ingressus, milites hoc pacto diuisi, Erãt tres vici in locis occupatis, quibus patebat iter ad Forum. quem Indi Tyanguizco nominãt, totus ille situs ubi est collocatus Tlatelulco appellat, & vnus ex hiis tribus vicis erat potior, quo ibat ad dictũ Forum, Et Thesaurario, & computatori vestrę Maiestatis significaui, ut ingrederentur septuaginta comitati peditibns, & vltra quindecim, aut viginti milibus Indorum nobis amicorũ, & extremũ occuparent agmen septem, aut octo equites, & quotquot pontes, aut aggeres occuparent, illico eos opplerent, & conducerent decem homines ligonibus, & alios Indos nobis amicos, qui erant nobis multũ proficui ad opplẽdos pontes, Reliqui duo vici ex vico a Tacuba ingrediuntur Forũ, & sũt angustiores, & crebrioribus viis stratis, pontibus, & vicis aquis plenis, & ampliori ex illis ire iussi prefectos duos, octuaginta peditibus, & vltra decẽ milibus Indis nobis amicis, & infauce illi⁹ vici Tacuba dimisi duo magna tormenta, & illorũ custodiæ imposui decem equites, Ego aũt octo equitibus, & centũ peditibus, inter quos erant vltra viginti quinq; Balistis, & pixidibus vtentes, & infinito numero Indorũ nobis amicorũ, secutus sum iter meũ, ut ingrederer aliũ angustũ vicũ quantũ possem, & in fauce illius esse iussi equites, & iussi ꝙ nullo pacto vlterius progrederent, aut me sequerẽtur, nisi prius illis mandarem, & equo descendi, & venimus ad aggerem, quem extruxerant ante pontem quendam, & quodam paruo cãpestri tormento, & militibus Balistis, & pixidibus vtentibus eum

Thesaurario iuber vno ingrediat vico.

Custodie vnius vici prepo nit decẽ equites cũ tormentis.

occupauim9, & vltra ꝓgressi fuim9 per demolitã stratã viam duo bus vel tribus illis locis, & vltra, ꝙ tribus illis locis pugnabamus cũ Incolis ciuitatis. Tanta erat Indorũ nobis amicorũ copia, qui ascendebãt subdialia pauimenta, ut videretur nil nobis dãni inferri posse, & cũ illis occupauim9 illos geminos pontes, aggerẽ, & vi cũ, Hyspani, & Indi nostri amici secuti sunt eos eodẽ vico, absq; mora aliqua, & ego remãsi comitãtibus forte viginti Hyspanis in Insula quadã propinqua, Videbã enim Indos quosdã nobis amicos implicitos cũ hostibus, & aliquãdo eos retrocedere cogebant, donec se aquis cõmitterent, & nr̃o freti subsidio in eos irruebant, & ulterius custodiebam9, ne quibusdã trãsuersis vicis Incolæ ciuitatis Hyspanos a tergo aggrederent, qui eo vico ꝓgressi fuerant, Qui eo instanti mihi nũciandũ curarant, ipsos maximã ciuitatis partẽ occupasse, & nõ longe a platea ipsius Fori eos abesse, & omnino cõstituerãt vlteri9 progredi, quoniã audiebant pugnã initã e Castris Maioris executoris, & Petri de Aluarado cõtra Hostes, Ciuitatis, ipse aũt eis nunciãdũ cõmisi, ꝙ nullu pacto pedẽ mouerent, nisi prius pontes essent optime oppleti, ut si forte retrocedere cogerent, aqua eos non impediret, cũ ipsi ibi omne discrimen versari cognoscerẽt, ipsi mihi nunciãdũ cõmisere, omnia esse optimo ordine, & ꝙ illuc progrederer, & occulata fide prospicerẽ ita esse, Ego aũt suspitione adductus ne aberrarent, & curã non adhiberent in opplẽdis põtibus, illuc profectus sum, & cõperi illos trãsiuisse demolitã portionẽ unius vici latitudinis decẽ, aut duodecim passuũ. Aqua aũt ascẽdebat ad profunditatẽ geminoꝝ hominis statuũ, & eo tunc, quũ trãsiuere inieceerãt ligna, Cannasq;, & cũ paulatiꝫ trãsirẽt & cup̃de materies in ꝓfundũ nõ penetrarat & ipsi voluptate victoriæ, qua potiebantur erãt adeo hylares, ut cogitarent materiam illã fixã diuturnãq; permansurã, Et eo tempore, quo ad pontẽ perueni cõperi hyspanos, & alios plures ex amicis nr̃is terga fugæ dedisse, & hostes tanq̃ rabidos canes illos insequentes, Cũq; incõpositũ ordinẽ videre, clamare cœpi, Sistite, sistite, & quũ essem proxim9 aquæ, eã Hyspanis, & Indis refertã inueni, ut ne paleã quidẽ iniecisse viderent, & hostes tanto impetu ferebant in hyspanos, ut eos insequendo aquis cõmitterent se, ut ipsos interficerent, & ex vico illo aqueo aduentabãt hostiũ Canoæ, & hyspanos viuos captiuabãt, & quũ res fuisset tã repẽtina, & videre ipsos milites meos interficiẽtes, cõstitui ibi consistere, & certando mori, & in eo plus proficiebam9 opẽ ferendo manib9 quibusdã infortunatis hyspanis, qui submergebãtur, ut aquis ex

Quot locis eo die pugnaret contra hostes ciuitatis.

Hyspani nũciant Cortesio se maiorẽ ciuitatis portionem occupasse.

Cõperit Cortesi9 demolitã vici vnius portionem nõ opletam.

Quanto furore hostes in hyspanos ferunt & quomõ Hyspani interfici unt & capiũt.

Modus quo e profligatione recedebant Hyspani.

irẽt, & aliq exibãt vulnerati, aliqui vero aquis semisubmersi, & alii sine armis, eosq; anteire iubebã, & iã tanta hostiũ multitudo ingruebat, ꝙ me, & duodecim, aut quindecim, qui mecũ erãt vndiq; circũdederant, & quũ essem intentus opẽ ferendo illis, qui aqs obruebãt, nonprospiciebã, nec memor erã damni, quod euenire poterat, & me indi aliqui ex hostibus cęperant, & abduxissent, si nõ affuisset ꝓfectus quidã cõitãtib⁹ quinq̃gĩta militib⁹, quẽ mecũ semp deducere solebã, & ope Iuuenis vnius illius societatis, qui post deũ Opti. Max. me a morte seruauit, & ut me seruaret acerrime pugnãdo ibi suã effudit animã, Hoc interim hyspani, qui aufugerãt profligati, ꝓficiscebãt ea strata via, & quũ esset breuis, & angusta, & aquę ęqualis, quã canes illi ex industria fabricauerãt, & ea strata via ꝓgrediebãt ꝓfligati multi ex Indis nobis amicis, iter tm̃ erat impeditũ, & erant tantũ tardi, ut hostibus tempus daret, ut ab utroq; latere aquã trãsire possent, & capere, & interficere quotquot eis uidebãt, & ille prefectus, qui mecũ erat nomine Antonius e quiñones, Discedamus inquit, & incolumẽ uos seruemus, cũ certi simus, ꝙ si uos amiserimus, nullus nim euadere posset, & vix mecũ tantũ agere potuit, ut inde discederẽ, & cũ hoc videret brachiis mihi ãnuit, ut reuerteremur, & q̃uis ipse pl⁹ exoptassem mori, q̃ viuere, prelibati prefecti hortatione, & aliorum cõmilitonũ, qui aderãt cœpim⁹ retrocedere cũ hostib⁹ certãdo ensibus, & parmis nostris, qui nobis vulnera illatũ ueniebãt, Eo ipse aduenit familiaris meus, & iter aliquãtulũ aperuit, tamẽ illico ab humili subdiali pauimẽto illũ gutture percussere, ut cadere coegerint, & dũ uersarer in tali ꝓfligatione, expectãs multitudinẽ transire, ut se tuto locarent, & nos hostiũ impetũ sustinerem⁹ eo interiz aduenit qdã familiaris me⁹ equo, ut equitare possẽ, tm̃ erat luti in ea angusta via strata, ꝓpter ingrediẽtiũ, egrediẽtiũq; ab aqs multitudinẽ, ut nullus cõsistere posset, & ipse equũ ascendi nõ pugnæ gratia, quoniã ibi erat impossibile equitẽ posse pugnã inire, quoniã si ea angusta strata uia ad insulã ꝓgredi potuissem, cõperissẽ eos octo equites, quos ibi dimiserã, & nõ potuerãt aliter operari, sed coacti sunt reuerti, & quũ reditus esset tam difficilis, duę equę quibus insidebãt duo familiares mei, ex ea angusta strata via in aquas dilapsæ sunt, & alterã hostes interemere, alterã vero pedites quidã tutati sunt, & terti⁹ Iuuenis familiaris me⁹ Christoforus de Guzmã nomine ascendit equũ, quẽ existẽtes in Insula illa mihi adducendũ curarãt, ut me tuto recipere possẽ, & hostes eundẽ vna cũ equo, priusq̃ ad me peruenire posset interfecere, cui⁹ mors

Mota angustã viam stratam hyspanis maximo esse incõmodo.

Equũ ascendit Cortesius non pugnandi gratia sed retrocedendi.

Interficitur Christopher⁹ Guzman iuuenis cui⁹ morte hyspani adhuc lugent.

tanto omnibus existẽtibus in castris fuit dolori, ut in hanc usq; diem recens sit illius mortis mœstitia omnibus, qui secũ iuncti erãt cõsuetudine, & cognitione, Et iam omnibus nostris laboribus omnipotenti deo placuit, ut superstitib⁹ puenerimus ad vicũ, quo Tacuba peruenit, qui est spatiosus, postq; milites cõuenere, extremũ agmen nouẽ comitãtibus equitibus occupaui, Hostes aũt in nos victoria elati tãta supbia ferebãt, ut viderẽt nullũ ab eorũ manib⁹ posse euadere, & meliori mõ, quo potui retrocedẽs Thesaurario, & cõputatori nũciandũ cõmisi, in plateã multo ordine cõuenirent, & illud idẽ nunciari iussi duobus illis præfectis, qui ingressi erant vicũ, quo itur in Forũ, & quilibet eorũ strenue pugnauerat, multos aggeres, & põtes occupauerãt, quos optime oppleuerãt, quod effecit ut in reditu dãnũ nullũ fuerint perpessi, & prius q; Thesaurari⁹, & Cõputator redirent, hostes Ciuitatis ex quodã aggere, ubi certabãt, piecerant duo, aut tria christianorũ capita, q̃uis tunc nesciuerint an essent ex militib⁹ Petri de Aluarado, uel nrorũ castrorũ, Quũ cõueniss̃em⁹ ad plateã tanta hostiũ multitudo vndiq; cõfluebat, ut maximũ fuerimus passi laborẽ, anteq; diuertere cogerẽt quibusdam locis, ubi ante hanc pfligationẽ expectare nõ audebãt tres equites, & decẽ pedites, & illico in turri quadã excelsa Idolis suis dicata, q̃ erat cõtigua plateę locarũt Aromata, suffumigatiõesq; ex gumi quodã, q̃d nascit in hiis regionibus, quod ipsi diis suis offerũt in signũ victoriæ, & q̃uis ipsis impedimẽto esse voluerimus, nũq; tamẽ eos impedire potuimus, qa milites celeri passu castra nostra uersus pgrediebant, Ea pfligatione hostes interfecere triginta quinq;, aut quadraginta Hyspanos, & ultra mille Indos nobis amicos, & vulnerarũt ultra viginti chr̃ianos, & ipse uulnus accepi in crure. Amiss̃ũ est tormẽtũ illud paruũ cãpestre, quod cõduxeram⁹, & plures Balistę, & pixides vna cũ multis armorũ generib⁹, Illi e ciuitate, illico habita victoria ut Maiorẽ executorẽ, & Petrũ de Aluarado exanimatos redderẽt, oẽs hyspanos tam viuos, q̃ mortuos, quos cęperãt ad Catebulco, in quo est Forũ, adduxere, in qbusdã turribus altissimis Foro proximis nudos sacrificauerũt, & pectora eorũ aperuere, cordaq; exemerũt, ut idolis suis offerrent, Quę omnia hyspani e castris Petri de Aluarado optime conspicere poterãt, ab eo loco vnde decertabant, & quũ uiderent corpora illa nuda alba cognouere illlos esse christianos, & q̃uis propterea maxime fuerint tristati, & exanimati rediere in castra, Post dies octo eo, & die sequẽti hostes ciuitatis Buccinis, & tympanis maximã animorũ exultationẽ pręsefere bãt, ut yideret ciuitas corruere, & apuere oẽs uicos, & põtes i qui

Extremũ agmen occupat Cortesius vt Hyspanos ab hostib⁹ tueat.

Thesaurari⁹ nullũ dãnũ in reditu patitur quia facta sua optime aptauerat.

Numerus interfectorum ? eorũ qui capti sunt ea pfligatione.

Christianos captos Indi diis suis sacrificant.

Mota propter Hyspanorum profligationē Indorū audaciam.

bus aqua versaꝫ, ut prius habuerāt, & puenere, ut Ignes, & vigiles suos locarēt per binos Balistæ iactus a nrīs castris, & quū oēs euasissemus ꝓfligati, vulnerati, & inermes indigebam⁹ quiete, & refectione, Hac occasione incolæ ciuitatis spatiū habuere trāsmittendi legatos ad plures prouintias illis subditas nunciatū se maxima potitos esse victoria, & interfecisse plures Chīcolas, & sperabāt prope diē nos penit⁹ delere, & nullo pacto nobiscū iūgereꝫ, & ut fides sibi adhiberetꝫ, ercūferebāt duo equorū, & aliqua interfectoꝝ christianoꝝ capita, quę ostendebāt per ea loca, quib⁹ eisdē conducere videbaꝫ, quæres multū operata est ad contumatiores reddendos, qui defecerant, quam erant antea,

Circumferūt equorū & christianorum capita Indi.

AND E ad duos dies post profligationē, cuius fama iam innoruerat, & ꝓ oia circūuicina loca vagabaꝫ, Incolæ coloniæ nomine Quarnaquacar, qui subiiciebantꝫ Ciuitati Temixtitan, & subdiderāt se in amicos, profecti sunt in castra nra, & mihi significarūt Incolas coloniæ Marinalco, qui sibi erant contermini, dāna plurima illis inferre, & prouintiā suam destruebāt, & tunc coniungebāt se cū Incolis prouintiæ Guysco, quæ maxima est, & constituerāt eos aggredi, ut interficerent, quia se Maiestati vestræ subdiderāt, & nobis iuncti fuerāt amicitia, & hostes affirmabāt illis deletis constituisse nos aggredi, & quāuis ꝓfligatio, quę nobis euenerat esset recens, & potius subsidio indigeremus, q̄ aliis subsidiū ministraremus, quia maxime instabāt, decreui subsidiū illis impartiri, q̄uis in ea re plures intercesserint cōtradictores asserentes, ꝙ ipse met me destruerem, trāsmittendo milites extra castra, Expediui cū nunciis, qui subsidiū postulauerāt octuaginta pedites, & equites decē, quibus prefeci Andreā de Tapia, cui iniunxi, ut illa ageret, quæ seruitio Maiestatis Vestræ plurimū conducere ꝓspiceret, & tutelæ nostræ, cū cerneret necessitatē, in qua cō stituti eramus, & eundo, & redeundo non consumeret vltra decē dies, & sic discessit, & peruenit ad Coloniā quādam exiguā, quæ est media inter Marinalco, & coadnoacad, ibi offendit hostes, qui eos prestolabāt, & ipse vna cū Incolis e Coadnoacad, & illis militibus, quos secū adducebat pugnā inire cœpit, & tā acriter nostri decertarunt, ut hostes in fugā verterint, & profligarint, prosecutiq; sunt donec eos ingredi coegerint coloniā Marinalco quæ sita est in colle admodū arduo, quē equites scādere nō poterāt, & hoc viso destructioni ea omnia subiecere, quæ in planitie cō inebantur, & reuersi sunt in castra nostra hac potiti victoria eo decem dierū spatio eis assignato,

Cōstituit cōcessus subsidiū transmittere incolis e quarnaquacar. cū Andrea tapia,

Pugnam init Andreas cum hostibus quos fundit profligatq;.

GNVS e Dominis prouintię Taſcaltecal, Chichimecatecle nomine, de quo alias memini, qui tabulas pro conſtruendis Bergātinis adduxerat, quę in ea prouintia paratæ erant, ab inicio belli ſemper morā traxit in caſtris Petri de Aluarado, Quū videret poſt dictā profligationē Hyſpanos, ut prius facere conſueuerant, cū hoſtibus non congredi, conſtituit ipſe comitantibus ſuis ciuitatem ingredi, eamq; oppugnare, dimittens quadringentos ſagittarios e ſuis apud pontem quendā ablatū ſatis diſcriminoſum, quē occupauerat Incolis ciuitatis, quod nūq; eueniebat ſine ope noſtra, progreſſus eſt comitatus ſuis maxima vociferatione, inuocando ſuā prouintiā, & dominū, eo die acriter pugnatū eſt, & vndiq; plures vulnerati remanſerunt, & perierunt, & Incolæ Ciuitatis firmiter arbitrabantur, eos in caueа clauſos habere, quoniā quū ſit natio, quæ dum retrocedūt eorū hoſtes, quāuis ipſi victoria non potiantur, animo obſtinato inſequuntur, Cogitarunt in tranſitu aquarū, vbi certū verſari ſolet diſcrimen, eorū iniurias vlciſci deberent, & propterea Chichimecatecle dimiſerat in aquæ tranſitu dictos quadringentos ſagittarios, & quū iam retrocederent hoſtes Ciuitatis, in eos irruerunt maximo furore, & milites e Taſcaltecal aquis ſe commiſere, & fauore ſagittariorū trāſiuere, & hoſtes conſpecta obſiſtētia quieuēre, & admodū admirati ſunt audentiā Chichimecatecle,

Mota Chichimecatecle dñi vni⁹ e Taſcaltecal egregiū facinus cōtra incolas ciuitatis.

Mota Chichimecatecle induſtriā in collocandis ſagittarijs.

OPT Dies duos a reditu Hyſpanorū, qui bella intulerāt Incolis e Marinalco, ut Maieſtas Veſtra capitibus pręcedentibus videre potuit, peruenere in Caſtra noſtra decem Indi ex Otumienſibus, qui erant ſeruituti aſcripti Dominis e Temixtitan, & ut retuli ſubdididerant ſe Veſtræ Maieſtati, quotidie nobis opem ferebant cū hoſtibus certando, & ſignificarunt, quē admodū Domini prouintię Matalcingo, qui fines habent cū illis, eis bellum inferebant, & Coloniam quandā combuſſerant, abduxerantq; aliquos e ſuis, & quantū poterant eos deſtruebant, animo aggrediendi Caſtra noſtra, ut hoſtes Ciuitate egrederentur, ac penitus nos delerent, & vltra hoc, propterea eiſdem fidem adhibuimus, quoniam a paucis diebus, quotiens ingrediebamur Ciuitatem pugnandi gratia minabantur nobis, Ducibus illis e prouintia Matalcingo, Quæ quāuis nobis non multū eſſet nota, optime tamē cognoſcebamus eſſe latam, & diſtabat viginti leucaꝝ ſpatio e noſtris Caſtris, & ad querelā, quā Otumiēſes ꝓponebāt cōtra hoſtes ſuos, innuebāt, ut illis opē darem⁹, & q̄uis peti erit tp̄e multū difficili, Auxilio fidens diuino, ut audatię Ciuitatis

Otumienſes Cortesiū adeunt & illū monēt de iniurijs illis illatis a dominis Matalcingo.

Quam eſſet latiſſima prouintia Matalcingo.

alas cõfringerem, qui quotidie nobis minabantur Ducibus iſtis, & ſpem preſeferebant ſperare ab eis auxilium, & ſubſidium aliũde aduentare nõpoterat niſi ab eo latere, Illuc Condiſaluũ e Sandoual Maiorem Executorem deſtinare conſtitui decem, & octo equitibus, & centum peditibus, inter quos unus comperiebatur Baliſta vtens, qui diſceſſit illis comitantibus, & aliis Otumiẽſibus nobis amicis, & deus eſt teſtis, quibus periculis ſubiiciebãtur, & in quo nos reliqui ꝓmanebamus, At cũ oporteret maiꝰ animi noſtri robur, quã unꝯ feceramus demõſtrare, & mori certãdo, diſſimulabamꝰ viriũ nr̃arũ debilitatẽ, tam cũ amicis, q̃ hoſtibus, ſ̃epius tamen aiebant Hyſpani ut uiui tandẽ euaderẽt, & ſe victores cõſpicerẽt contra ciuitatis Incolas, quãuis in ea, & in omnibus reliquis prouintiis nullũ fructum conſequi deberent, Vnde coniici poteſt fortuna, & neceſſitas, in quibus cõſtituti eramus corpore, vitaq̃, Maior executor ea nocte profectus ẽ dormitũ ad Coloniã quandã Otumienſiũ, quę eſt oppoſita Matalcingo, & ſequenti die mane diſceſſit, peruenitq̃ ad ſtationes Otumienſium, quas derelictas cõperit, & pro maiori parte cõbuſtas, & quũ pueniſſet in planitiẽ prope fluuiũ quendã, offendit maximã multitudinem, qui finem combuſtioni alterius coloniæ impoſuerant, & quũ noſtros cõſpexere, terga fugæ dare cœperũt, & itinere, quo progrediebantur, poſt eos ſequebãtur multa onera plena Mayz, & infantiũ lactentiũ, quos cõmeatus cauſa ſecũ adducebãt, quæ dimiſerãt, q̃ primũ audiuere Hyſpanos addeſſe, & poſtq̃ tranſiuere fluuiũ, qui vlterius labebatur, in planitie ſiſtere cœpere, & Maior executor equitibus eos aggreſſus eſt, eoſq̃ profligauit, & quũ terga fugæ dediſſent recto tramite progreſſi ſunt ad ſuã coloniam Matalcingo, quę triũ leucarũ ſpatio aberat, & omnibus tribꝰ leucis continuata eſt inſecutio, donec coacti ſunt ingredi Coloniã, & ibi præſtolati ſunt Hyſpanos, & amicos noſtros, qui aduentabãt interficiẽdo eos, quos equites intercludebãt, & deſerebant, & ea inſecutione mortui ſunt duo milia hoſtiũ, Quum pedites peruenirent ad locum, ubi equites ſubſtiterant, & noſtri amici, qui erant ſexaginta milia hominũ, cœpere proficiſci ad Coloniã, vbi hoſtes ſe oppoſuere, donec mulieres, & filii, & bona ſua collocabãtur in fortilitio quodã, quod erat ſitũ in altiſſimo colle ibi prope exiſtenti, Quã primum tamẽ eos aggreſſi ſunt, coegerunt ipſos quoq̃ arcẽ ingredi, quã habebãt in ea ſũmitate admodũ ardua munitaq̃, & deprędati ſunt, & combuſſere Coloniam breuiſſimo temporis interuallo, confugientibus Hoſtibus ad arcem, Et quum hora

Cauſa quę mouit Cortesium ad deſtinandum maiorem executorẽ contra hoſtes e Matalcigo.

Quo animo & fortuna cõſtituti erant Hyſpani.

Profligant hoſtes a maiori executore.

Maxima Otumienſium multitudo hyſpanis fauet.

esset iam tarda, Maior Executor arcẽ oppugari non est passus, & etiam quia labore erant admodũ fessi, totã enim eã diem certãdo consumpserant, & hostes eã noctem duxere maximis vociferationibus, & strepitu tympanorũ, Buccinarũq;.

Quia Hyspani fessi erant: maior executor arcem non oppugnat.

SEQVNTI die summo mane, Maior executor milites conducere cepit, ut ascenderent collem, pugnaturi contra hostes in arce existentes, quãuis aliquo timore arbitrantes hostes obstituros, Quũ eo peruenere, neminẽ ex hostibus offenderunt, & indi quidã nobis amici colle descendebant, & retulere nullũ ex hostib9 adesse, sed in aurora omnes discessisse, & illico in planitie circũquaq; videre maximã hominũ multitudinẽ, & erant Otumienses, & equites rati esse hostes, aduersus eos sunt progressi, & vulnerarunt tres, aut quatuor, & quũ Idioma Otumiensiũ differat ab idiomate prouintię e Culua, eos nõ percipiebãt, nisi q armis proiectis ad Hyspanos cõfugiebãt, & nihilominus tres, aut quatuor vulnerarant, Attamen ipsi optime cognouere illud eueniisse, quoniã qui forẽt illis nõ innotuerat, & quũ hostes non expectassent Hyspani statuere reuerti per aliã eorũ Coloniã, quæ similiter defecerat, Quũ tamen tot copias contra eos moueri cognouere, eos pacifice excepere, & Maior Executor Dñm prouintiæ allocut⁹ est, eidẽq; significauit, illũ iã optime scire me læto vultu excipere oẽs, qui sese oblatũ veniebãt in Vasallos Vestræ Maiestatis, quãuis maxime erraſſent, Rogabatq;, ut alloqueretur Incolas e Matalcingo, ut ad me proficiscerẽtur, & se ita facturũ pollicitus est, & inducere Incolas e Marinalco ad concordiam, & Maior executor ea adepta victoria, in castra reuersus est, & eo die aliqui ex Hyspanis pugnabant in ciuitate, & ciues eis nunciauerant, ut interpres noster illuc proficiscerẽtur, volebãt colloquiũ habere de pace ineunda, quã (ut postea apparuit) nolebant admittere, nisi recederemus ab vniuersa prouintia, quod ideo effecere, ut aliquot dierũ spatio, eos quiescere pateremur, & munirent se rebus quibusdã, quibus indigebãt, q̃uis nũq; eos inuenerimus, ut pugnã detractarent, cũ interprete talia tractarent quũ nostri essent hostibus propinqui, non enim aliud spatiũ intercedebat, nisi pons elatus, Senex quidã ex hostibus e sinu suo eduxit magno interuallo quędã, quæ comedit ut demõstraret illos nulla prẽmi necessitate, nos enim illis nunciabamus eos ibi fame perituros, & amici nostri significabant Hyspanis, concordiã eã esse simulatã, & secũ pugnarent, Ea tamen die pugnatũ nõ extitit, Primates enim interpreti iniunxere, ut me alloqueretur,

Illi quos Hyspani hostes esse arbitrabant erant Otumienses.

Alloquit dominũ colonię maior executor: vt alloquatur dominos e Matalcĩgo

Nota cuiusdã senis actũ: in Hyspanos.

Post reditū maioris executoris incolę Matalcingo veniūt oblatū se in vasallos.

AD DIES quatuor post reditum Maioris Executoris a prouintia Matalcingo, Domini illius, & Marinalco, & Domini prouintiæ Cuyscon, quæ est latissima, & etiam defecerat, in Castra nostra ꝓfecti sunt, & ut illis parcerē præterita supplices rogarunt, & polliciti sunt se velle nobis inseruire, & promissa sua executioni demandarunt, & semper hactenꝰ inseruiuerunt,

Indi noctu aggrediūtur castra Petri de Aluarado: nō tamē victoria potiuntur

QVM Maior executor aberat in prouintia Matalcingo, Hostes Ciuitatis cōstituerunt nocte exire, & aggredi Castra Petri de Aluarado, & in aurora ea aggressi sunt, & quum vigiles, & excubiæ eos audiuere, ad arma conclamatū est, & illi, qui aderant eos inuasere, Hostes auditis equitibus aquis se cōmisere, & hoc interim nostri aduolarunt, tribusq; continuis horis pugnatū est, Nos vero existentes in nostris stationibus, audiuimus tormenti parui bombū, quo ille in hostes vtebatur, & quia nos suspitione adducebamur, ne eos profligarent, milites in armis esse iussi, ut ciuitatē ingrederēt, ut hostes animū dimitterēt in oppugnādo petrū de Aluarado, & quū Indi offenderent hostes tā acriter, & strenue pugnantes, decreuere reuerti in ciuitatem, Nos reliqui ciuitatem pugnatū profecti eo die fuimꝰ,

Jam Hyspani vulnerati superiori ꝓfligatione conualuerant.

EO TEMPORE Nos, qui vulnerati euaseramus a profligatione pristinæ restituti eramus sanitati, & ciuitati Diuiti applicuerat Nauis Io. Ponci e Leone, quem profligauerant in prouintia insulæ Floridæ, & habitatores ciuitatis mihi afferendū curarunt puluerem quendā, vna cū aliquibus Balistis, quibus maxime egebamus, & iam fauente Deo Optimo Maximo, circumcirca nulla erat prouintia, quæ nobis non maxime faueret, & quū ipse prospicerem Incolas Ciuitatis tā rebelles, & maiori demonstratione, & certitudine moriendi, q̄ vnq̄ aliqua fuerit Natio, Nesciebam quo modo me secū gerere deberē, quo pacto a tanto discrimine, & laboribus euadere possemus & quomodo illos, & ipsorū ciuitatem extremę internitiōi non traderemꝰ, Erat enim magis egregia, quā sit alia in vniuerso terrarū orbe, Nec nobis prodesse poterat, q̄ illis significabamus, nos ab eo loco non discessuros, et castris, nec Bergantini cessarent damnū inferre, Nec q̄ destruxeramns Incolas e Matalcingo, & Marinalco, & q̄ neminem in omnibus prouintiis habebant, qui eisdem opem laturus esset, Nec habebāt vnde sibi ministrari posset Mayz,

Mota vrbem Temixtitā fuisse pulchriorē qualibet ciuitate totius orbis.

caro, fructus, & aqua Nec deniq; res aliqua ad cõmeatũ faciens, & quanto plus ea antedictis nota faciebamus, tanto min9 animis deficere videbantur, Sed pugnã ineundo, & reliquis omnibus in rebus animosiores inueniebamus, quã vnq; fuissent, & ipse prospitiẽs rem ita agi, & iam pręteriisse vltra dies q̃draginta quinq;, quibus obsidebamus dictã ciuitatem, constitui ad nostri tutelã remediũ adhibere, & ut melius lassos hostes reddere possem, quod fuit huiusmodi, ꝙ quantũ Ciuitatis occupabam9, tantũ ab utroq; latere solo ęquaremus, ita ut ne passu quidem progrederemur, ni si omnia solo ęquaremus, & loca vbi aqua versabatur continentẽ redderemus, q̃uis diu in eo morã trahere cogeremur, & ꝓpterea conuenire iussi omnes dominos, & primates nobis amicos, & decretũ meũ illis apperui, & propterea conuocarent omnẽ rusticanã multitudinem, cum cois suis, quæ sunt valli genera, quibus vtunt̃ in illis partibus, ut fossores ligonibus in hyspaniis, & ipsi responsum dedere se læto animo perfecturos, & decretũ esse sanũ, & eo maxime sunt oblectati, Videbatur enim eũ esse modũ, quo Ciuitas solo ęquaretur, quod omnes plurimũ appetebant,

Nota ciuitatẽ esse adeo obsidione cinctam vt nil in eã ingredi posset.

Nota Cortesij sententiam vt ciuitate potiatur. z hostibus timorem inferat.

HOC Interim dum hæc constituebantur tres, aut quatuor dies præteriere, Incolæ ciuitatis animo concepere nos aliquid magni contra eos machinari, ipsi quoq; per ea, quæ postea apparuere parabant omnia ad sui tutelam possibilia, quẽadmodũ etiam suspiçabamur, Et ordine amicis nostris dato, ꝙ terra, & aquis Ciuitatẽ oppugnatu ire debebamus, Sequẽti die post missarũ solennia proficisci cœpimus ad ciuitatẽ, & quũ peruenissemus ad transitũ aquæ, & aggerem, qui est initio magnarũ domuũ in platea constitutarũ, & eũ oppugnare volẽtes, Incolæ Ciuitatis nos quiescere innuerunt, asserentes pacẽ inire velle, & ipse iniunxi nostris ne vlterius pugnã inirent, & significaui illuc dominus ciuitatis me allocutũ aduentaret, & pax componi posset, & cũ retuliissent aliquos eũ euocatũ profectos, me ultra horam detinuere, Ipsi enim re uera pacẽ non exoptabant, & hoc demonstrarunt, quoniam illico nobis quiescentibus in nos sagittas, fustes, & saxa iaculari cœpere, Hoc viso, aggerem oppugnare cepim9, eũq; occupauim9, & quũ plateã ingressi fuim9, eã magnis saxis refertã inuenim9, ne eqtes veloci passu currere posset, Solido eñ loco eqtes solos timent, & inuenim9 vicũ lapidib9 solis obstrusum, & alium etiam saxis plenum, ne equites eo passim currere possent, & ab eo die ita oppleuimus eum vicũ, ubi aqua versaba

Proficiscitur in ciuitatem Cortesi9 illi9 oppugnandi gratia.

Hostes sagittas iaculaq; in Hyspanos pacẽ expectãtes, iaculantur.

tur, & quo ibatur ad plateã, ut nunq̃ postea eũ Indi opplere potu
erint, & postea paulatim cœpimus solo ęquare eas domos, opti-
me obstruere, opplereq̃ ea, quæ occupabamus ab aqua, & quum
eo die peruenissemus vltra centũ, & quinquaginta milia hominũ
bellatorũ, multa gesta sunt, & eo pacto, die illo pedem retulimus
in castra, & bergantini vna cũ Canois amicorũ nostrorũ, plurimũ
intulerunt damni Ciuitati, & ut quiescerent retrocessere,

Incipit Cortesius solo equare domos ciuitatis Temixtitan.

SEQVENTI Die eodẽ ordine Ciuitatẽ ingressi sumus.
& peruenimus ad ambitũ illũ, & peristillũ, vbi sunt tur
res suorũ Idolorũ, Iniunxi prefectis nil aliud faciundũ
curarent, nisi ut opplerentur vici, in quibus aqua ver-
sabatur, & ęquarent malos transitus, quos occupaueramus, & In
di nobis amici aliqui domos comburerent, & solo ęquarent, reliq
irent pugnatum contra hostes locis solitis, & equites omnes tue-
rentur, ne a tergo adorirentur, & ipse ascendi vnum ex altioribus
Idolorũ turrim, quoniam Indi me optime noscebant, & ascẽ-
sum meũ moleste tulissent, ab ea turri animũ addebam amicis, &
suppetias ferẽdas cõmittebam, quum necessitas ingruebat, quia
cum assidue pugnarent, hostes aliquando, & aliquando nostri re-
trocedebant, qui illico subleuabantur a quatuor equitibus, qui au
datiã eisdem subministrabant, ut in hostes irruerent, Eo pacto, &
ordine Ciuitatem ingressi sumus quinq̃, aũt sex continuis diebus,
& in reditu semper amicos nostros anteire iubebamus, & aliquã-
do in insidiis collocabamus aliquos hyspanos in quibusdã domi-
bus, & equites remanebant, & vi nos retrocedere simulabam9, ut
eos ad plateã ingrediẽdã allicerem9, hoc pacto vna cũ Insidiis pe
ditũ quotidie hora tarda aliquos vulnerabam9, & quodã die ex
prędictis in platea continebant septẽ, aut octo equites pstolantes
hostiũ egressum, & cũ eos egredi non viderẽt, simularũt recedere,
& hostes suspitione adducti, ne in reditu eos vulnerarẽt, ut facere
consueuerant, post parietẽ latebant, & in subdialibus pauimẽtis,
& eorũ innumera erat multitudo, & cum hostes eos insequebãtur,
qui erant octo, aut nouẽ numero, ipsi exalto occupauerãt faucem
vnius vici non potuere insequi hostes, qui a fugiebant, & reuer-
ti coacti sunt, & hostes elati, q̃ eos retrocedere coegerant, rabide
more canũ in eos irruebant, Illi vero, qui maxima circũspectione
pugnabant, eo se recipiebant, ubi damnũ pati non poterant, no-
stri dãna patiebantur ab eis, qui in parietibus locati erant, & coa-
cti fuere retrocedere, & vulnerarunt duos equos, quod effecit, ut

Quo ordine ingredit Cortesius ciuitatẽ cum Indis sibi amicis.

Insidias parabant quotidie Hyspani Indis vt eos interficerent.

Retrocedunt Hyspani a ciuitate & hostes animos reassumunt.

eisdē insidias struere constituerē, prout in futurū Maiestati vestrę referā, Et eo die hora satis tarda deuenimus in castra, relictis omnibus occupatis tuto solo æquatis, & Incolæ ciuitatis erant admodū læti, arbitrabantur enim nos metu discessisse, & ea nocte nuncios destinaui ad Maiorē executorē, ut ante lucem cū quindecim equitibus ex suis, & petri de Aluarado venirent ante lucē in castra nostra,

Reuertit in castra cortesi⁹

COSTERO die summo mane Maior executor in castra peruenit comitātibus quindecim equitibus, & ipse habebā ex equitibus ex præsidio Cuyocan impositis vigin ti quinq;, qui ascendebant ad numerū quadraginta equitū, & decem ex illis iniunxi, ut illico mane discederēt omnibus reliquis peditibus comitantibus, & ipsi vna cū reliquis pugnā inirent solo æquarent, occuparentq; omnia, quæ possent, quoniā ego cū temp⁹ retrocedendi aduentasset, illucirem comitantibus reliquis triginta equitibus, & quum scirent maiorem Ciuitatis portionem solo æquatā quanto possent hostes insequerent, donec eos ad loca tuta, & vicos, quibus aqua versari solet ingredi cogerent, & ibi morarētur, donec retrocedēdi temp⁹ aduenirem, & ipse me vna cū illis triginta equititib⁹ a nullo cōspectus in insidiis collocare possem, in quibusdā magnis domib⁹, quę sunt proximę reliquis illis magnis in platea constitutis, & hyspani executi sunt mādata mea, & per horā post meridiē, assumptis illis triginta equitibus ciuitatem sum ingressus, & quū eo pueniſſem, eos collocaui in illis magnis domibus, ipse discessi, ascendiq; turrim illā excelsam, ut moris erat mei, & dū ibi morā traherē, Hyspani aliqui sepulcrum aperuere, & in eo inuenere varias res aureas ad mille, & quingētos Castellanos, & cū iam addesset hora retrocedendi maximo ordine redire inciperēt, & ꝙ equites postq; retrocessissent ad plateam, fingerent velle eos inuadere, non tamen audere demonstrarēt, & istud fieret, quū circūcirca, & in platea esset maxima hostiū multitudo, In insidiis collocati admodū desiderabāt tempus aduentaret, Optabant enim rem bene gerere, & iā molesta erat diuturna mora, & ego me illis coniunxi, & iam hyspani tā pedites, q̄ equites retrocedebant ad plateā, & etiā Indi amici nostri, qui iā insidias cognouerant, Hostes aūt tot vociferationibus insequebantur, ut maxima viderent potiti victoria, & nouē illi equites fingebāt aggredi eos per plateā, & postea retrocedebant, & quū hoc bis simulassent, hostes tantū fauorē conceperāt, ꝙ usq; ad equorū nates

Instruit insidias Cortesi⁹ incolis e Texmixtitan vt equitibus eos intercludat.

Loca insidiarum que parantur indis.

Mora Hyspanum in sepulcro quodā inuenisse quędā aurea:

Retrocedere fingunt Hyspani ⁊ indi eos insequunt.

percutiendo venerint donec eos collocarent in vico eo, vbi paratę erāt insidiæ, quū vidim⁹ hyspanos anteire, & pixidis emissionem audiuim⁹ quod signū nobis paratū habebamus, cognouim⁹ ip̄s aduērasse, ut exirem⁹, & Diui iacobi cōclamato nomine illico eos aggressi fuimus, & insecuti fuimus per plateā vulnerādo, sternendoq;, & intercludēdo plures, qui ab amicis nr̄is, qui nos sequebā-tur, capiebāt, ita ut inhis insidiis interfecti fuerint vltra quingēti ex hostibus, & ex primatibus robustioribus, & magis strenuis, & ea nocte amici nr̄i lauta potiti sunt cena, Omnia enim interēptorū cadauera cepere, & in frusta attulere, ut eadem in cena cōmederēt, tanta fuit admiratio, quā concepere, quū se tā repente p̄fligatos conspexere, ut nec locuti fuerint nec vociferationes emiserint, omni ea nocte, nec ausi sunt alicubi incipere cōparere in vicis, aut subdialib⁹ pauimētis, ubi nō essent plurimū tuti, & cū nox aduentaret, & nos discedebamus, apparuit Incolas Ciuitatis misisse seruos quosdam visum, an recederemus, & quū quodā vico cōparere cœperūt, eos aggressi sunt decē, aut duodecim equites insecutiq;, & ita egere, ut nullus euaserit, concepere hostes hac victoria tantū timoris, vt nūq; omni hoc durante bello ausi sint plateā ingredi, quādo recedebamus, q̄uis vnicus tantū esset in ea eques, nec ausi sūt Indū aliquē, aut peditē ex nr̄is insequi, arbitrātes ne denuo insidias eis parauissem⁹, & gesta illi⁹ dici vna cū victoria, quā omni potens elargitus est, fuit potissima causa, ut citius Ciuitate potiremur, Incolæ enim illius maximā cōcepere exanimationē, & amici nostri animis creuere, & eo pacto p̄fecti fuimus in castra, certa sentētia accellerādi, ut bellū hoc perficerēt, & nullū prætermittēdi diē absq; ingressu in ciuitatem, donec bellum esset confectum, & eo die nullum accepimus incōmodū in castris nostris, eo dempto, q̄ cū ex insidiis prodibamus duo equites cōcurrerūt, & alter eorū cecidit ex equa, & ea recto tramite progressa est ad hostiū turmas, qui eā sagittis impetebāt, & vulnerib⁹ cōfossa cernēs impiū sibi malū illatū ad nos reuersa est, & ea nocte mortua est, & q̄uis maxime tristati fuerim⁹, quū equi, & equę maxime faciāt ad salutem nr̄am, tāmen nō tantū molestē tulimus, quēadmodū si mortua esset apud hostes, ut reipsa euenturū putauimus, si enim ita euenisset maiori potiti fuissēt gaudio, quā p̄mererentur dolore illorū, quos neci dederamus, Eodē die Bergantini una cū Canois amicorū nostrorū in ciuitate maximā hostiū stragē cōmisere, absq; aliquo sibi illato incōmodo;

VVM Sciremus iam Incolas Ciuitatis perterritos pa-

Exeunt ex insidijs hyspani contra incolas ciuitatis & plures interficiunt.

Tanta Indorū cena Romę.

Quū Incolę ciuitatis comparere nō auderent seruos destinant. videant an in castra deuenerīt hyspani.

Eh hac victoria incolę ciuitatis maximū cōcepere timorem.

Interficitur ab indis equa quędā cuius mortem hyspani moleste tulere.

uore, percepimus a duob9 ex illis modicę cōditionis, qui nocturno tempore clā ciuitate egressi fuerāt, & ad nr̄a castra puenerant, quū fame pręmerēt, ꝙ nocte exibāt piscatū inter domos cuitatis, & ꝓficiscebant ab ea parte, quā occupaueramus quęrētes ligna, olera, & radices, ut eas cōmederēt, & quū iā plures vicos, ubi aq̄ versabat, oppleuissemus, aptaueramus plures malos ttansitus, in ipsa aurora ciuitatē ingredi cōstitui, & omne possibile damnū illis inferre, & Bergātini ante lucē, & ipse decē, aut quindecim comitātibus equitibus, & quibusdā peditibus, & Indis amicis nostris ingressi fuimus, & prius dispositimus speculatores quosdā qui, quū iā illucescēret signū nobis in insidiis collocatis dedere, & aggressi sumus infinitū numerū, quū tamē maior pars esset ex miserabilioribus ciuitatis, ut plurimū erāt vxores, & pueri, & tantū damni illis intulimus locis illis, quibus poteramus ꝓgredi per ciuitatem ut mortui, & captiui ascēderint vltra octingenti, & Bergātini similiter cœperūt plures ex hostibus, vna cū canois, quibus piscabāt & maximā ciuitati stragē intulere, quū duces, & primates ciuitatis nos ea ꝓficisci viderūt hora non cōsueta, maxime mirati sunt, ut prius admirati fuerāt insidias prętritas, & null9 eorū ausus est nobiscū cōgredi, & sic reuersi fuimus in Castra maxima preda, & cibo ad usum amicorū nostrorū,

Intelligit a captiuo quodam Cortesius incolas ciuitatis exire ad herbas colligendas ꝛ piscatum.

Maximum infert damnum Cortesi⁹ incolis ciuitatis et bergantini similiter.

SEQVENTI die summo mane in ciuitatē reuersi sum⁹, & quūamici nr̄i cernerēt bonū ordinē, quē habebam9, ad eā extremę dandā internitioni, tāta erat indies venientiū multitudo, ut numerari non posset, & ea die occupandi vicū, quo ꝓgreditur ad Tacubā finē imposuimus, & lateribus implendi malos trāsitus, qui in ea cōtinebant, ita ut milites castrorū petri de Aluarado nobiscū conuenire possent in ciuitate, & in vico, quo puenit in forū duos alios pontes occnpauimus, & eos optime oppleuimus, & cōbussimus domos ipsius dn̄i Guautimucin nomine Iuuenis decē & octo annorū, qui secūdus erat dominus post mortē domini Muteezuma, In his ędib9 hostes varia locarāt munimina, erant enim amplissimę, & munitę, aquisq̄ circūuallatę, occupauim⁹ quoq̄ geminos pōtes aliorū vicorū, qui sūt apud vicū, quo ꝓgredit in forū, & oppleti sūt plures mali trāsitus, ita ut ex quotuor ciuitatis illius portionibus, tres occupaueram9, & hostes nil aliud agebant, prętęrq̄ retrocedere ad locatutiora, ad domos scilicet quæ in aquis constitutæ erant,

Jam conueniunt Milites Petri de Aluarado cū nostris militib⁹.

Quātū ciuitatis jam occupauerāt Hyspani.

POSTERO vero die, qui fuit in festiuitate Sancti Iacobi, ordine iā dicto ciuitatē ingressi fuimus, & secuti iter nostrū vico illo, qui ꝓtendit in forū, & occupauim⁹ vicū latū inquo versa-

Nota laborē ab Hyspanis passū in opplē do vico occupato.

bat aqua, ubi hostes maxime se tutos arbitrabāt, & q̄uis morati fuerimus multū in occupādo eo vico, & discrimina passi fuerimus multa, tota ea die tantū efficere nō potuim⁹, ut quū vicus esset iat⁹ eū penitus oppleuerim⁹, ut equites trāsire possent ad aliū vicū, & quū oēs essemus pedites, & hostes cōspicerent equites nō trāssisse multi recentes, & strenuiores ex illis nos aggressi sunt, & q̄ primū eis obstitim⁹, & nobiscū plures milites Balistis vtētes haberem⁹, reuersi sunt ad suos aggeres, & munimina, quæ extruxerāt, q̄uis multi ex illis sagittis fuerint cōfossi, & ulteri⁹ oēs hyspani pedites utebant suis hastis, quas picas nominam⁹ in hyspaniis, eas eniꝫ efficiēdas curauerā post nr̄am ꝓfligationē, quæ res fuit nobis admodū ꝓficua, Eo die ab utroq̄ latere aliis rebus non incubuimus nisi cōbustioni, & æquationi domorum illius vici, quod erat uisu miserabile, quū tamē aliud facere non possemus, cū ordinē sequi cogebamur, Quū incolæ ciuitatis tantā stragē, ac ruinā conspicerent, ut animū pręseferrent Indis nobis amicis dictitabāt, & nihil aliud agerent, q̄ cōburere, & solo ęquare, quoniā illi noua ędifici a cōstruere ab illis imposterū cogerent, quoniā si ipsi victoria potiti essent, ita futurū optime nouerāt, sin minus, ꝙ eos ad usum nostrū cōstruere cogerent, & deo placuit, ut vltimo suo dicto res fuerit verificata, quāuis ipsi met sint, qui ea cōstruant,

Solo ęquant ⁊ comburunt domos ciuitatis Indi Hyspanis amici.

ALIO DIE summo mane ordine solito ciuitatē ingressi fuimus, & quū ꝑuenimus ad vicū, quē pręcedēti die oppleueram⁹, eo modo eū inuenimus, ut prius reliqueramus, & ꝓgressi vlterius per geminos Balistæ iactus, occupauimus duas magnas aquarū fossas, quas effoderant in ipso solido vico, & deuenimus ad paruā turrim Idolis suis dicatā, in ea cōperimus quædā Chr̄ianorū capita, quos interemerant, & maxima fuim⁹ adducti mœstitia, & ab ea turri erat rectus uicus ad castra Petri de Aluarado, & a sinistro latere erat vicus, quo ꝑueniebat in Forū, in quo iā aqua non cōtinebat, ꝑterq̄ in vno vico, quē tuebant, & eo die ulterius non ꝓcessimus, Certauimus tamē acriter, & diu cū hostibus, & quū quotidie omnipotēs nobis victoria potiri cōcederet, semp ipsi erant inferiores, eo die hora iā tarda reuersi fuimus in castra,

Reuertunt in ciuitatē Hyspani ⁊ aliquā portionem occupant.

DOSTERO die quū cōponeremus nos ingredi ciuitatē, hora nona diei e castris fumū ex geminis altioribus Fori, aut Tetebulco turribus exire cōspeximus, & quid esset cogitare non poteramus, & quū videremus fumū illū maiorē esse, q̄ quādo suffittus Idolis suis effitiūt, suspicati fuimus milites Petri de Aluarado illuc ꝑuenisse, q̄uis reuera ista esset, non tamen id

Turrib⁹ Idolorum iniectū ignē ꝓspiciūt Hyspani.

uerũ esse posse putabam⁹, & certe eo die Petr⁹ de Aluarado vna cũ ei⁹ militib⁹ strenue se gessit, Superant em̃ plurimi põtes & aggeres occupãdi, & sẽper accedebat ad eos tuẽdos maior ciuitatis Incolarũ multitudo, quũ tamẽ cõspicerent nos e nr̃is castris hostes stringere omnibus possibilib⁹ modis laborauit, ut Forũ ingrederet, Ibi enim erat omniũ hostiũ robur, non tñ eualuit vlterius progredi nisi ad cõspectũ illius, & duas illas turres occupare, & turres alias plures, quæ erãt ꝑpe ipsũ Forũ, ꝙd fuit tã latũ ꝙ ambitu multarũ turriũ ciuitatis, & eqtes fuere in maximo labore, & coacti sunt retrocedere, & dũ retrocederẽt, tres equos vulnerarunt, & eo pacto Petrus de Aluarado, vna cũ militib⁹ reuersus est in sua castra, ¶Nos vero noluim⁹ occupare eo die pontẽ vnũ, & vicũ, in quo aqua cotinebat, qui solus occupãd⁹ erat, ut in Forũ puenire possem⁹, Sed tñ incubuimus, ut opplerent qdã mali trãsitus, & in reditu nos acriter pressere, ꝙuis eisdẽ potius damno cesserit.

Mota egregiũ Petri de Aluarado 7 commilitonũ suorũ facinus.

Tres vulnerãtur equi ab incolis ciuitatis Temixtitan.

SEQVENTI die sũmo mane Ciuitatẽ ingressi fuim⁹, & quũ (donec pueniret in Forũ) nil occupandũ superat, nisi vicus aqua plenus cũ suo aggere, qui herebat turri, de qua supius memini, eũ oppugnare cœpimus, & signifer qdã comitãtibus tribus, aut quatuor hyspanis sese aquis cõmisere, & incolæ ciuitatis illico locũ deseruere, & locus oppleti cẽptus est, ut eqtes trãsire possent, & dũ ista ageret, aduenit Petrus de Aluarado eodẽ vico comitatus quatuor eqtibus, & gaudiũ, quo repleti sunt milites, amborũ castrorum fuit incõparabile, Illud em̃ erat iter, & mod⁹ cito finẽ imponẽdi bello, & Petrus de Aluarado relinquebat ꝑsidia a tergo, & a lateri b⁹, tã ut tueret acquisita, ꝙ ad sui defensionẽ, & ꝙ primũ trãsitus ille fuit aptatus, vna cũ aliqbus eqtibus Forũ inspecturus sum ꝓfectus, & iniũxi militib⁹ nr̃orũ castrorũ, ꝙ nullo pacto vlterius ꝓgrederẽt. & cũ aliquantulũ per plateã spaciati fuissem⁹ ꝑspitientes porticus, qui cũ subdialibus pauimẽtis erãt hostibus referti, & quũ platea esset ampla, & eqtes in ea ꝓgredi possent, & quũ eqtes cõspicerẽt, ap ꝓpiquare nõ audebãt, & ego ascẽdi illã magnã turrim, quæ foro adiacet, & in ea inuenimus oblata chr̃ianorũ capita, quos nobis interemerãt, & ab ea turri prospexi quantã ciuitatis portionẽ occupaueramus, & ꝓculdubio ex octo portionib⁹ septẽ occupaueram⁹, & quũ cognoscerẽ tantã hostiũ multitudinẽ tã angusto loco cõtineri, maxime cũ dom⁹ illę, quæ possidebãt essent tã angustę, & quęlibet ex se super aquas constituta, & imprimis maxima apud eos erat fames, & quia in vicis inueniebamus extractas cortices, atq; radices ar-

Significer se aquis committit quo viso hostes munitum locũ deserunt.

Inueni in quibusdã turrib⁹ interfectorum chr̃istianorũ capita quę dẽs suis obtulerant Indi.

Mota Cortesio dispicere damnũ quod inferebat hostibus e Temixtitan.

borũ, cõstitui nolle eos aliquot dierũ spatio oppugnare, & mouere sibi aliquas conditiones, quibus tanta multitudo perire non cogeret, & mihi certe dolorẽ incredibilẽ afferebat dãnũ, quod illis inferebamus, & assidue eos moneri curabã, ut pacifice nobiscum agerent, illi aũt respõdebant nullo pacto deditionẽ facerent, & ꝙ vnicus, qui supereſſet certando mori debebat, & de omnib⁹, quæ ab eis possidebant, nil ad nos deuenire permitterent, sed ea cõbusturi erant, & aquis submersuri, ubi non videri possent, nec apparere, & ipse ne malũ ꝙ malo redderẽ, dissimulabã, nec eos oppugnari permittebam,

Machinã ad hostes deterrẽdos cõstruere parat Cortesius cũ Hyspanis.

QVVM modicum pulueris ad tormenta obtineremus per dies quindecim antea cõsulueram⁹ machinã cõstruere, & q̃uis nõ adesset artifices, qui optime eã cõficere callerẽt, Quidã fabri lignarii se se illã pfecturos obtulere, paruã tamẽ, & q̃uis cogitasse nil eos boni efficere posse, ãnui tamẽ ut illã erigerẽt, & illis dieb⁹, quib⁹ hostes tã anguſto loco clausos tenebam⁹ perfecta extitit, & eã adduxere locãdã loco quodã instar Theatri, qui est in medio platee ex calce, & lapidib⁹ quadratis ad proceritatẽ gemini hominis stat⁹ cũ dimidio, & ab angulo ad angulũ intercedere potest trigita passuũ intercapedo, q loc⁹ ab eis paratus extiterat, ut cũ aliqui ludi edebãtur, ibi ludos, & spectacula edentes locarent, ut vniuersi in foro cõstituti, & illi, qui erant inferius, & in porticibus cõspicere possent, quid ederet, & quũ eo illã adduxissent triũ, aut quatuor dierũ spatiũ consumpsere, anteq̃ locaret, & Indi nobis amici ea machina minabant Incolis ciuitatis asserendo ea machina oẽs interficiendos, & q̃uis nil aliud pficeret, quẽadmodũ etiã nil pfecit, tamen satis erat timor, quẽ Indi hostibus inferebãt cogitãtes eos deditionẽ facturos, & neutrũ subsecutũ est, quoniã fabri lignarii machinã non perfecere, nec Incolæ ciuitatis (q̃uis maxime timerẽt) pactũ aliquod deditionis demõstrarũt, & machinę defectũ dissimulauim⁹, asserẽtes nos misericordia moueri, ne omnes penitus interficeremus,

Mota locum vbi Spectacula edebant populo in ciuitate Temixtitã.

Indi nullo pacto deditionẽ facere volunt.

SEQVENTI Die post locatã machinã reuersi fuim⁹ in ciuitatẽ, & quũ iã interceſſissent tres, aut quatuor dies, quod ciuitatẽ non oppugnaram⁹ inuenimus vicos, quibus pgrediebamur mulieribus, pueriscq̃ refertos, ac aliis miserabilib⁹ personis, qui fame moriebant, semimortui, debilesq̃ exibant, quæ erat res visu miserabilior, q̃ in uniuerso orbe cõperiri posset, & ipse amicis nris iniunxi, ne pacto aliquo dãnũ aliq̃d inferrẽt, null⁹ tñ bello aptus exibat, ut aliq̃d dãnũ sibi inferri posset, q̃uis uideremus eos in subdialib⁹ pauimẽtis vestibus

Iniungit amicis Cortesius ne exeuntibus damnũ inferãt

ſuis cooptos, & inermes, & ego illo die eos de pace cũmonẽdos curaui, & eorũ reſpõſiones erant diſſimulationes, & quũ maiori pro parte diei nos eo pacto protraherẽt, illis nũciandũ curaui me eos oppugnare cõſtituiſſe, & eorũ multitudinẽ retrocedere mãdarent, alias pmitterẽ amicis nr̃is, ut eos interimerẽt, & ipſi retulere ſe pacẽ deſiderare, Ipſis aũt reſponſum dedi, me ibi dominũ nõ cõſpicere, quocũ de pace agi debebat, & cũ aduẽtaſſet, & ad cuiꝰ aduẽtũ ſibi oẽm ſaluũ cõductũ, quẽ poſtularẽt, imptirer, de pace ineunda colloq̃mur, & quũ cõſpiceremus eſſe illuſionẽ, & hoſtes oẽs accĩctos, quũ eos pluries pacifice monuiſſem, ut eos in anguſtiora deducerẽ, & illos ad extrema locarem9, Iniunxi petro de Aluarado, ut omnib9 ſuis copiis ingrederet a latere vnius magni vici, quem hoſtes obtinebant, in quo continebant ultra mille domus, & ipſe ab alio latere pedes ingreſſus ſum comitantibus omnibus noſtrorũ caſtrorũ copiis, equites enim ibi nil prodeſſe poteram9, & tam acriter a nobis, & ab amicis nr̃is eſt pugnatũ, ut eũ oẽm vicũ occupauerimus, & tã ingens fuit cedes hoſtiũ nr̃orũ, ut eo die deſiderata, captaq; ſint vltra duodecĩ milia Indorũ, quibuſcũ Indi nobis amici tantũ ſęuitie vtebant, ut nulli vitã condonarẽt, q̃uis etiam a nobis repręhenderentur, corrigerenturq;,

Diſſimulabãt Indi e Temixtitan cũ Cortesio circa pacem ineundã.

Ordinem ponit Cortesius quibus modis ciuitatem ingrediatur.

ALIA Sequẽti luce in Ciuitatẽ reuerſi ſum9, & ne pugnã cõmitterent pręcepi, nec hoſtib9 dãnũ aliquod inferrẽt, & cũ ipſi conſpicerẽt tantã hoĩm multitudinẽ in illos moueri, & cognoſcerẽt Vaſallos ſuos, & eos, qbus pręcipere ſolebant mortẽ ſibi minari, & ſe ad extremũ deductos conſpicerent, & ubi cõſiſterent non haberẽt, niſi ſuper ſuę ciuitatis demortuorũ cadauera, optãtes tandẽ eximi a tam acri infortunio clamabant cur iã illos nõ interficiebamus, & maxima celeritate me auocandũ nunciarũt, quoniã me alloqui deſiderabãt, & quũ hyſpani oẽs finẽ huiꝰ belli maxime optarent, & moleſte ferrent tm̃ damnũ, quod illis inferebat, maxima ſunt affecti lętitia cogitãtes, eos pacem cupere, magno gaudio me accerſitũ venere, & importunarũt, ut accederem ad aggerem quendam, in quo erant aliqui ex primatibus, qui mecum colloqui volebant, & quamuis iter meum parũ profuturũ ipſe conſpicerem, conſtitui tamen ire viſum quomõ res ſe haberet, cognoſcebã enim, q̃ deditio omnis verſabat in domino ſolũ, & in tribus, aut quatuor aliis ex primatibꝰ ciuitatis, quoniam reliqui, aut viui, aut mortui deſiderabant iam ſe extra eum locũ cõſtitutos, & quũ peruenĩſſem ad aggerẽ, mihi ſignificarunt, q̃ poſtq̃ illi me ſolis filiũ cognoſcebãt, & ſol tã breui ſpatio vnius

Ira ſicolarũ e Temixtitan q̃ vaſalli ſui eos oppugnãt.

Cortesiꝰ dicit omnẽ deditionem in domino ciuitatis cõſiſtere.

Nota Indos Cortesiũ solis filium appellare.

diei, ac noctis circũibat vniuersum terrarũ orbem, quare eo breui spatio eos etiã non interficiebã,& eos a tot pęnis nó eximebã, quoniã ipsi iã mori exoptabant, & cœlũ ascendere ad suũ Ochilubũ, qui eos ibi expectabat, ut eis requiẽ cõdonaret, Illud est Idolum, quod Indi maiori prosecunt veneratione,ego aũt multis respõdi, ut ad deditionẽ faciendã allicerẽ,nil tamẽ proderat,cũ in nobis ea pacis signa viderent, quæ nunq; victi prętetulere, quũ essem⁹ nos auxilio diuino victores,

Quendam ex primatib⁹ ciuitatis apud se captiuũ destinat Cortesius vt alloquatur dñm ciuitatis

QVVM ad extremũ hostes adduxissemus, ut ex iam dictis colligi potest, ut eos a malo eorũ proposito persuaderemus, quũ eorũ anim⁹ esset mori, allocut⁹ sum quẽdam ex primatibus inter eos, quẽ captiuum habebam, captiuũq; tenuerat antea per duos, aut tres dies patru⁹ don Ferdinandi domini Ciuitatis Tesayco, dũ in ciuitate pugnaret, & quãuis esset vulneratus, eũ sum allocutus, si vellet in ciuitatẽ reuerti, & responsum mihi dedit velle, & quũ sequẽti die ciuitatem fuissemus ingressi, illũ cũ aliqb⁹ hostib⁹ destinaui, qui illũ consignarũt Incolis ciuitatis,& iã illũ fuerã allocutus diffusius, vt colloqueret cũ domino Ciuitatis, & primatibus de pace ineunda, & ipse pollicitus est in eo se omnia, quæ posset effecturũ, Incolæ ciuitatis illuꝫ excepere maxima obseruantia, tanq; ex primatibus vnũ, & quãprimũ eũ adduxere in conspectũ Guautimucin, & sermonem de pace habere cœpit, illico illũ interficiendũ, & sacrificandũ cõmisit, & responsum, quod nobis dedere illud fuit, ꝙ maximis vociferationibus aduenere, asserentes se velle mori,& fustes, sagittas, lapidesq; in nos priicere cœpere, & nobiscũ acriter pugnare,& adeo ut nobis equũ interficerent iaculo, quod ex ense,quẽ nobis abstulerant, fabrefecerãt, & postremo ille caro est sibi ascriptus prętio, plurimi enim ex illis obiere, & eo pacto in castra nostra reuersi fuimus,

Interimendũ sacrificandũq; iubet dñs ciuitatis eũ qui de pace ineunda missus fuerat a Cortesio.

CORTSERO vero die reuersi sumus in ciuitatẽ, & hostes ad id deuenerãt, ut in ciuitate infinita Indorũ nobis amicorũ multitudo pernoctare auderet, & quũ in cõspectũ hostiũ deuenissemus, noluimus cũ illis pugnã inire, sed tantũ deambulare per eorũ ciuitatẽ, cogitabamus nanq;, ꝙ omni hora, & momento ad nos pacifice proficiscerentur, & ut ad concordiã eos allicerẽ, equitãdo perueni ad aggerẽ quendã munitissimũ,& acersiui quosdã ex primatibus mihi notos, qui post eũ latebant, & eis significaui, ꝙ postq; se,pfligatos conspitiebãt, & si vellẽ vnica hora eos delere possem nullo superstite, quare Guautimucin eorum

Jam ad extremum redacti sunt incole ciuitatis tamen adhuc dedere se recusant.

Dominus me allocutũ non veniebat, quoniã pollicebar illi me nil incõmodi illaturũ, si ipsi, & illi uellent mecũ pacifice agere, ja me optime exciperentur, haberenturq;, & alia secũ multa sum locut⁹, quibus ad lacrimas propensos reddidi, & flentes mihi responsuꝫ exhibuere se optime nosse errorẽ suũ, & exterminiũ, & ipsi proficisci volebant allocutũ eorũ dominũ, & vna cũ responso illico reuerterentur, & ab eo loco non discederem. & ipsi discessere, & paruo spatio reuersi fuere, asserentes quũ hora esset iam sera, Dominus illorũ non aduenerat me allocutũ, Sequenti tamẽ die procul dubio in meridie illum aduenturũ putabant, ut me in platea Fori alloqueretur, & eo modo profecti fuimus in castra, & ego mandaui, ut in quadrato illo in medio plateæ existenti paratũ haberẽt stratũ pro domino, & Primatibus Ciuitatis, ut ipsi habere solent, & vlterius sibi epulas pararent, & ita re ipsa factũ extitit,

Pollicet cortesius nil incõmodi inferre dño Temixtitan si illum adeat.

Stratũ parari jubet Cortosi⁹ pro dño Temixtitan & ceteris primatibus.

SEQVENTI Vero die ingressi sumus ciuitatẽ, & præcepi nostris copiis, ut paratæ essent, ne si hostes insidias pararent, nos incautos offenderent, & petro de Aluarado ibidem existenti idem nunciaui, & quã primũ in Foro deueuimus nunciandũ cõmisi Guautimucin me illũ in platea præstolari, qui ut apparuit, cõstituit se illuc non venturũ, & destinauit quinq; ex illis primatibus ciuitatis, quorũ nomina quoniam ad rem non multũ faciunt impręsentiarũ non recenseo, qui ut aduenere mihi significarũt, dominũ illorũ me certũ facere & rogare eisdem, ut illi parcerem, quoniã eo non aduenerat, metu eniꝫ me corã cõparere non fuerat ausus, & etiã aduersa detinebatur valitudine, & ipsos adesse, & quicquid vellẽ iuberem, quia ipsi illud exequerentur, & quãuis dominus eorũ non aduenerit, plurimum tamen lętati fuimus aduentu dictorũ primatũ, Videbatur enim modus negotio cito finem imponendi, & ipse eos hilari vultu excepi, & illico illis cibũ, potũq; exhibendum cõmisi, in quo demonstrarunt famem, quã sustinebant, & postq̃ fuerant epulati, eis iniunxi, ut dominũ suũ alloquerẽtur, nec adduceretur metu, & illis fidẽ meã astringebã, ꝙ quãuis in conspectũ meũ aduẽtaret, nil eidẽ nocendũ ꝑmitterẽ, nec aliquo pacto detineret, qm̃ sine illius pręsentia nil boni tractari, aut concludi poterat, & mandaui sibi cõmestibilia quędã exhiberi eorũ refocillationis gratia, ut secum asportarẽt, & eo in negotio ꝓmisere omnia, quæ possent se effecturos, & ita discessere, & post duarũ horarũ interuallũ, ad me reuersi sũt afferẽtes aliquas vestes ex bõbice, qbus ipsi vtũt, & retulere Guautimucin eorũ Dñm eo nõ aduẽturũ, nec venire cõstituerat,

Metu nõ aduentare ad cortesiũ nunciat dñs ciuitatis Temixtitan.

Comestibilia quedã impartitur Cortesius primatib⁹ e Temixtitan.

Respõdet Cortesius se mirari cur dominꝰ coram eo comparere nõ auderet.

& se excusabat verbũ cũ eo se habiturũ, Ego autẽ replicaui, me causã ignorare cur timeret corã me comparere, postꝙ videbat me eos, qui causã belli dederant, & fométa optime me secũ gerere, & ipsos ire, redireꝙ permittebã, absꝙ incõmodo aliquo, & eos rogabã, illũ allocutũ reuerterentur, & multũ prospicerent in illius aduentu, postꝙ illi aduentus erat proficuus, & ipse illud faciebã ad illius commodũ, & ipsi responderũt se ita facturos, & sequenti die reuerterenᵗ ad me vna cũ responso, & ipsi recessere, & nos in castra nostra deuenimus,

In castra Cortesij veniũt primates ciuitatis vt ad colloquium cũ domino ciuitatis ꝓficiscatur

POSTERO Die summo mane Primates in castra nostra aduenere, & nunciarunt proficiscerer ad plateã Ciuitatis in Foro existentẽ, dominus nanꝙ eorũ mecũ ibi colloqui volebat, & ipse ratus ita futurũ, equũ ascẽdi, & iter nostrũ prosecuti, eũ in constituto loco per tres, aut quatuor horas morati sumus: nũꝙ tamen eo venire voluit, aut coram me cõparere, & quũ videre illusionem, & esset hora iam tarda, nec ipse dominꝰ, nec nũcii, reuertebãtur, Indos nobis amicos auocãdos cõmisi, q remanserãt in ingressu ciuitatis fere per leucam ab eo loco, vbi eramus, quibus ꝓceperam, ne ulterius progrederentur, Incolæ enim ciuitatis ex poscerant, ne colloquio de pace ineunda aliquis eorũ interesset, & morã non traxere, Similiter illi, qui erant in Castris Petri de Aluarado, & cum aduenissent, aggeres quosdã oppugnare cœpimus, & vicos aquis refertos, qui adhuc in hostiũ potestate erant, nullũ enim maius illis munimẽ supererat, & quo usꝙ nobis visũ est ingressi sumꝰ tam nos, quã Indi nobis amici, & quando castris exiui iniunxerã Condisaluo e Sandoual, ut ingrederetur ab alia parte domorũ, ubi hostes se munierant, ita ut eos circundatos haberemus, pugnã tamen non iniret, anteꝙ nos prius certare cognosceret, ita ꝙ quũ ita essent circundati, & coartati, nullus illis patebat iter, nisi per demortuorũ cadauera, & subdi alia pauimenta, quæ illis adhuc supererant, & propterea non cõperiebant sagittas, fustes, aut lapides, qbus nobis obesse possent & nobiscũ proficiscebantur Indi nostri amici ensibus, parmisꝙ accincti, & tanta fuit eo die tam aquis, quã continenti in eos perpetrata cedes, ut cæsa, captaꝙ fuerint vltra quadraginta milia hominũ, & tantus erat infantiũ, mulierũꝙ planctus, & vociferatio, ut nullus adesset, cui cor pietate non moueretur, & nos alii plus negotii habebamus in deturbandis amicis nostris, ne eos interficerẽt, & ne tanta vterentur sæuicia, ꝙ in pugnando contra hostes, quæ

Oppugnare incipiunt Hyspani ciuitatẽ visa illusione.

Nota Indis nõ patere iter nisi ꝑ demortuorum cadauera.

Nota eo die capta 7 cęsa ad quadraginta milia hostium

fæuicia nũq; Nationi alicui ineſſe viſa ẽ, & aliena ab omni humanitate naturali, & ordine, quemadmodũ in Incolis iſtarũ prouintiarũ, Indi nobis amici eo die præda maxima potiti ſunt, quibus nullo pacto obſiſtere poteramus, Nos enim Hyſpani eramus forte noningẽti, & ipſi vltra centũ, & quinquaginta milia, & impoſſibile erat talẽ curã adhibere, aut diligentiã, ut rapinæ eorũ obſiſterem⁹, q̃uis nos omnia egerim⁹, q̃ potuerim⁹, & una ex rationib⁹ cur recuſarẽ in tale certamẽ cõcurrere cũ Incolis Ciuitatis ea erat, qa ſi ui illos expugnabam⁹, id, quod poſſidebãt aquis ſubmergerent, & quãuis aquis non ſubmergerent, amici noſtri omnia, quę inuenirent, depredarent, vel eorũ maiorem portionẽ, & propterea arbitrabar, q̃ parũ cederet Maieſtati Veſtræ ex tot diuitiis, quæ in iſta Ciuitate continebantur, & ſecundũ ea, quæ prius pro Celſitudine Veſtra habebam, & quia hora erat iam tarda, nec fœtorẽ Cadauerum ſuſtinere poteramus, quæ per plures dies iacuerant in illis vicis, quæ res peſtilentior viſu erat, quam dici poſſit, in caſtra reuerſi fuimus, Et in ſero conueni, ſequenti die nos ingreſſuros Ciuitatem, & aptarentur tria magna tormenta, quæ habebamus, ut eo adducerent, Cogitabã enim, q̃ cũ hoſtes eſſent tam arctati, ut ſe circũ agere non poſſent, quũ vellemus ingredi abſq; pugna aliqua poſſent hyſpanos aquis ſubmergere, & volebam a longe tormentis aliquid damni inferre, ut inde diſcederent contra nos, Et pariter iniunxi Maiori Executori, ut ſequenti die paratus eſſet ad ingrediendũ cum Bergantinis per lacũ quendã magnum inter domos conſtitutũ, in quo congeſtæ erant oẽs hoſtiũ Canoæ, & poſſidebãt adeo exiguũ numerũ domorũ, ubi eſſe poſſent, ut Dominus Ciuitatis, cũ aliquibus primatibus Canoæ inſiderent, quũ quid agerent neſcirent, & eo die conuentum fuit, ut Ciuitatẽ ingreſſuri eſſemus,

Nota incolas illarum prouitiarum maxima in hoſtes uti ſęuitia.

Nota fetorem ingentem ex de mortuorum cadaueriꝫ fuiſſe in ciuitate Temixtitan.

Nota dominũ ciuitatis canoa uehi cum locũ ĩ ciuitate tutũ non haberet.

SEQVENTI Die ſummo mane quũ iã illuceſceret, oẽs paratos eſſe iuſſi, & conduci tormenta illa magna, & die prędcedenti mandauerã Petro de Aluarado, ut me in platea pręſtolaretur, & Hoſtes non oppugnaret, donec illuc peruenirẽ, quũ iam conueniſſemus, & Bergãtini eſſent parati poſt domos, in quibus erant hoſtes, Iniunxi, ut quũ pixidis emiſſionem audirent, quadam parte, quæ occupanda ſupererat, ingrederentur, & hoſtes ſe aquis committere cogerent verſus eam partẽ, ubi Bergantini parati eſſe debebant, & illos commonefeci,

ut curã adhiberent circà Guautimucin, & laborarent eũ viuũ capere, quoniã eo instanti omne cessaret bellũ, & ego ascendi subdiale pauimentũ, & anteq̃ pugnam iniremus, quosdam ex primatibus Ciuitatis allocutus sum, qui mihi noti erant, & eis dixi, quænam esset causa, cur eorum Dominus ad me proficisci nollet, & postq̃ se ad extrema deuenisse conspiciebant, ipsi ansam non darent, ut omnes perirent, & illum auocarent, & nullo prẽmeretur timore, & visũ est duos ex primatib9 eum euocatũ esse profectos, & post pusillũ reuersus est cum illis vnus ex principalioribus inter illos nomine Cyguacoacin, qui erat Dux, & Præfectus omniũ ipsorum, & eius Consilio omnia ad Bellum pertinentia regebant, & ego me sibi gratũ exhibui, ut spem conciperet, & metum deponeret, & ipse mihi nũciauit, Dominũ nullo pacto velle coram cõparere. & prius velle ibi mori, & q̃ ipse hoc molestè ferebat, & ipse facerẽ quicquid mihi videretur, Quũ animũ eius cognouissem dixi ad suos reuerteretur, ipseq̃ una cum illis pararent se, volebã enim secũ pugnã inire, & eos ad vnũ interficere, Et quũ in his cõuentionibus consumpsissemus vltra quinq̃ horas, Incolæ Ciuitatis omnes stabant super demortuorũ cadauera, & aliqui in aquis, Aliqui vero natantes, & aliqui submergebant eo in lacu, ubi conueniebant Canoæ, qui erat latus, tantæ erãt eorũ erumnæ, ut nullũ sit Iuditiũ ad cogitandũ sufficiens, quo pacto eas pati possent, & maxima mulierũ, & infantũ multitudo ad nos confluebat, & ut quisq̃ primo accederet maxime properabat, alter alterũ in aquas proiiciebat, & inter demortuorũ cadauera sumergebatur, & ut visum est ex aqua salsa, quã potabant, ex fame, & fetore tãta eos agressa est pestilentia, ut ultra quinquaginta milia hominũ perierint, Quorũ cadauera, ne nos reliqui egestatẽ eorũ cognosceremus, aquis cõmittebãt, ne Bergãtini eos affenderẽt, & nec extra eos ꝓiicibãt, ne nos reliqui in Ciuitate viderem9. & eo pacto in vicis illis in quibus illi moram trahebant inueniebam9 Cumulos Cadauerũ, ita ut nullus alibi pedes locare posset, & quũ incolæ Ciuitatis confluebant, ordinẽ dederam, ut in omnibus vicis essent Hyspani, ne amici nostri eos miseros, qui ad nos confugiebant interficerent, qui erant sine numero, & etiã significaui Ducibus Indorũ nobis amicorũ, ut nullo pacto paterentur ad nos confugientes interfici, Et non potuit tantum resisti, aut obuiari, quin eo die non fuerint interfecti, & sacrificati vltra quindecim milia hominũ & isto interim omnes Primates Ciuitatis, & reliqui Bello apti,

Quidã Primates Ciuitatis Cortesiũ alloquuntur.

Iudicit Cortesius hostib9 ut puguę se accingant.

Mota fame & peste perijsse vltra quinquaginta milia hominum.

Cortesius Iubet Indis amicis ne Incolas Ciuitatis ad eũ cõfluentes interficiant.

erant arctati in quibusdã subdialibus pauimẽtis, domibus, & aquis, ubi non proderat eis dissimulare, ut optime illorum interitũ aperte non prospiceremus, & debilitatem, quũ iam tardam esse horã animaduerterẽ, Nec deditionem facere vellent, in eos magna illa torméta aptari iussi, ut tentarẽ an deditionem facerẽt, Maius enim damnũ passi fuissent, si permisissem9 Indos amicos nostros eos aggredi, ꝫ ex tormentis, quæ aliquid damni eis intulerunt, & quũ hoc etiã parũ prodesset, pixidem emitti iussi, cui9 emissione illico nri occuparunt angulũ illlũ, qui eis supererat, & immissi aquis illi, qui in eo continebãt, Reliqui, qui superfuere, absq; pugna deditionẽ fecere, & Bergãtini in simul ingressi sunt lacum illum, & aggressi illas Canoas, & homines bello apti, qui eis vehebantur pugnã inire non audebant, & omnipotenti placuit, ꝙ præfectus qdam ex nostris Garci Holguin nomine insecut9 est Canoã, qua sibi videbat hoines alicuius existimationis vehi, & quũ in prora essent locati duo, aut tres milites Balistis vtentes, Spicula in existentes in Canois iacere parabant, Illi eisdem annuerũt ea vehi Canoa Dominũ Ciuitatis, & propterea in eos Sagittas non emitterent, & ipsi illico illuc aduolarũt, Ceperũtq; dictũ Dominũ, & eũ Guautimucin, & Dñm ciuitatis Tacuba, & quam plures alios, qui secũ vehebant, & illico iã dictus præfectus Garci Holguin, mihi illũ, vna cũ aliis primatib9 captiuũ adduxit ad illud subdiale pauimentũ, ubi erã, quod herebat lacui domini ciuitatis, qui postꝫ confederat, & nullo vsus fuissem cũ eo rigore, pximior mihi fact9 suo ydiomate retulit, se iã omnia, q̃ tenebat, exhibuisse, ut se, suosq; tueret, donec pueniret ad eũ Statũ, & imposterũ de illo ad libitũ disponerẽ, & apposuit manũ pugtói cuidã meo, Rogauitq;, ut illũ transfigerẽ, & interficerẽ, Ego aũt eũ bono animo esse iussi, & eo capto, ónis cessauit oppugnatio, Cui Deo Optimo Max, placuit finẽ imponere die Martis in Festiuitate Sancti Hyppoliti, XIII Augusti, M. D XXI. Ita ꝙ ab eo die, quo ciuitas obsidione cincta est, & capta est XXX Maii dicti Anni, usq; ad expugnationẽ interceserint septuagintaquinq; dies, quibus Maiestas Vestra perspiciet labores, pericula. & infortunia, quæ sui Vasalli subiere, in quibus quantũ eorũ personas ostenderunt ex gestis ipsis dignosci potest,

¶ Et omnibus illis septuagintaquinq; diebus, quib9 obsidio continuata est, nullus fuit sine pugna cũ hostibus, aut magna, aut aliquali, & in die captiuitatis dicti Guautimucin, & expugnatiõis Ciuitatis Temixtitan, post coaceruata Spolia, & prędam, quã ha

Potitur ciuitate Temixtitã Cortesius.

Capitur domin9 Ciuitatis Temixtitan

Quo tempore inceptum fuerit bellum et quo perfectũ:

Gratias agũt hyſpani deo oportẽti ꝙ victoria fuerint potiti.

beri potuimus, reuerſi fuimus in Caſtra Gratias agentes deo de miſericordia, qua nos proſecutus fuerat, & de tã optata victoria, qua nos potiri pientiſſime permiſerat.

DVIMVS ibi in Caſtris tribus, aut quatuor diebus, ordinẽ adhibendo plurimis rebus, quæ cõducebant, & deinde deuenimus ad Ciuitatẽ Cuyoacan, vbi hactenus moram traxi incũbendo, ut modũ, & Regimen adhibeam, pacataſq; reddam has prouintias,

Fũdi mandat Cortesius aurum expreda habitum.

COLLECTO auro, & aliis rebus, Conſilio Maieſtatis Veſtræ officialiũ illud fũdi curauim⁹, quod fuſũ aſcẽdit ad centũ, & viginti milia Caſtellanorũ, cuius cõſigna ta fuit quinta portio Maieſtati Veſtrę Theſaurario abſq; quinta portione aliarũ rerũ, quæ Maieſtati Veſtræ pertinebãt, ſeruituti aſcriptorũ, aliarũq; rerũ, ut diffuſius apparebit in relatione omniũ, quæ Maieſtati Veſtræ ſpectauerint, quæ erit ſubſcripta noſtris nominibus, Aurũ vero, quod ſuperfuit partitum fuit inter me, & hyſpanos, pro ut conſuetudo, ſeruitiũ, & qualitas cuiuſq; poſtulabat, & ultra prelibatũ aurũ, inuenta ſunt quędã emblemata aurea, ex melioribus data eſt quinta portio dicto Maieſtatis Veſtræ Teſaurario.

Partit̃ prędã inter Hyſpanos Cortesi⁹.

IN PRAEDA, qua potiti fuimus in Ciuitate habuim⁹ parmas quaſdã aureas, & pinnas, & alia ex plumis fabrefacta tam mirabilia, ut ſcriptis demonſtrari non poſſint, nec eorũ excellentia cõpræhendi poteſt, ni videantur, & quũ eſſent talia, partiri debere non eſt viſum, Sed illa Maieſtati Veſtræ donari deberent Qua propter cõmilitones omnes cõuenire iuſſi, & eos rogaui, ut læto animo paterentur, ut ea Maieſtati Veſtræ traſmitterentur, & portionẽ eam, quæ eiſdem, & mihi obuẽiebat Maieſtati Veſtræ cõdonaremus, & ipſi læto animo annuere, & eo pacto dictum donum Maieſtati Veſtræ tranſmtttimus per procuratores, quos Cõſiliũ huius Nouæ Hyſpaniæ deſtinat,

Rogat Commilitones cortesius vt res ex plumis Sa. Cef. Ma. donent.

VVM Ciuitas Temixtitan primas obtineret partes in hiis ꝓuintiis, magniq; eſſet nominis, Viſum eſt, cuidaꝫ potenti domino innotuiſſe maximæ prouintiæ, quæ ſeptuaginta leucis aberat a Ciuitate Temixtitan nomine Mechuacan, qualiter eam deſtruxeramus, ſoloq; æquaueramus, & animo voluens Dominii illius amplitudinẽ, & munimen dictæ Ciuitatis viſũ eſt, ꝙ poſtq; ea nobis obſiſtere non eualuerat, nihil nobis obſtare poſſe, & metu adductus, legatos quoſdam ad me

Domin⁹ Mechuacã p nuncios ſe Sacre Ma. ſubdit.

destinauit,& suo nomine mihi adhibitis interpretibus nunciarũt, corũ Dominum percepisse nos magni domini esse Vasallos, & si id læto animo ferrem, Ipsi, & sui quoq; cuperent esse Maiestatis Vestræ Vasalli, & maximã nobiscum iungi consuetudine, & ipse responsum dedi, id veritate fulciri, Nos esse Vasallos cuiusdam Magni Dñi qui erat Maiestas vestra, & oẽs, qui esse recusarent, illis bellũ inferre constitueramus, & quod dominus illotũ, & ipsi optime fecerant, Et cũ a pauco tempore ad me cognitio Maris Australis Indici delata esset, ab eis informationẽ cœpi, si per eorum prouintiã, illuc proficisci possem, & ipsi respõsum dedere, iri posse, eos rogaui, ut Maiestati Vestræ informationem transmittere possem, circa dictũ Mare, ut per suã prouintiam illuc adducerent duos hyspanos, quos illis consignarẽ, & ipsi retulere se læto animo ita facere velle, ut tamen possent peruenire ad Mare, cogebãtur transire per prouintiam cuiusdã magni domini, quocũ ipsi bella gerebant, & propterea eo tunc ad mare proficisci non poterant, dicti Legati e Mechuacan apud me moram traxere per tres, aut quatuor dies, & corã eis equites aliqua leuia prelia inire iussi, ut in sua prouintia ista recenserent, & quũ eis fuissem emblemata impartitus quedã, expediui eos una cũ Hyspanis, ut proficiscerentur ad dictam prouintiam Mechuacan,

Mandata exponunt Cortesio quib⁹ respondet benigne Cortesius

Pollicent libenti animo velle Hyspanos p eorum prouintiã deducere nũcij

QUANTE posito Capite demonstraui, Potentissime Domine, non diu pridẽ cognitionẽ aliquam habueram de alio Mari Australi Indico, & cognoscebã, q̃ aberat duob⁹, aut trib⁹ locis ad duodecĩ, tredecim, & quatuordecim dietas ab hoc loco, & multũ eram desideros⁹, quũ scirẽ seruitiũ immẽsum Maiestati Vestræ ex eo prouenturũ, maxime quũ oẽs aliquã habẽtes scientiã, aut aliquã experientiã in Nauigationib⁹ Indarũ certo crediderĩt, q̃ si forte in his locis detegeret Mare Australe Indicũ, detegerẽtur plurimę Insulæ dites auro, & gemmis, emblematibus. & aromatibus, & detegerentur multa secreta, & admiratione digna, & hoc affirmant pariformiter oẽs periti, & experimentũ habentes in Cosmographia, & eo desiderio, & ut ex hoc Maiestas Vestra a me haberet hoc singulare, & memorabile seruitiũ, destinaui quatuor Hyspanos, duos ad quasdam prouintias, Reliquos ad duas alias, & cũ eis informationem, quæ itinera tenere deberẽt, & quũ dedisse homines nobis amicos, qui eos conducerent, & cum illis proficiscerentur, discessere, & eis iniunxi, ne sisterent donec ad ipsum Mare peruenirent, & si illud detegerent, caperent possessionem illius realem, & etiam Corpora

Mora non diu habuisse Cortesium cognitionem Maris Delsur.

Quatuor Hyspanos destinat Cortesius ad detegendũ Mare Delsur.

Iubet Cortesius ne Hyspani ab eo missi quiescant donec ad Mare peruenerint.

lem Maiestatis Vestræ nomine, & quidã ex eis profecti sunt per spatiũ Centũ, & triginta Leucarum per plures bonas prouintias, absq; impedimento, & profectisunt ad Mare, & cœpere possessionem, & in signũ constituere Cruces aliquas in illius littore, & inde ad aliquot dies reuersi sunt cũ responsione dictæ detectionis, & mihi sigillatim de omnibus informationem dedere, & aliquos ex Accolis dicti Maris adduxere, Similiter attulere inditia auri ex multis aurifodinis, quæ inuenere in illis prouintiis, per quas transiuere; quæ cũ aliis inditiis impręsentiarũ Maiestati Vestræ transmitto, Reliqui vero aliquantulum diutius morati sunt, quoniam ipsi emensi sunt iter centum, & quinquaginta leucarum ab alio latere, donec peruenerint ad dictum Mare, & illi similiter cępere dicti Maris possessionem, & attulere latissimam informationem illius littoris, & aliqui ex Accolis secum aduenere, & eos, aliosq; Hylari vultu excepi, & post datã sibi informationem magnæ potentiæ Maiestatis Vestræ ad patrios lares læti reuersi sunt,

Duo alij Hyspani maiorẽ morã traxere donec reuerterent.

Mentionẽ facit de quibusdam in prima relatione prærita cõtentes.

LIA RELATIONE POTENTISSIME Domine Maiestati Vestrę significaui, qualiter eo tempore, quo Indi me profligarunt, & prima vice me a Ciuitate Temixtitan eiecerant, defecerant a Vestra Maiestate oẽs prouintiæ dicte Ciuitati subiectæ, & nobis bella intulerant, & duce hac relatione Maiestas Vestra poterit inspici iubere, qualiter coegim9 ad illius Regale seruitiũ maiorẽ partẽ prouintiarũ, quæ defecerant, & qm̃ quędã prouintiæ, quæ adiacent Mari Australi Indico, per decẽ, quindecim, & triginta leucas, post defectionẽ ciuitatis Temixtitan defecerant, & eorũ Incole proditorie interfecerãt vltra Centũ hyspanos, & ego donec modũ imposuissem huic bello, non habueram vires ad transmittendũ copias contra eos, & expeditis illis hyspanis, qui fuerant reuersi a detegendo Mari Australi Indico, Cõstitui mittere Cõdisaluũ de Sandoual Maiorẽ executorẽ comitantibus triginta equitibus, & ducentis peditibus, & Indos nobis amicis, & cũ aliquibus ex primatibus Ciuitatis Temixtitan, ad illas prouintias Tatactetelco, Tuxtebeque, Guatuxto, & Aulicaba, Dato illi ordine, quẽ obtinere deberent, in hac expeditione, cœpit dirigere se ad eam executioni demandãdam,

Mittit Condisaluũ de Sãdoual ad detegendũ Australe iudicũ mare

O TEMPORE Locumtenens, quem dimiseram in Ciuitate Finium Securitatis, quæ est in prouintia Tepeaca, venit ad hanc Ciuitatẽ Cuyoacan, Atq; me ad-

monuit, qualiter Incolæ dictæ prouintiæ, & aliarum eidē vicinarum Maiestatis Vestræ Vasalli damna patiebant ab Incolis prouintiæ cuiusdam Guaxacaque nomine, & propterea illis bellum inferebāt, quoniā nostra iuncti erant amicitia, & ꝙ vltra huic rei remedium imponere, erat optimū tutam reddere ptouintiā Guaxacaque quoniam ea ibatur ad Mare Australe Indicū, & si eam pacatam redderemus, esset res admodū proficua, tam pro iam dicto, quā pro aliis plurimis causis, de quibus post hæc referā Maiestati Vestræ, & dictus Locumtenens, mihi retulit se optimā habere informationē sigillatim de omni ea prouintia, & paucis illā militibus subigere possemus, Ille enim dum ipse in Castris essem contra Ciuitatē Temixtitan, eo profectus fuerat, quoniam Incolę pronuintiæ Tepeaca institerant ut illis bellū inferret, quū tamen ipse non adduxisset vltra viginti, aut triginta Hyspanos, illum redire coegerant, q̄uis non eo spatio, quo ipse desiderasset, & ego visa eius relatione, eidē equites impartitus sum duodecim, & pedites Hyspanos octuaginta, & dictus Maior Executor vna cū locumtenente discessere comitātibus suis comilitonibus ab hac Ciuitate Cuyoacan tricesima octobris, Anno Millesimo quingentesimo vigesimo primo, & quū peruenissent ad prouintiā Tepeaca milites suos recensuerūt, & quilibet discessit ad sibi cōmissam prouintiā, & Maior executor inde ad viginti dies ad me litteras dedit se peruenisse ad prouintiā Guatusco, & q̄uis multū timeret aliq̄ oppressionē ab hostibus acceptū iri posse, quum gens esset bello agilis, & maximas haberent vires, omnipotēti tamē placuit, ut eum pacifice exceperint, & q̄uis ad alias non peruenisset prouintias, certe arbitrabat omnes Incolas illlarū deditionem facturas Maiestati vestræ, & post dies quindecim suas recepi litteras, quibus mihi significauit, illū vlterius profectū, & omnes eas prouintias iam esse pacatas, & illi videbat, ut inde plus fructus caperet, in ea coloniā locandā, ut multo ante consulueramus, & prospicerē, quid in hoc esset per eū agendū. Rescripsi, gratias agendo ei de labore in ea expeditione per eū susceptо ad Maiestatis Vestræ cōmodū, & illi significaui sententiā suā esse optimā circa Coloniā deducendā, & mandaui, ut ędificaret Ciuitatē ad hyspanorū habitationē in prouintia Taxtebeque, & nomē sibi imponeret Medelin, & destinaui nomina Iudicum, & Regentium, & aliorum Officialium, Quibus omnibus iniunxi, ut optime prospicerent ea, quæ commoda essent, & conducerent seruitio Maiestatis Vestræ, & ꝙ Incolæ bene haberentur.

Vasalli Ces. Ma. ab incolis prouintię Guaxacaque dāna patiunt.

Mota dū ciuitas Temixtitan oppugnabat locūtenentē securitatis nō quieuisse.

Prouintia Guatusco deditionē facit.

Coloniā constituūt Hyspani in prouintia Taxtebeque.

Discess⁹ locũtenentis ciuitatis finiũ securitatis Guaxaca versus.

LOCVMTENENS Ciuitatis finiũ Securitatis, suis comilitonib⁹ discessit ad ꝓuintiã Guaxaca, magna copia hominũ circũuicinorum nobis amicorũ, & quãuis Incolæ dictæ prouintiæ sibi obsistere cœpissent, & bis, aut quater cum eis strenue, & acriter pugnam iniuissent, tandem se pacifice dedidere absq; aliquo illorũ incõmodo, & de omnib⁹ sigillatiz ad me scripsit, & mihi significauit prouintiã esse optimã,

Aurifodinis refertã prouintiã Guaxaca scribit Cortesius.

& aurifodinis refertam, & ad me destinauit optima auri indicia, quæ vna cum aliis Maiestati Vestræ transmitto, & ipse remansit in ea prouintia expectans quid sibi vellem iniungere,

QVVM Ordinem posuissem ad has duas prouintias debellandas, & quũ cognoscerem optimũ eorum euentũ, & quum prospicerem me iam tres collocasse Hyspanorũ Colonias, & maior pars illorũ mecum degebat in Ciuitate Cuyoacan, & quum consuluissemus quo in loco aliam locaremus Coloniam circa Lacus, quũ ea magis indigeremus ad tutelam, & quietem omnium harũ prouintiarũ, & similiter cernentes Ciuitatem Temixtitan, quæ erat res tam celebris, & quam hactenus magniferamus, & de qua meminimus, visum est nobis in ea

Cõstituit Coloniam constituere in ciuitate Temixtitan.

Coloniã ponere, solo enim tota erat æquata, & ego fundos partitus sum illis, qui eam inhabitare constituebant, & nominati sunt Iudices, & regentes Maiestatis Vestræ nomine, ut in suis regnis fieri cõsueuit, & dũ domus construunt, constituimus morã trahere in hac Ciuitate Cuyoacan, ubi impręsentiarum sumus a quatuor, aut quinq; Mensibus, in quibus dicta Ciuitas Temixtitan reficitur, & est Ciuitas pulcherrima, & credat Maiestas Vestra, ꝙ in dies fiet nobilior, & amplior, adeo ut quemadmodum transactis temporibus fuit primas, & dominatrix omniũ harũ prouintiarũ, in futurum quoq; fore speramus, & fit, fietq; ita, ut Hyspani sint in ea munitissimi, tutiq;, & multũ Incolis pręualentes, & adeo, ut nullo pacto ab eis lędi possint,

Legati domini prouintię Tecoantepeque ad Cortesium veniũt z dona afferũt

ANTERIM ut dixi Dominus ꝓuintię Tatutepeque, quæ heret Mari Australi Indico, per quã duo illi Hyspani profecti sunt ad illud detegendum, destinauit ad me quosdam e suis proceribus, & eisdem se obtulit in Maiestatis Vestræ Vasallũ, & destinauit munera aliqua, vide licet Emblemata quędam, & frusta auri, & alia ex plumis, quæ omnia cõsignata fuere Maiestatis Vestrę Thesaurario, & ego gratias egi dictis nũciis de oĩbus, quę nomine Dñi mihi expoluerãt, & quedã illi afferẽda sũ imptitus, & ipsi reuersi sunt multum læti,

SIMILITER eo tempore aduenere duo illi Hyſpani, qui profecti fuerant ad prouintiã Mechuacan, per quã Nuncii, quos Dominus illius ad me deſtinauerat, mihi retulerant, etiam ab ea parte iri poſſe ad Mare Auſtrale Indicũ, Sed eſſe debebat per prouintiã cuiuſdã eorũ hoſtis & cũ Hyſpanis aduenit frater dicti Domini e Mechuacã cũ aliis Primatibus, & familiaribus, qui aſcendebãt ad mille viros, quos excepi, benignũ aſpectum eiſdem exibendo, & domini dictæ prouintiæ Calcucin nomine, Maieſtatem Veſtrã donarunt quodam munere parmarum ex argento, quæ aſcenderunt ad multas ſelibras, & rerum aliarum, quæ omnia conſignata ſunt Maieſtatis Veſtræ Theſaurario, & ut modum noſtrum proſpicerent, & Dño ſuo nunciare, & recenſere poſſent, in platea quadã conuenire iuſſi omnes equites, & coram eis cucurrerunt, & prelia leuia iniuere, & pedites ſuo ordine, & milites aliqui pixides emiſere, & tormentis turrim quandã impetendã curaui, qui admiratione maxima capti fuere circa ea, quæ in dicta turri acta ſunt, & etiam quũ equos currentes videre, & eos adducendos cõmiſi, ut proficiſcerentut viſum deſtructionem ciuitatis Temixtitan, quam ubi conſpexere, ſuasq; vires, & munimina, quũ ſit in aquis cõſtituta, maiori affecti ſunt admiratione, & poſt quatuor, aut quinq; dies poſt multa exhibita ad eorũ dominũ afferenda, munera & pro ipſis met, quę ipſi magni faciunt, in patiã læti diſceſſere,

Reuertuntur Hyſpani duo ad detegendũ mare a Cortesio miſſi.

Equites corã Indis leuia quędam prelia ſiteũt & tormẽta emittunt.

ANTE hac retuli Maieſtati Veſtræ de flumine panuco, quod ẽ in littore infra ciuitatẽ Verę Crucis p quinquaginta, aut ſexaginta leucarũ ſpatium, ad quod Naues Frãciſci de Garay bis, vel ter profecti fuerant, etiã acceperant maximũ damnũ ab accolis illius, ob ſiniſtrũ modum, quẽ adhibuerãt præfecti, quos illuc deſtinauerat in rebus agendis cũ dictis Indis, & ipſe cernens, q; in omni Mari Septemptrionali Indico eſt maximus portuũ defectus, & nullus eſt ſimilis portui illius fluminis, & etiam, quoniam Incolæ illius prius venerãt adme, & obtulerant ſe in Vaſallos Veſtræ Maieſtatis, & nunc bella intulerãt, & inferunt Vaſallis Veſtræ Maieſtatis, & nobis amicis Conſtituĩ illuc prefectũ aliquẽ deſtinare cũ aliquibus militib9, & pacatas reddere oẽs illas prouintias, & ſi eſſet Tellus habitãda, ibi in ripa fluminis Coloniã cõſtituere, Omnes enim circũuicinos pacatos tutoſq; reddere, & quũ eſſemus pauci, & ſeparati in tres, aut quatuor portiones, ꝓpterea aliqua ſuberat cõtradictio, ne ulterius milites ab hoc loco extraherẽ, partim ut opẽ ferrem amicis,

Deminit de flumine Panuco de quo in ſecũda relatione.

Præfectum cum militibus ad flumẽ Panuco deſtinare cõſtituit Cortesius.

nostris, partim quoniã post expugnationẽ Ciuitatis Temixtitan, naues aduenerant, & adduxerant quosdam equites, paratos esse iussu viginti quinq; equites, & pedites centũ, & quinquaginta, & præfectũ cum illis, ut irent ad dictũ flumẽ, Et quũ hunc p̃fectũ expedirem venerunt litteræ a Ciuitate Veræ Crucis, ad portũ illius aduenisse nauim, qua vehebat̃ Christoforus de Tapia inuisor fũdationũ Insulę hyspanę. a quo sequẽti die litteras accepi, quib⁹ significauit aduentũ suum ad has partes eam ob causam fuisse, ut earũ regimen Maiestatis Vestræ nomine obtineret, & ad id habebat suas Regales cõmissiones, quarũ copiam nullibi facere volebat, donec insimul colloqueremur, & eo instanti voluisset, quum tamen haberẽt equos mari aflictos, itineri se non cõmiserat, & me rogabat, ut otdinẽ ponerẽ quomõ cõuenire possemus, aut ille huc veniẽdo, aut ego illuc proficiscendo ad maris littora, & quũ litteras suas accepi, illico responsum dedi, asserens me admodum aduentu suo lætari, & q̃ nullus aduenisse poterat Maiestatis Vestræ mandato ad regimen istarũ prouintiarum, quo plus gauderem, partim ob cognitionẽ, quæ inter nos interceſſerat, partim ob educationem, & vicinitatem, quã habueramus insimul in Insula hyspana, Et quoniam pacatio istarũ prouintiarum non erat firma, & solida, ut decebat, & qualibet nouitate ansam preberemus Incolis prouintiarũ ad studendũ defectioni, & quũ frater Petr⁹ Malgerio ab Vrea cõmissarius Cruciatæ interfuisset omnibus laboribus nostris, & optime noscebat, quo in statu res hic versarent̃, & illi⁹ aduentus Maiestati Vestræ plurimũ fuit proficuus, & nobis aliis illius doctrina, & consilium plurimum profuere, Illum obnixius rogaui, ut laborem susciperet, & dictum Tapia allocutum proficiscerctur, & inspiceret, prouisiones Maiestatis Vestræ, & postquã ille melius quam aliquis cognoscebat, quæ facerent ad suũ regale seruitiũ, & ad bonũ omnium istarũ prouintiarũ, q̃ ipse constitueret cum dicto Tapia ea, quę conuenirent, postquam cognoscebat me in nullo deuiaturũ ab eis, & in hoc eũ rogaui p̃nte Maiest. Vestræ Thesaurario, & ipse met idem iniunnxit, & sic discessit profecturus ad ciuitatem Veræ Crucis, ubi dictus Tapia morabat̃, & ut in dicta ciuitate, & vbicunq; dictus esset Tapia, omnia sibi exhiberentur, commodeq; exciperet̃, Expediui dictum patrem vna cum duobus, aut tribus meis cõmilitonibus, & quũ illi discessere, prestolabar eorum responsum, & interim aptaui me discessui componendo aliqua, quæ faciebant ad seruitium Vestræ Maiestatis, & ad pacationem, quietemq; omnium istarum prouintiarum,

Nota Naues quasdam subsidio aduenitas se Hyspanis cũ equitibus.

Litterę Christophori de Tapia Cortesio p̃sentatę.

Destinat Religiosum Cortesi⁹ vt adeat Christophor̃ de Tapia.

Expedit quosdam Cortesi⁹ ad ciuitatem Vere Crucis vt Tapiam alloquantur.

INDE ad decem, aut duodecim dies Iustitia, & regimẽ Ciuitatis Veræ Crucis, mihi scripserũt dictũ Tapiã exhibuisse prouisiones Maiestatis Vestræ, & Gubernatorũ suorũ suo Regali noie, & ipsi paruerãt omni, qua decebat obseruãtia, & quo ad executionẽ, responsum dederant, ꝙ cum maior regiminis portio apud me hic esset, & interfuerãt oppugnationi Ciuitatis, ipsi eos certiores redderẽt, ac omnes facerent, & adimplerent illud, quod plus conducere videbatur Maiestatis Vestræ seruitio, & bono prouintiarum, & ꝙ ex dicta responsione, dictus Tapia aliquã conceperit displicentiam, & etiam tentauerat quędã scandalosa, Et quãuis illud multum displiceret, Illis respõdi rogando, & monendo, ꝙ prius prospitientes Regale Maiestatis Vestræ seruitium laborarent obsequi dicto Tapiæ, & occasionem nõ prębberent, ꝙ aliqua oriretur dissensio, quoniam accingebam me itineri, ut illum conuenirem, & adimplerẽ Maiestatis Vestræ mandata, & id facerẽ, quod concerneret Maiestatis Vestræ seruitiũ, & quũ vellem iam discedere, & iter illius prędecti ad flumen Panuco abiecisse, quũ (si ipse discederẽ) necessariũ esset optimũ ibi relinqnere prędidiũ procuratores consilii istius Nouæ Maris Oceani Hyspaniæ monuerunt me maximis protestationibus, ꝙ hinc non recederem, Quoniam a breui tempore Prouintiæ Temixtitan, & Mexico redditæ fuerant pacatæ, mea absentia seditionem facere possent, Vnde eueniret maximum damnũ Maiestati Vestræ, & inquietaretur prouintia, & in dicta monitione alię plures causæ, & rationes continebantur, quibus demonstrabant me impresentiarum non debere discedere ab hac Ciuitate, & dixere, ꝙ ipse cum auctoritate consilii proficiscerentur ad Ciuitatem Veræ Crucis ubi erat dictus Tapia, & inspicerent prouisiones Maiestatis Vestrę, & mandata, & id agerent, quod Regali Maiestati Vestræ conducere viderent, & quoniam nobis visum est ita oportere & dicti procuratores discedebant, eisdem litteras dedi ad dictũ Tapiam significando ei ea, quæ acta erant, & ipse committebam vices meas Condisaluo de Sandoual Maiori exequutori, Didaco de Sotto, & Didaco de Valdenebro, qui erant ibi in Ciuitate Veræ Crucis, ut meo nomine insimul cum Senatu illius, & vna cum procuratorib9 aliorũ Senatuũ viderent, exequerenturq; id, quod conduceret Maiestatis vestræ seruitio, & bono prouintiarum, Illi enim erãt, & sunt tales, ut ita essent facturi, & quũ peruenissent eo vbi dictus Tapia erat, qui iam iter ingressus erat, & pater frater Petrus secum proficiscebatur, Monuerunt illũ, ut reuerteretur, &

Que iustitia & regimen ciuitatis verę crucis de Tapia significarunt.

Responsum Cortesij regẽtibus in ciuitate verę crucis trãsmissũ.

Protestatio Cortesio facta a variis noue Baris Oceani Hyspanię officialib9

Aliqui officiales ad ciuitatẽ verę Crucis pficiscunt.

Nomina illorum quibus Cortesi9 vices suas cõmittit.

insimul reuersi sunt ad Ciuitatem Cempoal, & ibi dictus Christoforus exhibuit mãdata. & prouisiones Vestræ Maiestatis, quib⁹ oẽs obedientiã ea reuerentia, qua Maiestati Vestræ parere debẽt, exhibuere ad ea tamen executioni demãdanda Maiestati vestrę supplicabant, quoniam id Maiestatis Vestræ seruitio conducere maxime arbitrabant rationibus, & causis in supplicatione contentis, quã conscripsere, ut latius ea gesta sunt, & procuratores, qui veniunt ex noua Hyspania afferunt subscriptam manu Notarii publici, post multas monitiones hinc inde factas inter dictum Tapiam, & procuratores, Iam dictus Tapia Nauim suam ascendit, quia ita facere monitus fuit, quoniam propter eius aduentũ, & mansionem in his prouintiis, & publicasse se Gubernatorẽ, & Capitaneũ harum prouintiarũ aduentasse seditionem faciebant, & Incolæ e Mexico, & Temixtitan composuerãt cum istis prouintiis deficere, & proditionem machinari, a qua euadere fuisse difficilius, quã a prima, quæ fuerat huiusmodi, ℣ aliqui ex Incolis e Mexico ordinem dederant cum Incolis earum prouintiarum, ad quas subigendas destinaueram Maiorem executorem, ut ad me proficiscerentur maxima celeritate, & significarẽt per littora vagari decẽ & octo Naues magnis Copiis, & terrã non capere, & quia gens amica esse non poterat, si vellem ipsi se accingerent, & mecũ eo proficiscerentur, mihi opem laturi, & ut fidem illis adhiberem Nauium formas papiro pictas ad me detulere, & quũ hoc secreto mihi nunciassent illico eorum animum agnoui, & fraudem subesse, & circũuentionẽ, ut me ab hac prouintia abducerẽt, quia cum aliqui ex primatibus audiuissent me discessurum, & me nũc in prouintia continerem, aliũ ordinem adinuenerant, omnia secũ dissimulaui, & postea aliquos carceri mãcipaui, qui hæc machinati fuerant, Ita ut aduentus dicti Tapiæ, & non habere notitiã patriæ, & Incolarũ, maximam suscitauerit seditionem, & sua hic mãsio maximo fuisset incommodo, ni deus remedium apposuisset, & plus commodi contulisset Vestræ Maiestati, manere in Insula Hyspana, & prætermittere suum huc aduentum, & prius Maiestatem Vestrã consulere, & eidem significare, quo instatu essent res harum prouintiarum, postq̃ hęc omnia nouerat ex Nauibus, quas ad dictam Insulam Hyspanam transmiseram ad subsidium euocandum, & luce clarius cognoscebat, iam remedium appositũ scandalo, quod euenerat aduentu Classis Pamphili de Naruaez, per ea potissimũ, quæ per cõsilium, & regimen Maiestatis Vestræ constituta fuerant, & eo maxime, quia ab admirante, Iudicib⁹, &

Exhibet mandata Christophorus de Tapia quib⁹ verbis oẽs parent.

Nauim ascendit Christophorus de Tapia.

Nota nouam proditionẽ in Hyspanos machinari

Aliquos ex cõiuratis capit Cortesius.

Nota nullam Christophori circũspectionẽ

officialibus Maiestatis vestræ, qui residẽt in dicta Insula Hyspana, multoties prelibatus Tapia monitꝰ fuerat non daret operam transfretandi ad has prouintias, nisi prius Maiestas Vestra certa fieret omniũ, quæ in illis euenissent, & ob id aduentum suũ sub penis quibusdam inhibuere, qui modis quibusdam, quos secũ tenuit, potius considerans suum particulare interesse, q̃ id, quod seruitio Maiestatis Vestræ conduceret, tantum effecit, ut inhibitionem iã dictã sui aduentus reuocauerint, Maiestati Vestræ omnia retuli, quando dictus Tapia ab hiis Oris discessit, ea procuratores, & ego non fecimus. Ipse enim Idoneus nostrarum litterarum exhibitor, non videbat & etiam ut Maiestas Vestra cognoscat, & credat, q̃ in nõ recipiendo dictum Tapiam Maiestas Vestra commodũ maximũ consecuta est, ut latius quando, & quotiens necesse erit demonstrabitur.

Mota officiales insulę Hyspanę inhibuisse Christophoro de Tapia ne ad has partes veniret.

CAPITE quodã anteriori Maiestati Vestræ significaui, qualiter præfectus ille, quẽ destinaueram ad subigendã prouintiã Guaxaca, eam pacatam obtinebat, ibiq̃ præstolabatur quid illi essem mandaturus, & quoniam eo indigebam, quũ esset locũtenens, & Iudex in Ciuitate finiũ Securitatis, illi litteris iniunxi, ut octuaginta illos pedites, & decem equites, quos secum habebat Petro de Aluarado consignaret, quẽ destinabã ad deuincendã prouintiam Tatutepeque, quæ distat per quadraginta leucas a prouintia Guaxaca, prope Mare Australe Indicum, & Bellũ inferebant, & damna intollerabilia hiis, qui se subdiderant Vestræ Maiestati, & incolis prouintiæ Tetutepeque, quoniam nobis promiserant, nos per eorũ prouintiã proficiscí ad detegendum Mare Australe Indicum, & dictus Petrus de Aluarado discessit ab hac Ciuitate vltima die Ianuarii, Instantis Anni, & comitantibꝰ militibꝰ, quos hinc abduxit, & illis, quos recepit in prouintia Guaxaca, in vnũ cõuenere quadraginta equites, & ducẽti pedites, Inter quos erant quadraginta pixidibus, & Balistis vtẽtes, & duo erãt illis parua cãpestria torméta, & inde ad dies viginti litteras accepi a dicto Petro de Aluarado, qualiter erat in itinere ad dictã ꝓuintiã Tatutepeque, & me certiorẽ faciebat, se captiuos habuisse quosdã exploratores, dictæ prouintiæ Incolas, & quũ ab eis informationẽ cœpisset. illi retulerant, Dominũ Tatutepeque vna cum illius Copiis eum in campis prẽstolari, & ibat ea sentẽtia, ut omnia eidem possibilia efficeret, ut pacatã redderet eam prouintiam, & ad hoc ultra Hyspanos secum educebat plures, & belligeros homines, & cum maximo desiderio huius negotio

Mota pacationem prouintie Guaxaca & mandata polliciti sũt exeq̃.

Discedit Petrus de Aluarado cũ militibus ad prouintiã Tatutepeque subiugandam.

Mota Petri de Aluarado animũ in negotio sibi præceptoco̅ficiendo.

tii euentũ expectarẽ, die quarta Martii prẽsentis Anni litteras ac

Litteras accipit Cortesius a Petro de Aluarado & q̃ gesserit eisdẽ significat.

cepi a dicto petro de Aluarado, quibus mihi significabat se prouintiam ingressum, & ꝙ tres, aut quatuor Coloniæ eidem obsiste re ausæ fuerant, in obsistendo tamẽ non permãserant, & ingressꝰ fuerat Ciuitatẽ Tatutepeque, & secundũ ea, quæ apparuerant, fuerat optime receptus, & dominus illius voluerat, hospitaretur in quibusdã suis magnis domibus, quę coopertæ erant palea, & & quũ esset sita loco non admodũ condecenti pro equitibus, eas habitare noluerat, Sed descendere ad aliã Ciuitatis partem, quę erat planior, & etiã ideo id fecerat, quia ad aures eius deuenerat, illos constituisse ipsũ, & vniuersos socios eius velle eo pacto inter ficere, & ꝙ cũ Hyspani essent in illis domibꝰ, q̃ erãt amplissimę, eisdẽ ignem iniicerent, & omnes cõburerent, & cũ deus illi hoc negotiũ detexisset dissimulauerat, & secũ in planiorẽ locum adduxerat illius Prouintiæ dominũ, & filiũ suũ quos tenuerat, & eos habebat in potestate sua tanq̃ captiuos, & ipsi cõcesserant eidẽ vltra viginti quinq̃ milia Castellanorũ, & arbitrabãtur ut relatione illius subditorũ audiuerãt illũ maximũ obtinere Thesaurũ, & ꝙ omnis illa prouintia erat ita pacifica, ut nihil supra, & habebãt suas Nundinas, & cõmertia, ut prius facere cõsueuerãt, & illã prouintiã asserebat esse ditissimã aurifodinis, & quod eo prẽsente inditia extraxerãt, q̃ mihi trãsmisit, & ꝙ per dies tres aut q̃tuor progressꝰ fuerat ad mare, & illius possessionẽ Maiestatis Vestræ nomine ac ceperat, & in illius prẽsentia extraxerãt Gemmarũ inditiũ, quod similiter mihi trãsmisit, quod vna cũ inditiis aurifodinarũ Maiestati Vestræ destino,

Quã proditionẽ cõtra Petrũ de Aluarado & socios Dachymenk Iudi.

Possessionẽ Maris accipit Petrꝰ de Aluarado La. Da. nomine.

OVVM deus omnipotens Negotiũ hoc optime dirigeret, & adimplebatur desideriũ, quo ardeo ad Maiestati Vrę inseruiẽdũ in hoc Australi Mari Indico detegendo, cũ res sit tanti momẽti, diligẽtissime ꝓuidi, ꝙ in vno ex locis tribꝰ, ubi Mare detexi, duę mediocres cõstruũt Carauellę & duo Bergantini, Carauellæ erunt ad detegendũ, & Bergantini ad legẽda littora, & ad hoc destinaui duce quodã homine diligẽti quadraginta Hyspanos, inter quos sunt Magistri, & fabri lignarii littorũ, & tabularũ magri, & fabri ferrarii, & hoies Mari versari soliti, & parari iussi in Ciuitate Verę Ctucis ꝓ clauis, velis, & aliis facientibus ad dicta duo Nauigia, properabimus quantũ nobis fuerit possibile, ut perficiantur, Aequori committantur, Quod perfectum opus credat Maiestas vestra, erit maior res, & ex qua maius commodum Maiestati Vestræ redundabit, quã ex

Duas construendas curat Carauellas & bergantinos duos Cortesiꝰ ad detegendũ nouas terras.

ra aliqua, quæ euenerit, postq̃ Indorũ loca reperta sunt.

SVVM essem in ciuitate Tesayco, anteq̃ ab ea exirem, ut obsidione cingerem Ciuitatem Temixtitan cõponendo, & dirigendo ea, quę erant oportuna ad dictã obsidionem, curã non adhibens ad illi, quæ per quosdam machinabant, ad me profectus est vnus, qui ea intererat proditioni, & me certiorẽ reddidit, amicos aliquos Dydaco Velazquez, cõmilitones meos mihi parasse proditionẽ, ut me interimerent, & iam inter eos elegerant præfectũ, prætorem, & alios officiales, & omnino prouiderẽ de remedio, postq̃ videbat, q̃ vltra scandalũ inde succesſurũ in personã meam, certũ erat nullũ Hyspanũ posse euadere, quũ essemus alter alteri contrarii, & q̃ propterea non solum hostes paratos inueniremus, sed etiam illi, quos nobis amicos arbitrabamur, laborarent, ut nos omnes ad vnum interficerẽt, Quãprimũ tam magnã proditionem detectam conspexi, gratias Deo opti. Maximo egi, quoniã in eo omne versabat remediũ, & illico capiendũ curaui ex illis vnũ, qui erat auctor, qui suasponte fassus est, q̃ ipse costituerat, composueratq̃ cũ multis, quos in sua confessione nominauit, ut me interficerẽt, aut caperent, & capere regimen prouintiarũ pro Didaco Velazquez, & veritas erat illũ constituisse creare præfectũ, & Iudicem Maiorẽ, & ipse esse debebat Maior executor, & me aut interficere, aut capere debebãt, & inhoc cõuenerant multi, quos descripserat in copia quadã, quæ in uẽta est in sua habitatione, q̃uis lacerata, cũ aliquibus ex dictis, quos ipse nominauit, cũ quibus prædicta tractarat, & non solum hæc acta fuerãt, & consulta in Ciuitate Thesayco, sed illa iam incœperant, & tractarant, dũ incũberemus bello prouintiæ Tepeaca, & visa illius confessione, qui nominabatur Antonius de Villafañna, qui oriundus erat e Zamora, & quũ eam ratã habuisset, Iudex quidã, & ego illũ morte dignũ iudicauimus, & ita executũ est in illius personã, & q̃uis in hoc cõperierimus plures conscios, dissimulaui secũ amicabiliter agendo, quia cũ casus mihi pertineret (q̃uis aptiꝰ dici posset Vestrę Maiestati) nolui cõtra eos rigorose procedere, quæ dissimulatio non multũ profuit, quoniã postea aliqui factionis dicti Didaci Velazquez quęsiuere aduersus me pluries insidiari, & secreto multos mouere tumultus, & scandala, ut plus mihi cauendũ fuerit ab illis, quã a nostris hostibus, Deus tamen omnipotens ita direxit omnia, q̃ absq̃ aliqua in eos animaduersione, omnis est inter nos tranquilitas, & requies, & si imposterũ aliquid audiero, in eos animaduertã, pro ut dictabit iustitia,

Nota aliquos Hyspanos Didaco Velazquez amicos in Cortesium voluisse conspirare.

Capi iubet Cortesius auctorem conspirationis in illum factę.

Nomẽ auctoris cõspirationis & ex qua patria fuerit oriundus.

Pollicetur se post hac Cortesius conspirãtes pena vel leafficere.

POST EXPVGNATIONEM Ciuitatis Temixtitan, dum morararer in Ciuitate Cuyoacan, ab humanis excessit Don Ferdinandus dominus Ciuitatis Thesayco, cuius mortẽ omnes molestè tulmus, cũ esset fidelis Maiestatis Vestræ Vasallus, & Christianis amicissimus, & consilio, cõsensuq; dominorũ, & Primatũ illius Ciuitatis, & prouintiæ Maiestatis vestræ nomine Regimen cõcessum fuit Fratri suo minori, qui Baptisma suscepit, & illum Don Karolũ nominauimus, & ut hactenus videri potest, sequitur vestigia fratris sui, & admodũ delectatur nostro habitu, & consuetudine,

Mota Don ferdinãdum dñm Tesayco qui Christi fidẽ susceperat ab humanis excessisse.

ITALIA Relatione Maiestati Vestræ significaui, qualiter prope prouintiã Tascaltecal, & Guaxacingo erat mõs rotundus, & excelsus, a quo ferme semper exibat fumeus globus. qui recto tramite sagittæ velocitate in auras ascendebat, & quoniã nobis asserebant, rem eam esse periculo plenam, & eos, qui scãdebãt mori, Iussi hyspanos quosdã ascendere, conspicerentq;, quomodo esset mons in cacumine, & eo tempore, quo ascenderũt, ille fumeus globus exiuit tanto cũ strepitu, q; nec potuerint, nec ausi fuerint peruenire ad cacumen mõtis unde exit ille fum⁹, & erat spatiũ duorũ Balistę iactuũ ab vno ore ad aliud, e stem̃ mõs latus in circuitu per tres, aut quatuor leucas, habet talem profunditatẽ, ut infimã illius partẽ prospicere nequiuerint, & ibi inuenere frusta sulphuris, q̃ fumus expellit, & dum semel ibi essent, audiuere fumi ascendentis strepitũ, & ipsi descensum accelerarunt, anteq; tamen peruenissent ad mediũ montis, rotatim adueniebãt plurima saxa, & propterea conspexere se in maximo cõstitutos periculo, & Indi claro illud facinori ascripsere, illuc profici sci quo illi ascenderunt,

Iterũ meminit de illo monte de quo exibat ille fume⁹ globus.

Mota Hyspanos a Cortesio missos monrẽ ascendisse..

ITALIIS Litteris Maiestati Vestræ significaui, Incolas harum prouintiarũ esse maioris capacitatis, & ingenii reliquis Incolis aliarũ insularũ, & videbantur nobis tantæ intelligẽtiæ, & rationis, quantũ mediocriter vni sufficit, & propterea tũc mihi nõ videbatur, ut hyspanis ĩseruire cogerent quẽadmodũ Incolę aliarũ Insularũ, & etiam hoc cessante, acquisitores, & Coloniæ locatæ in hiis partibus se sustinere, & alere non possent, & nec tunc Indos astringeramus, & hyspanis aliquod adhiberet remediũ, mihi videbatur Maiestatem Vestram, cõmittere, ut ex redditibus, qui hic Maiestati Vestræ pertinent, subleuarẽtur pro victu, & expensis factis, & in hoc committeret prouideri

Mota. pulcrã Cortesij circũlocutionẽ ut ad rem suam deueniat:

illud, quod plus conducere videretur seruitio suo, ut de omnibus latius Maiestati Vestræ significaui, & postea visis, & consideratis maximis, cõtinuisq; Maiestatis Vestrę expensis, & q̃ potius omnib⁹ modis augere debebam⁹ illius redditus, quã causã prębere, ut minuerentur, inspecto etiã lõgo tempe, quo bello incubuimus, et necessitate, debitisq;, quibus astringebamur, & dilatione, quæ intercedebat, donec Maiestas Vestra aliquid posset constituere, & etiam maxima importunatione Maiestatis Vestræ officialium, & omnium Hyspanorum, fui quasi coactus Dominos, & Incolas harum prouintiarũ deponere ad manus hyspanorũ, considerando seruitia, & acta, quæ ipsi Maiestati Vestræ exhibuere in hiis partibus, ut interim dũ Maiestas Vestra aliud Iubeat, uel hoc idẽ cõfirmet, dicti domini, & Incolæ Hyspanis inseruiãt, & cuilibet Hyspano, cui fuerit cõcessus exhibeat ea, quibus indigebit ad sui sustentationem, & hic modus fuit initus multorũ consilio, qui optime norunt, & intelligunt mores istarũ prouintiarum, non potest haberi mod⁹ melior, & q plus cõueniat, tam ad sustentationẽ Hyspanorũ, q̃ ad conseruationẽ Indorũ, & ut bene secũ agatur, pro ut latius Maiestati Vestræ exponent, procuratores, qui venient ex hac Noua Hyspania, Pro rebus, & pagis Maiestatis Vestræ, Consignatæ sunt prouintiæ, & vrbes meliores, & aptiores, Supplico Maiestati Vestræ in hoc prouidendũ cõmittat, id quod plus conducere videbitur Maiestatis Vestræ seruitio,

Consideratis expensis Car. Da. Corte-sius Hyspanis subiecit indos ut vnde viuãt habeant.

Remittit omnia Cortesi⁹ confirmanda vel reuocanda Sacrę. Cath. Maiestati:

ATHOLICE DOMINE DEVS OMNIpotens Vitam, Regalem personam, & potentissimum Statum Vestræ Cesareæ Maiestatis conseruet, Augeatq; cum incremento maiorũ Regnorũ, & Dominiorum, Vt Regale cor suum desiderat, ¶ Ex Ciuitate Cuyoacan, Istius suæ Nouæ Maris Oceani Hyspanię, Die Quintadecima Maii, Anno Domini, Millesimo Quingentesimo Vigesimosecundo,

Potentissime Domine Vestræ Cęsareæ Maiestatis Humillimus seruus, & Vasallus, qui Maiestatis Vestræ Regales pedes, & manus deosculat Ferdinãdus Cortesius.

POTENTISSIME DOMINE, VESTRAE Cæsareę Maiestati Relationẽ facit Ferdinandus Cortesius illius Præfectus, & iustitia Maior in hac Noua Maris Oceani Hyspania, quemadmodũ Vestra Maiestas inspici iubere poterit, Nos enim Maiestatis Vestræ Officiales tenemur omnia referre, & computum dare de omnibus, quæ euenere in his partibus, & in his litteris omnia trensmittuntur & ea est mera veritas, & propterea non est necesse, ut nos diffusius scribamus, Sed omnia Relationi dicti præfecti remittemus.

¶ Inuictissime, ac Catholice Domine, Deus omnipotens Vitam, & Regalem Maiestatis Vestræ personam, & potentissimum Statum conseruet, auge atq; cũ incremento maiorũ Regnorum, Dominiorumq;, ut Regale cor suum desiderat,

Ex Cuyoacan, die Decimaquinta Mensis Maii, M. D. XXII.

¶ Potentissime Domine Vestræ Cæsareę Maiestatis Humiles serui, & Vasalli, qui Regales Maiestatis Vestræ Pedes, & manus deosculantur,

¶ Iulianus Alderete, Alphonsus de Grado, Bernardinus Vazquez de Tapia.

Impressum In Imperiali Ciuitate Norimberga, Per Discretum, & prouidum Virum Fœdericũ Arthemesium Ciuem ibidem, Anno Virginei partus Millesimoquingentesimo vigesimo quarto,

ERRATVLA IN HOC VOLVMINE

¶Folio. Facie. Linea.

Secũdo, ſecũda, vltima, poſt Maieſtatis deeſt Veſtræ,
Tertio, prima, xx, Ciuitais pro Ciuitatis,
Ibidem & eadem linea, prouintarũ pro prouintiarum,
Eodem, ſecũda, xxii, poſt prouintiarũ deeſt proficiſci.
Quarto, prima xiiii, Cacunnue, pro cacumine,
Sexto, prima, octaua, eiuitate pro ciuitate.
Ibidem, eadem, vndecima, no pro non,
Octauo, prima, vndecima cuidſam pro Cuiuſdam,
Vndecimo, prima, decima, pedites pro Equites,
Ibidem eadem facie dicit manibus pedibuſq; equorũ, Non videatur inſulſum dixiſſe manibus equorũ, quoniam Hyſpani pedes equorũ anteriores, manus appellant,
Tredecimo, ſecunda, xviii. collocatæ pro Collocati,

Inuenies præterea Lector optime, litteram pro littera, tranſpoſita quoq;, & multa in imprimendo errata, & fortaſſis plura, quæ tibi Craſſa videbuntur, Indulgeas veliz quia Narratio de verbo ad verbũ. & clauſula ad clauſulam Verſa eſt. Speraẽ tamen Te Stilum alium ante Annum eodem Authore viſurum.

0237

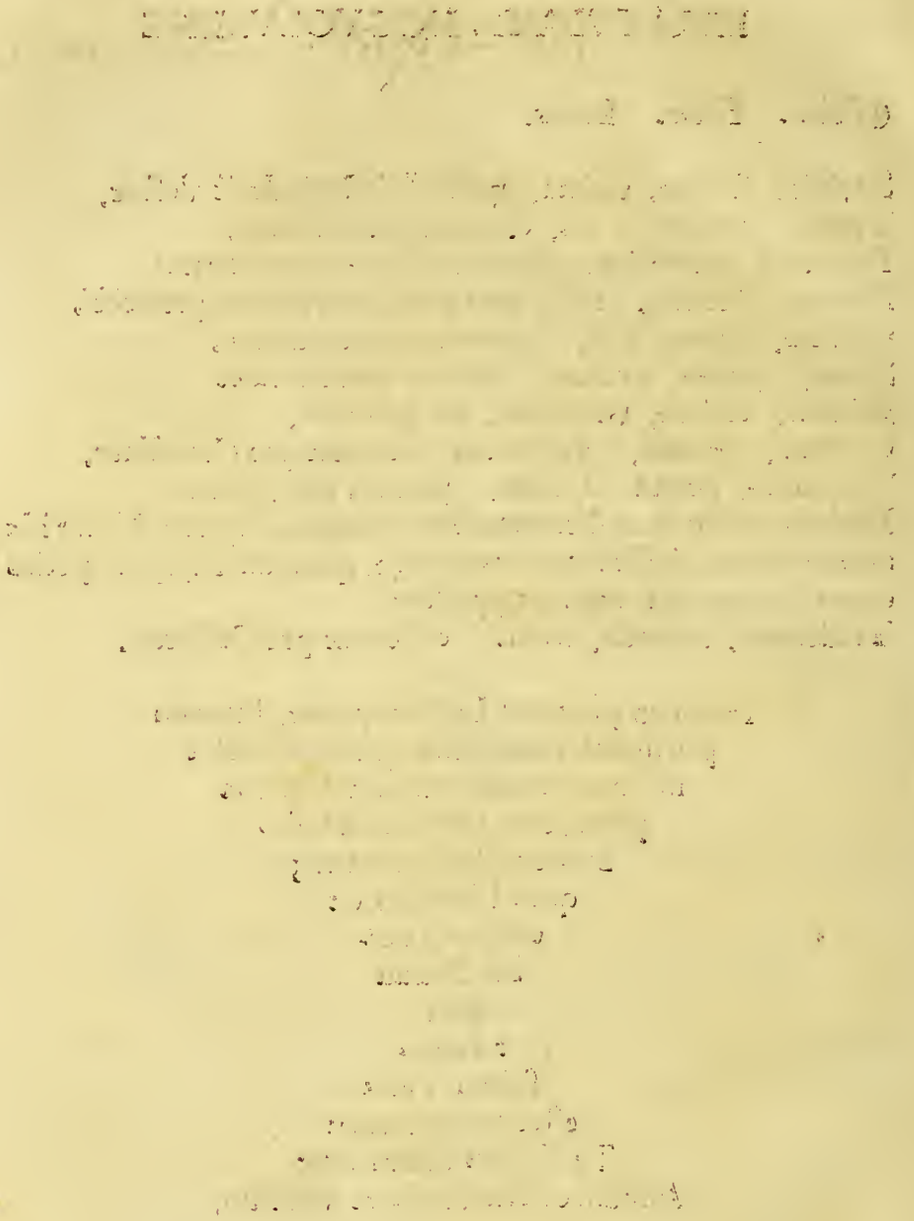

B524
-0827t

GAUDEO